

ISSN 2617-0159

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ**

КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧА СИСТЕМА: ВЧОРА. СЬОГОДНІ. ЗАВТРА

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (13)

Чернігів 2023

УДК 343.8(051)

K82

DOI 10.32755/sjcriminal.2023.01

Рекомендовано до друку вченою радою Академії Державної пенітенціарної служби (протокол № 4 від 26 травня 2023 р.).

Видання «Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра» внесено до Переліку наукових фахових видань України за категорією «Б» (додаток 3 до наказу Міністерства освіти і науки України від 23.12.2022 р. № 1166) у галузі юридичних наук (зі спеціальності 081 «Право»).

K82 **Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра** : науковий журнал / Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів : Академія ДПтС, 2023. № 1 (13). 148 с.

У цьому номері журналу «Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра» вміщено статті, присвячені кримінально-правовим та кримінологічним проблемам, організаційно-правовим аспектам виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, теорії і практиці застосування позбавлення волі, актуальним питанням галузевих юридичних наук.

Видання буде корисним для науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти.

УДК 343.8(051)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Пузирьов М. С., д-р юрид. наук, старш. дослід.

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Ніщимна С. О., д-р юрид. наук, проф.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Джужа О. М., д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України;

Карелін В. В., д-р юрид. наук, доц.;

Колб О. Г., д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України;

Коломієць Н. В., д-р юрид. наук, проф.;

Копотун І. М., д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України, проректор з міжнародних зв'язків Академії ГУСПОЛ (Чеська Республіка);

Олефір Л. І., канд. юрид. наук; доц.;

Скаков А. Б., д-р юрид. наук, проф., почесний працівник освіти Республіки Казахстан, професор кафедри кримінального права та організації виконання покарань Костанайської академії МВС Республіки Казахстан ім. Ш. Кабилбава (Республіка Казахстан);

Чумак В. В., д-р юрид. наук, проф.;

Шкута О. О., д-р юрид. наук, проф.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: *Олефір Л. І.*, канд. юрид. наук, доц.

ISSN 2617-0159

**MINISTRY OF JUSTICE OF UKRAINE
ACADEMY OF THE STATE PENITENTIARY SERVICE**

**CRIMINAL AND
EXECUTIVE SYSTEM:
YESTERDAY. TODAY.
TOMORROW**

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 1 (13)

Chernihiv 2023

UDC 343.8(051)

DOI 10.32755/sjcriminal.2023.01

Recommended for printing by Academic Council of Academy of the State Penitentiary Service (Protocol № 4 dated May 26, 2023).

*The journal "Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow" was included in the **List of scientific professional publications of Ukraine under "B" category** (Appendix 3 to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated December 23, 2022 No. 1166) in the field of legal sciences (on specialty 081 "Law").*

Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow : a Scientific Journal / Academy of the State Penitentiary Service. Chernihiv : Academy of the SPS, 2023. № 1 (13). 148 p.

This issue of the journal "Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow" contains the articles, dedicated to criminal and legal, criminological problems, organizational and legal aspects of execution of punishment, not related to imprisonment, theory and practice of sentencing, actual issues of branch legal sciences.

The publication will be useful for scholars, teachers, obtainers of higher education.

UDC 343.8(051)

EDITOR-IN-CHIEF:

Pyzyrov M. S., Doctor of Sciences (Law), Senior Researcher.

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Nishchymna S. O., Doctor of Sciences (Law), Professor.

EDITORIAL BOARD:

Dzhuzha O. M., Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine;

Karelin V. V., Doctor of Sciences (Law), Associate Professor;

Kolb O. H., Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine;

Kolomiets N. V., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Kopotun I. M., Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Vice-rector for International Relations of the HUSPOL Academy (the Czech Republic);

Olefir L. I., Ph.D. in Law, Associate Professor;

Skakov A. B., Doctor of Sciences (Law), Professor, Honorary Worker of Education of the Republic of Kazakhstan, Professor of the Department of Criminal Law and Organization of Punishments Execution, Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after. Sh. Kabybayev (the Republic of Kazakhstan);

Chumak V. V., Doctor of Sciences (Law), Professor;

Shkuta O. O., Doctor of Sciences (Law), Professor.

RESPONSIBLE SECRETARY: *Olefir L. I.*, Ph.D. in Law, Associate Professor.

Founded in 2017. Certificate of state registration:
Series KV № 22778-12668R dated 30.05.2017

© Academy of the State Penitentiary
Service, 2023

ЗМІСТ

I. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ**Лазаренко А. М., Івашко С. В.**

СУБ'ЄКТИ ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНОГО ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ 7

Тагієв С. Р., Гавловська А. О.

РЕПРОДУКТИВНЕ НАСИЛЬСТВО ЯК РІЗНОВИД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА 20

II. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ**Колодчин Д. В.**

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ПОВТОРНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕБУВАЮЧИ НА ОБЛІКУ УПОВНОВАЖЕНОГО ОРГАНУ З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ 36

III. ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**Богатирьов І. Г., Богатирьова О. І.**

СУСПІЛЬНО КОРИСНА ПРАЦЯ ЗАСУДЖЕНИХ У МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ ЯК ЗАСІБ ВИПРАВЛЕННЯ І РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ 52

Брошко І. М.

СУЧАСНИЙ СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ МАТЕРІАЛЬНО-ПОБУТОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ 65

Олефір Л. І., Дудка Н. О.

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЇХ ПРАЦЕВИКОРИСТАННЯ.... 82

Тюфтій С. М.

СТАН РОЗРОБКИ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ ЗАСАД МЕДИКО-САНІТАРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ 93

IV. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВИХ ЮРИДИЧНИХ НАУК**Гнатчук А. Ю.**

ПЕНІТЕНЦІАРНІ ЗАСАДИ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЩОДО ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ 106

Карелін В. В.

МЕДИКО-САНІТАРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ 119

Ткаченко О. Г., Кравчук М. В.

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ВІДМЕЖУВАННЯ ПОРУШЕНЬ ВІД ЗЛОЧИНІВ ТА ПРОСТУПКІВ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ФРАНЦІЇ 136

CONTENT**I. CRIMINAL, LEGAL AND CRIMINOLOGICAL PROBLEMS*****Lazarenko A., Ivashko S.***SUBJECTS OF GENERAL SOCIAL PREVENTION OF CRIMINAL OFFENSES
IN THE FIELD OF OFFICIAL ACTIVITIES AND PROFESSIONAL ACTIVITIES
RELATED TO THE PROVISION OF PUBLIC SERVICES 7***Tahiev S., Havlovska A.***

REPRODUCTIVE VIOLENCE AS A FORM OF DOMESTIC VIOLENCE.....20

**II. ORGANIZATIONAL AND LEGAL QUESTIONS OF EXECUTION
OF PUNISHMENTS, NOT CONNECTED WITH IMPRISONMENT*****Kolodchyn D.***CRIMINOLOGY CHARACTERISTICS OF PERSONS COMMITTED
REPEATED CRIMINAL OFFENSES WHILE BEING ON THE RECORDS
OF THE AUTHORIZED PROBATION BODIES.....36**III. APPLICATION OF IMPRISONMENT: THEORY AND PRACTICE*****Bohatyrov I., Bohatyrova O.***COMMUNITY WORK OF CONVICTS IN PLACES OF UNFREEDOM AS A MEASURE
OF CORRECTION AND RESOCIALIZATION..... 52***Broshko I.***CURRENT STATE OF THE INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS
IMPLEMENTATION OF LIVING CONDITIONS SECURITY OF SENTENCED TO
IMPRISONMENT IN UKRAINE 65***Olefir L., Dudka N.***CONVICTS' RESOCIALIZATION THROUGH THE PRISM
OF THEIR EMPLOYMENT 82***Tiufitii S.***STATE OF CRIMINAL AND EXECUTIVE PRINCIPLES DEVELOPMENT OF MEDICAL
AND SANITARY SUPPORT OF PERSONS SENTENCED TO IMPRISONMENT IN
UKRAINE 93**IV. CURRENT ISSUES OF THE INDUSTRIAL LEGAL SCIENCES*****Hnatchuk A.***PENITENTIARY FACILITIES ENFORCEMENT OF COURT DECISIONS
REGARDING CONVICTS IN UKRAINE106***Karelin V.***MEDICAL AND SANITARY CARE OF CONVICTED TO DEPRIVATION OF LIBERTY
IN UKRAINE119***Tkachenko O., Kravchuk M.***RETROSPECTIVE ANALYSIS OF DISTINGUISHING VIOLATIONS
FROM CRIMES AND OFFENSES ACCORDING TO THE CRIMINAL
LEGISLATION OF FRANCE136

І. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

УДК 343.85

DOI 10.32755/sjcriminal.2023.01.007

Лазаренко А. М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,
Академія Державної пенітенціарної служби,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-3808-6711;

Івашко С. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,
Академія Державної пенітенціарної служби,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-2547-9276

СУБ'ЄКТИ ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНОГО ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

У статті надано визначення і систематизовано суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, із загальними повноваженнями. Незважаючи на достатньо розгалужену систему суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, рівень досліджуваного виду кримінальних правопорушень нині залишається доволі високим. Автори окреслюють основні науково-теоретичні концепції з досліджуваного питання, обґрунтовують необхідність комплексної законодавчої регламентації механізму запобігання суб'єктами загального рівня, наводять їх ознаки, аналізують їх повноваження та функції, що має на меті істотне зниження рівня злочинності у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, із загальними повноваженнями.

Ключові слова: суб'єкти запобігання, загальносоціальне запобігання, кримінальні правопорушення, службова діяльність, професійна діяльність, публічні послуги.

Постановка проблеми. Запобігання злочинності у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, а також подолання корупції є пріоритетними завданням будь-якої цивілізованої країни. Важливим елементом механізму запобіжної діяльності є система суб'єктів, які провадять таку діяльність. При цьому фундаментальною категорією виступає діяльність суб'єктів загального рівня, які визначають стратегію, основні засади запобіжної діяльності, здійснюють керівництво, координацію такої діяльності, іншим чином опосередковано впливають на рівень криміногенних проявів у суспільстві.

На сьогодні в Україні діє широке коло інституцій, що опосередковано чи безпосередньо впливають на криміногенний рівень у суспільних відносинах у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, як через ухвалення законодавчих та інших нормативно-правових актів регулятивного характеру, реалізацію державної політики, керівництво та координацію запобіжної діяльності, забезпечення стабільності економіки тощо, так і через реалізацію повноважень, що безпосередньо пов'язані з виявленням, припиненням, розслідуванням кримінальних правопорушень у цій сфері. При цьому рівень злочинності залишається доволі високим. Так, у 2018 р. було обліковано 19 909 кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, у наступні роки кількість облікованих кримінальних правопорушень склала: 2019 – 20 069, 2020 – 18 996, 2021 – 18 330, 2022 – 11 617 [1].

Основою ефективного запобігання кримінальним правопорушенням є функціонування суб'єктів, які мають загальні повноваження в запобіжній діяльності. Така діяльність повинна мати належне науково-теоретичне, нормативно-правове забезпечення. На жаль, погляди вітчизняних учених-кримінологів зосереджуються на дослідженні лише ролі окремих суб'єктів запобігання в окремих сферах суспільного життя, оминаючи питання системоутворення щодо суб'єктів загально-соціального запобігання такої сфери, як службова діяльність та професійна діяльність, пов'язана з наданням публічних послуг.

Саме тому завданням цього дослідження є визначення ролі суб'єктів загальносоціального запобігання, характеристика їх повноважень у системному взаємозв'язку в механізмі запобігання кримінальним правопорушенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань теоретичного визначення механізму запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, основних кримінологічних понять, ролі кримінологічної політики в запобіжній діяльності, особливостей запобігання корупційній злочинності займалися такі вчені-кримінологи, як: О. М. Бандурка, Б. М. Головкін, В. В. Голіна, О. М. Джужа, В. В. Коваленко, О. Г. Колб, О. М. Литвинов, М. В. Лотоцький, Ю. О. Новосад, О. С. Шеремет та ін.

Формулювання мети. Мета статті полягає у визначенні системи суб'єктів загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, окресленні кола їх повноважень у визначеній сфері.

Виклад основного матеріалу. Предметом активного наукового дискурсу вітчизняних учених-кримінологів виступає механізм запобігання злочинності на загальносоціальному рівні. Спільним для всіх наукових концепцій є розуміння основоположності таких заходів у контексті створення сприятливих умов для подолання злочинності як соціального явища, нівелювання шкідливих наслідків для суспільства.

Джужа О. М. під загальним запобіганням розуміє всі ті види соціальної діяльності, що не націлені спеціально на причини злочинів і злочинності, але створюють умови, сприятливі спеціальній попереджувальній діяльності і «боротьбі зі злочинністю», що сприяє в цілому здоровим процесам суспільного розвитку. Такий вплив здійснюється шляхом стабілізації економічних процесів, наведенням порядку в усіх організаційно-управлінських структурах, відновленням і встановленням повноправного функціонування контролюючих органів [2, с. 20].

Бандурка О. М., Литвинов О. М. визначають таке поняття, як «механізм протидії злочинності». На їхню думку, з державно-правових позицій вказана діяльність може розглядатися, по-

перше, як юридична форма реалізації функцій держави, наприклад, забезпечення безпеки, по-друге, як специфічний спосіб здійснення державної влади: законодавчої, судової, виконавчої [3, с. 8–9].

Головкін Б. М. веде мову про «механізм запобігання корупції» – діяльність щодо імплементації міжнародних антикорупційних стандартів у правову систему України, практична діяльність державної антикорупційної політики, втілення антикорупційних ініціатив, міжнародна співпраця і діяльність громадських об'єднань у сфері запобігання та протидії корупції з метою захисту особи, суспільства, держави і бізнесу від корупційних посягань [4, с. 254].

Зазначимо, що більшість суспільно небезпечних діянь, передбачених розділом XVII КК України, є корупційними правопорушеннями [5].

На нашу думку, *суб'єкти загальносоціального запобігання* кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, – державні та муніципальні органи, громадські інституції та окремі громадяни, які забезпечують організацію, керівництво, координацію запобіжної діяльності та здійснюють реалізацію державної політики у сфері запобігання кримінальним правопорушенням, виконують інші визначені законодавством функції та статутні повноваження, реалізують високоморальні переконання з метою захисту прав та інтересів фізичних та юридичних осіб у всіх сферах суспільного життя.

Суб'єктам загальносоціального запобігання в досліджуваній сфері властиві ознаки: 1) виконання функцій загальної організації, координації, контролю; 2) здійснення опосередкованого запобіжного впливу; 3) створення сприятливого середовища для усунення криміногенних чинників; 4) поширення запобіжного впливу на всіх учасників суспільних відносин; 5) системний взаємозв'язок повноважень та функцій, спрямований на захист прав та інтересів учасників суспільних відносин.

До таких суб'єктів належать: 1) Верховна Рада України; 2) Президент України; 3) Кабінет Міністрів України; 4) центральні органи виконавчої влади та їх територіальні органи;

5) органи виконавчої влади на місцях; 6) органи місцевого самоврядування; 7) державні, муніципальні, громадські інституції; 8) громадяни.

Коваленко В. В., Колб О. Г. [6, с. 75], Лотоцький М. В. [7, с. 173] визначають як суб'єктів запобігання злочинності на зальносоціальному рівні також і адвокатуру, а Новосад Ю. О. – прокуратуру відповідно [8, с. 203]. Проте, на нашу думку, таких суб'єктів через призму їх функціональних повноважень, визначених профільними законодавчими актами, все ж необхідно вважати спеціалізованими суб'єктами запобіжної діяльності.

Статтею 3 Конституції України передбачено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Згідно зі ст. 19 Основного Закону правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [9].

Основним Законом держави визначається спрямованість діяльності всіх державних інституцій у напрямі забезпечення прав і свобод громадян, юридичних осіб, що є важливою кримінологічною категорією.

Відповідно до ст. 85 Конституції України *Верховна Рада України* здійснює опосередковану запобіжну діяльність кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг шляхом: прийняття законів; визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики; затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля; здійснення парламентського контролю у межах, визначених цією Конституцією та законом тощо [9].

Від ефективної діяльності парламенту в державі залежить і ефективність запобіжної діяльності, що регулюється передусім законодавчими нормами, забезпечується належним бюджетним фінансуванням державних інституцій на всіх рівнях тощо.

Президент України як гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина також спрямовує свою діяльність на запобігання кримінальним правопорушенням у досліджуваній сфері. Вказане здійснюється через опосередкований вплив на стан суспільних відносин у державі шляхом виконання повноважень та прийняття ключових політичних рішень, за наслідками яких визначається зміст службової діяльності державних інституцій. До останніх належить, наприклад, забезпечення державної незалежності, національної безпеки і правонаступництва держави; зупинення дії актів Кабінету Міністрів України з мотивів їх невідповідності Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності; накладення вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України [9] тощо.

Діяльність *Кабінету Міністрів України* щодо запобігання кримінальним правопорушенням в окресленій сфері здійснюється через фактичну реалізацію законодавчих норм, що встановлюють порядок суспільних відносин у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. До основних завдань та напрямів діяльності Кабінету Міністрів України належать, зокрема, забезпечення державного суверенітету та економічної самостійності України, здійснення внутрішньої та зовнішньої політики держави, виконання Конституції та законів України, актів Президента України; вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина, створення сприятливих умов для вільного і всебічного розвитку особистості; здійснення заходів щодо забезпечення обороноздатності та національної безпеки України, громадського порядку, боротьби із злочинністю, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій; організація фінансового і ма-

теріально-технічного забезпечення діяльності правоохоронних органів, соціальний захист працівників зазначених органів та членів їхніх сімей [9; 10] тощо.

Відповідно до Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» міністерства України забезпечують формування та реалізують державну політику в одній чи декількох сферах, інші центральні органи виконавчої влади виконують окремі функції з реалізації державної політики [11].

Таким чином, *центральні органи виконавчої влади* як суб'єкти запобіжної діяльності формують основні засади в конкретних сферах, встановлюють певні «правила гри» для учасників суспільних відносин, що з кримінологічної точки зору здійснює запобіжний вплив на осіб, які потенційно можуть вчинити кримінальні правопорушення.

Відповідно до Конституції України організацію, повноваження та порядок діяльності *місцевих державних адміністрацій* визначено Законом України «Про місцеві державні адміністрації» [12]. Шеремет О. С. вважає органи місцевого самоврядування суб'єктами загальносоціального запобігання злочинності завдяки забезпеченню останніми функції надання правової допомоги населенню як одного з методів запобіжної діяльності [13, с. 103].

У ст. 140 Конституції України передбачено, що місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи. Органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є районні та обласні ради [9].

Органи місцевого самоврядування, вирішуючи питання місцевого значення, здійснюють свій запобіжний вплив шляхом: 1) управління майном, що є в комунальній власності; 2) затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку і контролю їх виконання; 3) затвердження бюджетів відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролю їх виконання; 4) встановлення місцевих податків і зборів відповідно до закону; 5) утворення, реорганізації та ліквідації комуналь-

них підприємств, організацій і установ, а також здійснення контролю за їх діяльністю тощо.

Територіальні органи міністерств та інших центральних органів виконавчої влади за своїм правовим статусом є юридичними особами публічного права, здійснюють запобіжний вплив шляхом: реалізації функцій відповідного органу на місцях; проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи; розгляду звернень громадян та юридичних осіб; здійснення адміністративних проваджень у визначених сферах та виконують інші функції.

Державні та комунальні підприємства, громадські формування за своїм правовим статусом є юридичними особами публічного права [14].

Своєю чергою комунальним підприємством в Україні є самостійний господарюючий статутний суб'єкт, що може здійснювати виробничу, науково-дослідну та комерційну діяльність з метою одержання відповідного прибутку (доходу).

Окремі види господарської діяльності можуть здійснюватися виключно державними підприємствами, установами й організаціями. Наприклад, діяльність, пов'язана з виготовленням і реалізацією військової зброї та боєприпасів до неї, видобуванням бурштину, охороною окремих особливо важливих об'єктів права державної власності, перелік яких визначається у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку, а також діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних, судово-психіатричних експертиз та розробленням, випробуванням, виробництвом і експлуатацією ракет-носіїв, у тому числі з їх космічними запусками з будь-якою метою тощо. Таким чином, свій запобіжний вплив такі підприємства здійснюють через реалізацію функцій з «обслуговування» потреб запобіжної діяльності.

Разом з тим органи місцевого самоврядування можуть утворювати, реорганізовувати та ліквідувати комунальні підприємства (заклади, установи). Відносини цих органів з комунальними підприємствами будуються на засадах їхньої підпорядкованості, підзвітності та підконтрольності органам місцевого самоврядування. Саме комунальні підприємства провадять господарську діяльність з метою задоволення потреб територіальної громади у різних сферах (соціальному, медичному та побутовому обслуговуванні, в освітній,

культурній сферах тощо), від ефективної роботи таких суб'єктів залежить рівень криміногенності на відповідній території.

Український учений-кримінолог В. В. Голіна зазначає, що громадськість як суб'єкт запобігання злочинності – це соціально активна частина суспільства (окремі громадяни та їх об'єднання), зацікавлена в участі в заходах із запобігання злочинності, яка добровільно спрямовує свою діяльність на захист будь-якого члена спільноти від злочинних посягань та інших правопорушень та діє в межах суворого дотримання законодавства і засад моралі [15, с. 59–60].

Термін «громадські формування» вживається щодо політичних партій, структурних підрозділів політичних партій, громадських об'єднань, місцевих осередків громадських об'єднань, професійних спілок, їхніх об'єднань, організацій профспілок, передбачених статутом профспілки, та їхніх об'єднань, творчих спілок, місцевих осередків творчих спілок, постійно діючих третейських судів, організацій роботодавців, їхніх об'єднань, відокремлених підрозділів іноземних урядових організацій, представництв філій іноземних благодійних організацій. Зазначені *громадські формування* першочергово мають на меті захист прав та законних інтересів громадян у різних сферах, тим самим здійснюють корисний запобіжний вплив на потенційних правопорушників.

Фізичні особи виступають як суб'єкти запобігання кримінальним правопорушенням у досліджуваній сфері через реалізацію власних переконань та життєвих установок, принципів, добродійності тощо.

Законом України «Про запобігання корупції» передбачено таке поняття, як викривач – фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону, вчинених іншою особою, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання [16].

Висновки. На сьогодні в Україні створено систему суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової

діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Діяльність таких суб'єктів на загальному рівні передбачає реалізацію державної політики, розробку та реалізацію норм законодавства, діяльність органів влади, громадських формувань, аналітичних центрів, реалізацію міжнародних програм запобігання злочинності тощо, що чинить антикриміногенний вплив на відповідну сферу. Водночас рівень досліджуваного виду кримінальних правопорушень залишається нині доволі високим через несистемність упроваджуваних заходів. Саме тому шлях до розв'язання цієї проблеми полягає у системному, науковому та нормативно-правовому забезпеченні запобіжної діяльності відповідних суб'єктів на загальному рівні, а результатом такої роботи має стати ухвалення комплексного законодавчого акта.

Список використаних джерел

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 25.04.2023).
2. Джужа О. М. Тлумачення кримінологічних понять. *Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 14–23.
3. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Поняття та сутність механізму протидії злочинності. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 1. С. 8–14.
4. Головкін Б. М. Механізм запобігання корупції. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 4. С. 254–260.
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 27.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 25.04.2023).
6. Коваленко В. В., Колб О. Г. Адвокатура як суб'єкт загальносоціального запобігання злочинам. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 8–9. С. 73–80.
7. Лотоцький М. В. Адвокатура як суб'єкт загальносоціального запобігання злочинам. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2010. № 24. С. 171–178.
8. Новосад Ю. О. Про деякі змістовні елементи діяльності прокуратури як суб'єкта загальносоціального запобігання злочинам. *Право і суспільство*. 2017. № 1. Ч. 1. С. 202–205.
9. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.04.2023).

10. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII. Дата оновлення: 19.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> (дата звернення: 25.04.2023).

11. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI. Дата оновлення: 07.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text> (дата звернення: 25.04.2023).

12. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV. Дата оновлення: 01.01.20023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text> (дата звернення: 25.04.2023).

13. Шеремет О. С. Правова допомога населенню як частина загально-соціальних заходів запобігання злочинності органами місцевого самоврядування. *Право та державне управління*. 2016. № 2. С. 102–105.

14. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Дата оновлення: 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 25.04.2023).

15. Голина В. В. Участь громадськості в запобіганні та протидії злочинності в Україні. *Наукові дослідження*. 2017. № 33. С. 56–67.

16. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. Дата оновлення: 15.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 25.04.2023).

Lazarenko A.,

Ph.D. in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Criminal,
Criminal and Executive Law and Criminology,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-3808-6711;

Ivashko S.,

Ph.D. in Law, Associate Professor of the Department of Criminal,
Criminal and Executive Law and Criminology,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-2547-9276

SUBJECTS OF GENERAL SOCIAL PREVENTION OF CRIMINAL OFFENSES IN THE FIELD OF OFFICIAL ACTIVITIES AND PROFESSIONAL ACTIVITIES RELATED TO THE PROVISION OF PUBLIC SERVICES

In this article, the authors formulated scientific-theoretical, legal, and regulatory rules for functioning, defined and systematized subjects of prevention of criminal offenses in the field of official activities and professional activities related to the provision of public services vested with general powers.

The authors emphasize that the scientific and theoretical basis for preventive activities in this field focuses only on the role of individual subjects of prevention in certain areas of public life while bypassing system-forming matters. The practical embodiment of preventive activities concerned is presented in the existing developed system of subjects of prevention of criminal offenses. However, the level of the type of criminal offenses studied remains quite high. Thus, the study outlines the main scientific and theoretical concepts, justifies the need for a comprehensive legislative regulation of the mechanism of prevention by subjects of the general level, provides their features, analyzes their powers and functions in the systemic interconnection within the mechanism of prevention of criminal offenses, which aims to significantly reduce the level of crime in the field studied.

The article describes the subjects of prevention of criminal offenses in the field of official activities and professional activities related to the provision of public services. The activities of such subjects at the general level involve the implementation of state policy, the development and implementation of legislation, the activities of government bodies, public organizations, analytical centers, and the implementation of international crime prevention programs.

The authors conclude that measures of general social prevention are fundamental in the context of creating favorable conditions for overcoming crime in the field studied, mitigating harmful consequences for society. The article reveals a set of measures taken by state and municipal bodies, public institutions and individual citizens who ensure organization, management, coordination of preventive activities, perform other functions and statutory powers defined by law in order to protect rights and interests of individuals and legal entities in all spheres of public life.

Proper scientific and regulatory support for prevention activities of relevant subjects at the general level is the way to solve problems assigned, and adoption of a comprehensive legislative act should be the deliverable of such work.

Key words: *subjects of prevention, general social prevention, criminal offenses, official activities, professional activities, public services.*

References

1. Ukraine (2023), "On Registered Criminal Offenses and the Results Of Their Pre-Trial Investigation", *Office of the Prosecutor General*, available at: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareystrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (accessed 25 April 2023).
2. Dzhuzha, O. M. (2014), "Interpretation of Criminological Concepts", *Legal Journal of the National Academy of Internal Affairs*, No. 1, pp. 14–23.
3. Bandurka, O. M. and Lytvynov, O. M. (2015), "Concept and Essence of Crime Prevention Mechanism", *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, No. 1, pp. 8–14.
4. Holovkin, B. M. (2018), "Mechanism of Prevention of Corruption", *Journal of the Kyiv University of Law*, No. 4, pp. 254–260.

5. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (accessed 25 April 2023).

6. Kovalenko, V. V. and Kolb, O. H. (2011), "Advocacy as a Subject of General Social Crime Prevention", *Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine*, No. 8–9, pp. 73–80.

7. Lototskyi, M. V. (2010), "Advocacy as a Subject of General Social Crime Prevention", *Current problems of improving the current legislation of Ukraine*, No. 24, pp. 171–178.

8. Novosad, Yu. O. (2017), "On Some Meaningful Elements of the Activity of the Prosecutor's Office as a Subject of General Social Crime Prevention", *Law and Society*, No. 1, Part 1, pp. 202–205.

9. Ukraine (1996), *Constitution of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (accessed 25 April 2023).

10. Ukraine (2014), *On the Cabinet of Ministers of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> (accessed 25 April 2023).

11. Ukraine (2011), *On Central Bodies of Executive Power*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text> (accessed 25 April 2023).

12. Ukraine (1999), *On Local State Administrations*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text> (accessed 25 April 2023).

13. Sheremet, O. S. (2016), "Legal Assistance to The Population as a Part of General Social Measures to Prevent Crime by Local Self-Government Bodies", *Law and State Administration*, No. 2, pp. 102–105.

14. Ukraine (2003), *Commercial Code of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (accessed 25 April 2023).

15. Holina, V. V. (2017), "Public Participation in Crime Prevention and Countermeasures in Ukraine", *Scientific Research*, No. 33, pp. 56–67.

16. Ukraine (2014), *On Prevention Corruption*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (accessed 25 April 2023).

Тарієв С. Р.,

доктор юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України,
завідувач кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,
Академія Державної пенітенціарної служби,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-9338-4792;

Гавловська А. О.,

кандидат юридичних наук, доцентка,
в.о. завідувачки кафедри національного,
міжнародного права та правоохоронної діяльності,
Херсонський державний університет,
м. Херсон, Україна
ORCID: 0000-0002-7973-7560

РЕПРОДУКТИВНЕ НАСИЛЬСТВО ЯК ФОРМА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Стаття присвячена дослідженню науково-теоретичних та прикладних аспектів репродуктивного насильства як форми домашнього насильства. Зроблено акценти на систематизацію виявів та форм домашнього насильства, більш детальному аналізу виявів окремих форм репродуктивного насильства. Окремо охарактеризовано питання протидії репродуктивному насильству як формі домашнього насильства з боку держави та її відповідних інституцій, адже це сфера приватних інтересів, яка особливо регулюється відповідними нормами, що балансує на межі приватних та суспільних інтересів.

Ключові слова: *репродуктивне насильство, домашнє насильство, сексуальне насильство, аборт, примусова стерилізація, репродуктивні права, протидія, приватні інтереси, суспільні інтереси.*

Постановка проблеми. Репродуктивне насильство як форма домашнього насильства посягає на приватні інтереси фізичних осіб у сфері планування сім'ї, можливості вирішувати щодо репродуктивного і сексуального здоров'я та власного тіла, порушує репродуктивні права. Репродуктивне насильство може мати форми фізичного, психологічного, економічного насильства, морального тиску з боку членів сім'ї та родини. За даними ВОЗ, кожна третя жінка протягом життя стикається з виявами домашнього насильства стосовно себе, в т. ч. у сфері сексуального

та репродуктивного здоров'я. На жаль, більшість форм репродуктивного насильства ґрунтується на низці суспільних цінностей, зокрема, таких як: гендерні ролі, патріархальні традиції та звичаї, преференції під час народження дітей чоловічої статі, релігійні переконання, остракізм бездітних жінок та ін. Складнощі в подоланні репродуктивного насильства за участі суспільно-державних інституцій полягає в тому, що об'єктом посягання репродуктивного насильства виступають репродуктивні права особи, що відображають сферу її приватного інтересу. З огляду на вищезазначене тематика статті є актуальною та потребує детального дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основою для цього дослідження стали наукові праці таких науковців, як: А. В. Горностай «Окремі питання примусової стерилізації у проєкті нового кримінального кодексу України» [1]; А. О. Дутко, М. Р. Заболотна «Репродуктивні права фізичної особи: сутність, поняття та класифікація» [2]; О. О. Кенева «Репродуктивні права жінок та їх законодавче регулювання в міжнародному праві» [3]; А. С. Політова «Кримінальна відповідальність за репродуктивне насильство в умовах збройного конфлікту» [4]; Т. Л. Сироїд «Міжнародно-правові основи захисту сексуального та репродуктивного здоров'я жінок» [5]; окремі публіцистичні праці та ін. Проте слід зауважити, що дослідження репродуктивного насильства саме в розрізі домашнього насильства має епізодичний характер та досліджується як елемент захисту репродуктивних прав загалом.

Формулювання мети. Метою статті є дослідження науково-теоретичних та прикладних аспектів репродуктивного насильства як форми домашнього насильства.

Виклад основного матеріалу. Об'єктом репродуктивного насильства як форми домашнього насильства виступають репродуктивні права (четверте покоління прав людини). Репродуктивні права – це складова права на охорону здоров'я, які містять морально-етичні аспекти в межах суспільної моралі та приватного інтересу. Зокрема, їх можна аналізувати в рамках ст. 11 Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок [6] та ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціаль-

ні та культурні права [7], оскільки окремого визначення такі права не набули в нормативно-правових актах міжнародного рівня. У 1994 році відбулася Міжнародна конференція з народонаселення і розвитку (International Conference on Population and Development, далі – ICPD), на якій було сформовано прямий заклик виключити цільові демографічні показники та показники контролю за народжуваністю з національних демографічних програм, особливу увагу приділено правам жінки, необхідності статевої освіти, наданню послуг у сфері охорони репродуктивного здоров'я, пріоритетам боротьби з ВІЛ/СНІДом [8].

До репродуктивних прав належать:

- право не зазнавати сексуального чи гендерного насильства;
- право вільно вирішувати щодо своїх репродуктивних функцій;
- право на рівність у шлюбі та шлюб за згодою;
- право визначати кількість та період народжування дітей;
- право на освіту у сфері репродуктивного здоров'я;
- право на свободу від дій, які можуть завдати шкоди жінкам та дівчатам;
- право отримувати переваги наукового прогресу у сфері охорони здоров'я [9];
- право на штучне запліднення;
- право на законний аборт;
- право на сурогатне материнство;
- право на домашні пологи;
- право на внутрішньоутробні медичні тести;
- право на життя;
- право на освіту;
- право на недоторканність;
- право на свободу від катувань;
- право на свободу від дискримінації, в т. ч гендерної та ін.

Жертвами репродуктивного насильства частіше стають дівчата або жінки, проте слід зауважити, що і чоловіки теж можуть потерпати від такого виду домашнього насильства.

Виявами репродуктивного насильства як форми домашнього насильства можуть бути:

1. *Контроль вагітності.* Така форма репродуктивного насильства виявляється в контролі за менструальним циклом жінки

та наполяганні на візиті до гінеколога для контролю за овуляцією; моральний тиск та примус щодо народження або ненародження дитини; наполягання на стерилізації та вжитті протизаплідних засобів; відсутності доступу жінок до контрацептивних засобів; примус вчиняти аборт (у т. ч. і селективний) або заборона його проведення; нав'язливі запитання щодо планування народження дітей тощо.

Зокрема, відсутність доступу жінок до контрацептивних засобів ґрунтується на культурних, релігійних та соціальних факторах тих чи інших країн, відсутності належної освіти щодо репродуктивного здоров'я, відсутності достатньої кількості медичних установ та вільного доступу до медичних послуг, наявності в країні збройного конфлікту тощо. Серед таких країн слід відмітити: Нігерію, Афганістан, Ємен, Судан та ін.

Селективні аборти за статевою ознакою виступають не тільки різновидом такої форми репродуктивного насильства, як контроль вагітності, а й є формою дискримінації жінок. У більшості країн світу аборт за такою мотивацією є забороненим, проте в окремих країнах зафіксовано нелегальну практику його проведення всупереч нормативно закріпленій забороні виявляти стать дитини перед абортom. Проведення селективних абортів за статевою ознакою часто здійснюється на основі релігійних переконань, культурних особливостей та економічних чинників країни (зокрема, частіше статева перевага надається дітям чоловічої статі). Серед таких країн можна відмітити: Індію, Китай, Таїланд, Корею, В'єтнам та ін.

Аборти неповнолітніх осіб теж належать до виявів репродуктивного насильства у випадку, якщо аборт вчиняється без згоди малолітньої особи. У більшості країн аборт неповнолітнім особам проводиться за згодою батьків, опікунів/піклувальників або за рішенням суду. В окремих країнах аборти неповнолітніх осіб можуть вчинятися лише за рішенням них самих, без додаткового погодження питання із законними представниками чи судом. До таких країн належать, зокрема, США (окремі штати), Канада, Велика Британія, Австралія (окремі штати), Нідерланди та ін.

Зокрема, законодавство України передбачає такі умови проведення абортy для неповнолітньої особи:

1) медична допомога надається особі, яка досягла 14 років, за її згодою (ст. 284 Цивільного кодексу України, Закон України «Основи законодавства про охорону здоров'я» [10; 11]);

2) «проведення операції (процедури) штучного переривання небажаної вагітності у вагітної жінки віком до 14 років або в недієздатної особи здійснюється за заявою її законних представників» (наказ Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження Порядку надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності, форм первинної облікової документації та інструкцій щодо їх заповнення» від 24.05.2013 р. № 423 [12]).

Отже, враховуючи положення вказаних норм, аборт особам, які не досягли 14 років, може проводитися без згоди, що є прямим порушенням їх репродуктивних прав.

2. *Саботаж контролю народжуваності.* Така форма репродуктивного насильства може виявлятися в такому: відмова від контрацепції без відома партнера (може виявлятися зокрема, в таємному знятті презерватива або його пошкодженні – стелсинг; відмова від протизаплідних лікарських засобів без відома партнера). Слід зауважити, що в окремих країнах передбачається притягнення до відповідальності за стелсинг (наприклад, у Каліфорнії присуджують матеріальну компенсацію, у Великій Британії та Німеччині стелсинг заборонено, відповідальність передбачає умовне засудження та штраф [13]).

3. *Застосування традицій і практик,* які завдають шкоди репродуктивному здоров'ю як формі репродуктивного насильства.

До таких традицій і практик, зокрема, можна віднести так зване жіноче обрізання (пошкодження або повне видалення зовнішніх геніталій дівчат (у середньому до 15 років) з релігійних чи культурних міркувань). У країнах (Єгипет, Ефіопія, Індія, Пакистан, Індонезія, Ірак, окремі етнічні групи Південної Америки, південно-східний та південний регіон Африки), де практикується жіноче обрізання, припускається, що воно сприяє:

- сексуальному контролю над жінками (збереження цноти до шлюбу, вірність у шлюбних стосунках);
- фертильності жінок;
- дотриманню гігієни;

– естетичному сприйняттю жіночого тіла.

Жіноче обрізання буває таких типів:

I тип – видалення клітора (клітородектомія);

II тип – видалення статевих губ та клітора (вирізання);

III тип – видалення статевих губ, зашивання піхви (інфібуляція);

IV тип – без видалення плоті, але з надрізами, припалюванням та проколами статевих органів дівчинки [13].

Зазвичай, операцію проводять старші члени громади підручними засобами без знеболювання та антисептиків (і тільки у 20–25 % її проводять кваліфіковані медики). Жіноче обрізання призводить до таких негативних наслідків здоров'я, як: кровотеча, больовий шок, інфікування статевих органів та сечовивідних шляхів, порушення менструального циклу, акушерські ускладнення та перинатальні ризики, проблеми у статевому житті, розлади ментального здоров'я тощо.

ООН у 2012 році ухвалила резолюцію щодо всесвітньої заборони жіночого обрізання (Резолюція WHA61.16 «Нанесення каліцтв жіночим геніталіям»), проте така практика продовжується і в середньому більше 4 мільйони дівчат у світі щорічно піддається жіночому обрізанню.

Дитячі шлюби – ще одна традиція, яка в т. ч. порушує репродуктивні права. До дитячих шлюбів належать шлюби, що укладаються з особами, які не досягли 18 років (відповідно до Конвенції про права дитини дитиною є «кожна людська істота до досягнення 18-річного віку» [14]). При цьому слід зазначити, що відсоток дівчат, які укладають дитячий шлюб, значно більше, ніж хлопців, зокрема понад 14 мільйонів дівчат щороку у Східній Європі, Південній та Східній Африці, Центральній Азії, Латинській Америці і Карибському басейні укладають дитячий шлюб до досягнення 18 років, а в окремих країнах – до свого 15-річчя. Серед країн, де практикуються дитячі шлюби, слід виділити Індію, Ефіопію, Бангладеш, Нігерію, Йомен, Афганістан, Руанду, Мальдіви та ін. В Україні дитячі шлюби обумовлені в більшості випадків вагітністю та підтримуються гендерними стереотипами в українському суспільстві, найбільш поширені дитячі шлюби серед представників ромів, які проживають компактно.

Обумовленість дитячих шлюбів ґрунтується на таких факторах, як низький економічний розвиток країн, традиції, вірування, відсутність належної освіти, в т. ч. і сексуальної, недосконалий правовий механізм захисту дітей, бідність, відсутність освіти щодо планування сім'ї, обмежений доступ до контрацептивів тощо. Дитячі шлюби завдають шкоду емоційному, фізичному та соціальному розвитку дітей, оскільки в таких шлюбах діти вразливі для домашнього та сексуального насильства, змушені працювати, відмовлятися від освіти, виконувати домашні обов'язки, можуть фізично постраждати від вагітності та дітонародження, відмова вступати в дитячий шлюб чи вихід з нього може стати підставою для так званого «вбивства честі» (вбивства, яке вчиняють члени сім'ї чи громади у випадку, якщо дівчина «зганьбила честь родини») і «вбивства за посаг» (вбивства дівчини членами родини для того, щоб не повертати посаг її чоловіку у випадку бажання розірвати шлюб). На міжнародному рівні зусилля на подолання дитячих шлюбів спрямовують такі міжнародні організації, як Фонд народонаселення ООН, ЮНІСЕФ, ЮНЕСКО та Жіноча організація ООН (наприклад, на сьогодні реалізується світова компанія «Зупинимо дитячий шлюб» [15]).

4. Сексуальне насильство.

Формами сексуального насильства є:

- сексуальний насильницький акт (сексуальний акт у будь-якій формі без згоди);
- сексуальне домагання (може виявлятися в небажаних дотиках, непристойних жестах і пропозиціях, нецензурних коментарях тощо);
- сексуальна жорстокість (містить емоційне та/або фізичне насильство, використання загроз і сили, завдання травм тощо);
- сексуальні знущання через маніпуляції, контроль, алкогольне або наркотичне сп'яніння (здійснення сексуального та фінансового контролю, здійснення сексуальних дій з особою без свідомості у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння тощо).

Отже, вияви репродуктивного насильства різноманітні та стосуються різних аспектів здоров'я, соціального та сімейно-

го життя жертв, їх свободи вибору щодо реалізації репродуктивних прав.

Складним залишається питання протидії репродуктивному насильству як формі домашнього насильства з боку держави та її відповідних інституцій, адже це сфера приватних інтересів, яка особливо регулюється відповідними нормами, що балансує на межі приватних та суспільних інтересів. Зокрема, ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права визначає, що «ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його житла або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію» [16] та ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: «Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб» [17]. На конституційному рівні в Україні право захист приватних інтересів закріплено в тому числі і у ст. 32 Конституції України: «Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України» [18]. Отже, право на приватність не є абсолютним, тобто держава має повноваження втручатися в нього з метою захисту прав та інтересів суб'єктів правовідносин та виключно із дотриманням закону.

Слід зауважити, що історія людства знає випадки, коли держави не тільки толерантно ставилися як до домашнього насильства в цілому, так і до репродуктивного насильства загалом, але й вчиняли акти такого насильства.

Виявами репродуктивного насильства з боку держав є контроль народжуваності, який може набувати такі форми:

1. Програми щодо заохочування до народження дітей чи їх обмеження. Наприклад, проєкт «Лебесборн» у нацистській Ні-

меччині (середина ХХ ст.) спонукав народжувати матерям-одиначкам дітей від солдатів та «представників арійської раси» Вермахту у Німеччині, Данії, Бельгії, Норвегії та Франції [19, с. 6]. Прикладом обмеження кількості народження дітей є політика Китаю «одна дитина», яка була запроваджена 1979 р. з метою подолання проблем з перенаселенням, дефіцитом ресурсів та екологією в країні. В межах реалізації цієї політики китайський уряд застосовував заходи стимулювання сімей з однією дитиною (наприклад, переваги в отриманні освіти) та штрафи і обмеження для багатодітних сімей, а також широко використовувалася практика абортів, стерилізації та розповсюдження контрацептивів. Політика «одна дитина» періодично змінювала свої основні вимоги (наприклад, «дві сім'ї – одна дитина», що по факту давала можливість сім'ї мати двох дітей та ін.) та призвела до таких негативних явищ, як старіння населення, нерівномірне співвідношення статей, демографічний дисбаланс, нестача робочої сили та ін.

2. Часткова або повна заборона абортів (наприклад, у Ірландії 80-90-ті рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст., США 70–90-ті рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст. та Польщі 20-ті рр. ХХІ ст. [20, с. 16]).

3. Примусова стерилізація – ґрунтується на відповідних державних програмах, має відкритий або прихований характер, передбачає хірургічну чи хімічну кастрацію. Відповідно до п. 6 ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, примусова стерилізація належить до злочинів проти людяності [21]. Найбільш резонансними за кількістю жертв та наслідками є програми примусової стерилізації в таких країнах, як Данія, Індія, Нідерланди, Китай, США, Німеччина, Перу, Швеція, Японія та інші. Зокрема, у 1933–1945 рр. у нацистській Німеччині було впроваджено програму «Євгеніка», яка мала на меті так зване «очищення» національної арійської раси. В ході реалізації цієї програми було примусово стерилізовано тисячі представників ромів, євреїв, людей з інвалідністю та інших категорій населення. У США у 1907–1981 рр. в окремих штатах (Нью-Йорк, Вірджинія, Каліфорнія та ін.) та у Швеції у 1934–1975 рр. примусово стерилізували людей з інвалідністю, осіб з розумовими

відхиленнями, представників етнічних меншин та інших соціально небажаних категорій.

4. Проблеми з репродуктивною функцією як побічний результат ядерних випробувань, що, на нашу думку, можна прирівняти до стерилізації значного відсотку населення певних країн чи їх частини. Наприклад, на території декількох атолів (наприклад, на атолі Бікіні та Енеуетак) Республіки Маршаллові острови в період з 1946 по 1958 р. США було проведено 67 випробувань ядерної зброї. Такі випробування мали негативний вплив на репродуктивне здоров'я населення Маршаллових островів, яке було піддано радіаційному опроміненню. Результатом опромінення стала в т. ч. і неможливість завагітніти в результаті зниження фертильності, порушення синтезу та рухливості сперматозоїдів, вроджені вади в новонароджених дітей, підвищений ризик ракових захворювань статевих органів, які можуть мати прямий вплив на репродуктивну систему.

5. Проведення експериментів над людьми в репродуктивній сфері. Наприклад, так званий Тускігійський сифілісний експеримент (1932–1972 рр., Служба суспільного здоров'я США) був спрямований на дослідження сифілісу та проводився над афроамериканськими чоловіками із сільських районів штату Алабама. Учасники експерименту, а по факту жертви, брали в ньому участь в обмін на обіцянку безкоштовного лікування сифілісу за умови, що вони дозволять науковцям спостерігати за природним розвитком захворювання. Слід зауважити, що учасникам експерименту не надавали адекватного лікування та не дозволяли отримувати таке лікування в інших лікувальних закладах. У результаті чого близько 82 % пацієнтів померло від сифілісу та його ускладнень, частина дружин учасників експерименту теж була заражена від чоловіків, близько 20 дітей народилися із вродженим сифілісом.

Висновки. Репродуктивне насильство як форма домашнього насильства посягає на приватні інтереси фізичних осіб у сфері планування сім'ї, можливості вирішувати щодо репродуктивного і сексуального здоров'я та власного тіла. Об'єктом репродуктивного насильства як форми домашнього насильства виступають репродуктивні права. Здебільшого жертвами репродуктивного насильства частіше стають жінки, але в окремих випадках – чоловіки теж.

Вияви репродуктивного насильства різноманітні та стосуються різних аспектів здоров'я, соціального та сімейного життя жертв, їх свободи вибору щодо реалізації репродуктивних прав та можуть виявлятися в таких формах:

1) контроль вагітності (контроль за менструальним циклом жінки та наполягання на візиті до гінеколога для контролю за овуляцією; моральний тиск та примус щодо народження або ненародження дитини; наполягання на стерилізації та вжитті протизаплідних засобів; відсутність доступу жінок до контрацептивних засобів; примус вчиняти аборт (у т. ч. і селективний) або заборона його проведення; нав'язливі запитання щодо планування народження дітей);

2) саботаж контролю народжуваності (відмова від контрацепції без відома партнера);

3) застосування традицій і практик, які завдають шкоди репродуктивному здоров'ю (жіноче обрізання, дитячі шлюби та ін.);

4) сексуальне насильство (сексуальний насильницький акт; сексуальне домагання; сексуальна жорстокість; сексуальні знущання через маніпуляції, контроль, алкогольне або наркотичне сп'яніння).

Складним залишається питання протидії репродуктивному насильству як формі домашнього насильства з боку держави та її відповідних інституцій, адже це сфера приватних інтересів, яка особливо регулюється відповідними нормами, що балансує на межі приватних та суспільних інтересів. Слід зауважити, що історія людства знає випадки, коли держави не тільки толерантно ставилися як до домашнього насильства в цілому, так і до репродуктивного насильства загалом, але й вчиняли акти такого насильства (наприклад, проект «Лебесборн» у нацистській Німеччині (середина XX ст.); часткова або повна заборона абортів (Ірландія 80-90-ті рр. XX ст. – поч. XXI ст., США 70–90-ті рр. XX ст. – поч. XXI ст. та Польща 20-ті рр. XXI ст.); примусова стерилізація; проблеми з репродуктивною функцією як побічний результат ядерних випробувань (67 випробувань ядерної зброї США у 1946–1958 рр. на атолах Маршаллових островів); проведення експериментів над людьми в репродуктивній сфері (Тус-

кігський сифілісний експеримент, 1932–1972 рр., Служба суспільного здоров'я США) та ін.

Отже, практика репродуктивного насильства має складну історію як на державному рівні, так і на рівні малих соціальних груп (сім'ї, родини, громади), та й до сьогодні є доволі розповсюдженою у світі. А тому потребує більш дієвих методів її запобігання та подолання з боку таких соціальних інституцій, як держава (в особі відповідних державних органів), громадянське суспільство, міжнародні організації, судові та правоохоронні органи, медичні заклади тощо.

Список використаних джерел

1. Горностаї А. В. Окремі питання примусової стерилізації у проекті нового кримінального кодексу України. *Кримінальні правопорушення проти публічного здоров'я в проекті Кримінального кодексу України* : матеріали наук.-практ. вебінару (м. Харків, 25 травня 2021 р.) / уклад.: А. О. Гаркуша, Ю. Ю. Забуга, Т. О. Михайліченко; НДІ вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса [та ін.]. Харків : Право, 2021. С. 34–37.

2. Дутко А. О., Заболотна М. Р. Репродуктивні права фізичної особи: сутність, поняття та класифікація. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3. С. 82–90.

3. Кенева О. О. Репродуктивні права жінок та їх законодавче регулювання в міжнародному праві. *Альманах міжнародного права*. 2020. Вип. 24. С. 139–147.

4. Політова А. С. Кримінальна відповідальність за репродуктивне насильство в умовах збройного конфлікту. *Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 9 грудня 2022 р.); уклад.: Є. Л. Стрельцов, В. П. Кедик; відп. редактор Є. Л. Стрельцов. Одеса, 2022. С. 87–90.

5. Сироїд Т. Л. Міжнародно-правові основи захисту сексуального та репродуктивного здоров'я жінок. *Juris Europensis Scientia*. 2020. Вип. 3. С. 151–155.

6. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок від 18.12.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 25.04.2023).

7. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 25.04.2023).

8. ICPD. URL: <https://ukraine.unfpa.org/uk/ICPDPage> (дата звернення: 25.04.2023).

9. Репродуктивні права: межі втручання держави в приватність жінок. *ЮРФЕМ. ua*. URL: <https://jurfem.com.ua/reproduktyvni-prava-mezhi-vtruchannya-derzhavy-v-privatnist-zhinok-material/> (дата звернення: 25.04.2023).

10. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 25.04.2023).

11. Основи законодавства про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 25.04.2023).

12. Про затвердження Порядку надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності, форм первинної облікової документації та інструкцій щодо їх заповнення: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 24.05.2013 р. № 423. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1095-13#Text> (дата звернення: 25.04.2023).

13. Що таке жіноче обрізання та чому важливо про це говорити. WONDER. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1095-13#Text> (дата звернення: 25.04.2023).

14. Конвенція про права дитини від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 25.04.2023).

15. Світова кампанія «Зупинимо дитячий шлюб». URL: <https://www.unfpa.org/child-marriage> (дата звернення: 25.04.2023).

16. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 25.04.2023).

17. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 25.04.2023).

18. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.04.2023).

19. Гавловська А. О., Стратонов В. М. Вплив релігійних норм та ідеології на права жінок і дітей в першій та другій третині ХХ ст. в Ірландії та нацистській Німеччині. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2022. Вип. 1. С. 5–10.

20. Гавловська А. О., Проценко М. В. Аборт як форма реалізації права репродуктивного вибору жінки: дослідження окремих аспектів повної або часткової заборони. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2022. Вип. 2. С. 16–21.

21. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 25.04.2023).

Tahiev S.,

Doctor of Sciences (Law), Associate Professor,
Honored Lawyer of Ukraine,
Head of the Department of Criminal,
Criminal and Executive Law and Criminology,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9338-4792;

Havlovska A.,

PhD in Law, Associate Professor,
Deputy Head of the Department of National,
International Law and Law Enforcement,
Kherson State University, Kherson, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7973-7560

REPRODUCTIVE VIOLENCE AS A FORM OF DOMESTIC VIOLENCE

The article covers the research of scientific-theoretical and applied aspects of reproductive violence as a form of domestic violence. The reproductive violence is noted to encroach on the private interests of individuals in the field of family planning, the ability to make decisions regarding reproductive and sexual health and their own bodies. The object of reproductive violence, as a form of domestic violence, is reproductive rights. In most cases, victims of reproductive violence are more often women, but in some cases, men too.

The article emphasizes the systematization of manifestations and forms of domestic violence, a more detailed analysis of the manifestations of individual forms of reproductive violence. In particular, such as:

1) pregnancy control (control of a woman's menstrual cycle and insistence on a visit to a gynecologist to control ovulation; moral pressure and coercion regarding the birth or non-birth of a child; insistence on sterilization and the use of contraceptives; women's lack of access to contraceptives; coercion to have an abortion (in including selective) or banning it; intrusive questions about planning the birth of children);

2) sabotage of birth control (refusal of contraception without the partner's knowledge);

3) the use of traditions and practices that harm reproductive health (female circumcision, child marriages, etc.);

4) *sexual violence (sexual harassment; sexual cruelty; sexual abuse through manipulation, control, alcohol or drug intoxication).*

The article showed examples from the history of mankind, when states not only tolerated domestic violence in general and reproductive violence in general, but also committed acts of such violence.

The issue of combating reproductive violence, as a form of domestic violence, by the state and its relevant institutions is separately characterized, because it is a sphere of private interests, which is especially regulated by the relevant norms, balancing on the border of private and public interests.

Key words: *reproductive violence, domestic violence, sexual violence, abortion, forced sterilization, reproductive rights, opposition, private interests, public interests.*

References

1. Hornostai, A. V. (2021), "Separate issues of forced sterilization in the project of the new criminal code of Ukraine", *Criminal offenses against public health in the draft Criminal Code of Ukraine* : scientific and practical materials webinar, Law, Kharkiv, pp. 34–37.

2. Dutko, A. O. and Zabolotna, M. R. (2016), "Reproductive rights of an individual: essence, concept and classification", *Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs*, № 3, pp. 82–90.

3. Keneva, O. O. (2020), "Reproductive rights of women and their legislative regulation in international law", *Almanac of international law*, Issue 24, pp. 139–147.

4. Politova, A. S. (2022), "Criminal responsibility for reproductive violence in the context of armed conflict", *Tasks of criminal law in the state of emergency* : materials of the international scientific and practical conference dedicated to the 25th anniversary of the establishment of the National University "Odesa Law Academy", National University "Odesa Law Academy", Odesa, pp. 87–90.

5. Syroid, T. L. (2020), "International legal basis for protection of women's sexual and reproductive health", *Juris Europensis Scientia*, Issue 3, pp. 151–155.

6. United Nations (1979), *United Nations Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women* : international document, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (accessed 25 April 2023).

7. United Nations (1966), *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights* : international document, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (accessed 25 April 2023).

8. ICPD, available at: <https://ukraine.unfpa.org/uk/ICPDPage> (accessed 25 April 2023).

9. Reproductive rights: the limits of state intervention in women's privacy, YURFEM.Ua, available at: <https://jurfem.com.ua/reproduktyvni->

[prava-mezhi-vtruchannya-derzhavy-v-pryvattnist-zhinok-material/](https://zakon.rada.gov.ua/prava-mezhi-vtruchannya-derzhavy-v-pryvattnist-zhinok-material/) (accessed 25 April 2023).

10. Ukraine (2003), *Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (accessed 25 April 2023).

11. Ukraine (1992), *Basics of health care legislation: Law of Ukraine*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (accessed 25 April 2023).

12. Ukraine (2013), *On the approval of the Procedure for providing complex medical care to a pregnant woman during an unwanted pregnancy, forms of primary accounting documentation and instructions for filling them out* : Order of the Ministry of Health of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1095-13#Text> (accessed 25 April 2023).

13. What is female circumcision and why is it important to talk about it. WONDER, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1095-13#Text> (accessed 25 April 2023).

14. United Nations (1989), *Convention on the Rights of the Child: international document*, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (accessed 25 April 2023).

15. World campaign "Stop child marriage", available at: <https://www.unfpa.org/child-marriage> (accessed 25 April 2023).

16. United Nations (1966), *International Covenant on Civil and Political Rights* : international document, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (accessed 25 April 2023).

17. Council of Europe (1950), *Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Rights Freedoms* : international document, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (accessed 25 April 2023).

18. Ukraine (1996), *Constitution of Ukraine: Law of Ukraine*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (accessed 25 April 2023).

19. Havlovska, A. O. and Stratonov, V. M. (2022), "The influence of religious norms and ideology on the rights of women and children in the first and second thirds of the 20th century. in Ireland and Nazi Germany", *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series "Legal Sciences"*, Issue 1, pp. 5–10.

20. Havlovska, A. O. and Protsenko, M. V. (2022), "Abortion as a form of exercising a woman's right to reproductive choice: a study of certain aspects of a full or partial ban", *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series "Legal Sciences"*, Issue 2, pp. 16–21.

21. United Nations (1998), *The Rome Statute of the International Criminal Court* : international document, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (accessed 25 April 2023).

II. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ

УДК 343.9

DOI 10.32755/sjcriminal.2023.01.036

Колодчин Д. В.,

кандидат юридичних наук,
докторант кафедри управління безпеки, правоохоронної
та антикорупційної діяльності,

ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна
Академія управління персоналом», м. Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-0820-4409

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ПОВТОРНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕБУВАЮЧИ НА ОБЛІКУ УПОВНОВАЖЕНОГО ОРГАНУ З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ

У статті проаналізовано соціально-демографічні, кримінально-правові та частково кримінально-виконавчі ознаки осіб, які перебували на обліку уповноважених органів з питань пробації і вчинили повторне кримінальне правопорушення. На основі аналізу таких ознак з'ясовано, що: 92 % – це особи чоловічої статі, 8 % – жінки. За віковою ознакою, 76,8 % входять до групи 18–55 років (середній вік 36 років), що є найактивнішою у життєвому просторі групою осіб, а тому є більш схильною до вчинення протиправних дій. 75,9 % – неодружені; 64 % не мають дітей; 59,1 % мають базову середню освіту; 64,6 % не працевлаштовані і 81,2 % з них не бажають працювати; стан здоров'я 96,2 % задовільний; 96,2 % схильні до порушення громадського порядку; 65,3 % вчинили повторне кримінальне правопорушення на першому році перебування на обліку. Найбільший коефіцієнт повторних кримінальних правопорушень вчинено засудженими, які відбувають покарання у виді виправних робіт, – 1,48.

Ключові слова: кримінологічна характеристика, особа правопорушника, засуджений, повторні кримінальні правопорушення, уповноважений орган з питань пробації, покарання.

Постановка проблеми. Вивчення особи правопорушника є традиційним для кримінологічних наукових розвідок, не є винятком і наше дослідження. Панівна тривалий час у кримінально-

виконавчій політиці держави концепція, згідно з якою широке призначення покарання у виді позбавлення волі здатне позитивно вплинути на зниження рівня злочинності, поступово втрачає свої позиції [1, с. 3]. Підтримуємо вказану тезу, з єдиним уточненням, що станом на 2022 рік ця концепція повністю втратила свої позиції. Таким чином, застосування покарань, які є альтернативними позбавленню волі, набуло не лише актуальності на теоретичному рівні, а і повного визнання на рівні судової практики.

Незважаючи на загалом позитивні відгуки щодо ролі і наслідків для суспільства кримінально-правових заходів, альтернативних позбавленню волі, що застосовуються до осіб, які визнані винними у вчиненні кримінальних правопорушень, такі особи можуть продовжувати свою суспільно небезпечну діяльність. З огляду на зазначене, не втрачає своєї актуальності вивчення особи, яка відбуває покарання, не пов'язане з позбавленням волі, або перебуває на обліку уповноваженого органу з питань пробації (далі – УОзпП).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та праксеологічні аспекти кримінально-правових засобів запобігання злочинності були і залишаються предметом наукових досліджень таких вітчизняних учених, як: А. І. Богатирьова, І. Г. Богатирьова, О. І. Богатирьової, О. М. Джужи, В. М. Дрьоміна, О. М. Звенигородського, О. Г. Кальмана, В. М. Куца, О. М. Костенка, О. Г. Колба, І. М. Копотуна, В. А. Мисливого, Л. І. Олефір, В. Г. Павленка, М. С. Пузирьова, О. В. Ткачової, С. В. Черкасова, С. І. Халимона, В. І. Шакуна, Д. В. Ягунова, І. С. Яковець та інших.

Відаючи належне вченим, чії наукові праці присвячено вивченню альтернативних позбавленню волі кримінально-правових заходів [1], слід зазначити, що переважна більшість з них стосуються або організаційно-правових засад виконання таких покарань, або перспектив створення в Україні органу з питань пробації, вирішення питань застосування кримінально-правових заходів впливу тощо. Комплексні роботи, присвячені вивченню кримінологічної характеристики осіб, які перебувають на обліку УОзпП, відсутні, що своєю чергою і актуалізує необхідність проведення такого дослідження.

Формулювання мети. Метою статті є вивчення кримінологічної характеристики осіб, які вчинили повторні кримінальні правопорушення, перебуваючи на обліку УОЗпП.

Виклад основного матеріалу. На обліку УОЗпП перебувають такі категорії засуджених осіб: звільнені від відбування покарання з випробуванням, звільнені від відбування покарання вагітні жінки та жінки, які мають дітей до трьох років; засуджені до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських і виправних робіт.

Незважаючи на те, що держава в особі національного суду дала таким особам «другий шанс», тобто виправитися без застосування реального покарання, вони вчиняють повторні кримінальні правопорушення. Отже, чималий науковий інтерес викликає аналіз соціальних, кримінально-правових та кримінально-виконавчих ознак осіб, які вчиняють повторні кримінальні правопорушення, перебуваючи на обліку УОЗпП в нових умовах.

У зарубіжній науці поширеним є також підхід до формування типових характеристик різних категорій злочинців (засуджених), таких як неповнолітні, засуджені до позбавлення волі жінки (в сукупності чи на основі індивідуальних соціально-демографічних, кримінально-правових та інших особливостей): Alarid & Vega, 2010 [2]; Cuervo, Villanueva, González, Carrión, & Busquets, 2015 [3]; Dragomir, 2014 [4]; Gorbnescu, 2013 [5]; Stanojoska & Jurtoska; Carlton, 2016 [6], Prost, Golder, Higgins, Pettus-Davis, Renn, Edmond, & Logan, (2022) [7].

Правильно зазначає вітчизняна вчена-кримінолог В. С. Батиргареева, що знайомство з особистістю будь-якого злочинця розпочинається з його соціально-демографічних даних [8, с. 74].

Своєю чергою соціально-демографічні ознаки дають можливість працівнику УОЗпП з'ясувати найважливіші аспекти, що стосуються роботи, освіти, здоров'я, соціальних зав'язків особи, яка перебуває на обліку органу пробації. До ознак соціально-демографічної характеристики кримінологами віднесено: вік, стать, сімейний стан, а також соціальний статус. Соціальний статус зі свого боку містить сукупність ознак, які дають можливість визначити обсяг політичних та юридичних прав, обов'язків, можливостей, рівень доходу, освітній рівень тощо.

У процесі дослідження ми провели вивчення матеріалів особових справ засуджених, що перебували на обліку УОзП різних регіонів України (Київська, Чернігівська, Хмельницька, Вінницька, Закарпатська, Львівська, Волинська). Вибірка становила 345 особових справ осіб, які перебували на обліку та вчинили повторні кримінальні правопорушення у 2020–2022 роках.

Отже, за статевою ознакою особи, які вчинили повторні кримінальні правопорушення, не мають суттєвої відмінності від загальної кількості чоловіків і жінок, що перебувають на обліку органів пробації: чоловіків – 92 %, жінок – 8 %.

Незважаючи на малу кількість жінок, вважаємо, що статеві ознаки також підлягають врахуванню залежно від соціальних ролей, які виконуються такими особами. Дослідники проблеми пробації в Іспанії також звертають увагу на гендерні відмінності, наприклад К. Василеску зазначає, що жінки мають особливі потреби, характеристики та проблеми, які слід враховувати під час виконання покарань у громаді [9, с. 25]. У підтвердження зазначеної тези, К. Василеску наводить опитування офіцерів пробації, які найчастіше повторювали, що робота з жінками-правопорушницями характеризується «більшими проблемами» та є «більш складною». Існують численні потреби та проблеми, які відрізняють жінок і чоловіків – клієнтів пробації, серед яких виділяють такі: проблеми з психічним здоров'ям, які, за словами офіцерів пробації, у випадку жінок є множинними або посилюються попередніми травмами; економічна нестабільність через нестабільне трудове життя та ситуації крайньої бідності, виселення, вживання наркотиків і секс-бізнесу [9, с. 30].

Жінки-правопорушниці, які перебувають на обліку УОзП в Україні, також мають аналогічні проблеми, а отже, це необхідно враховувати в повсякденній діяльності. Урахування таких особливостей надаватиме можливості обирати більш ефективні форми виховної роботи з такими особами.

Здійснюючи вивчення осіб, необхідно враховувати вікові потреби, сучасні погляди та запити, стан здоров'я різних вікових груп (неповнолітні, молодь, середній вік, старші люди). Переважна більшість (76,8 % осіб) входять до групи 18–55 років, це

найпродуктивніша вікова група, неповнолітніх та старших 55 років виявилось лише по 5,8 %.

У своєму дослідженні С. І. Халимон пояснював це тим, що переважна більшість осіб засуджені вперше, і, як правило, за злочини середньої тяжкості і подекуди тяжкі злочини [10, с. 111]. Проте, на нашу думку, це пояснюється саме тим, що ця вікова група є найактивніша у життєвому просторі, а тому більш схильна до вчинення повторних кримінальних правопорушень.

Важливою для вивчення особистості є така ознака, як сімейний стан, визначення взаємин у сім'ї сприяє становленню особи на шлях виправлення і позитивному завершенню пробаційних програм. В українському суспільстві сім'я була і залишається основою, має на меті збереження дару любові, народження та повноцінне виховання дітей, сприяє збереженню суспільної моралі [11, с. 230]. Вважається, що наявність сім'ї стримує особу від можливого порушення закону [12].

Сімейні стосунки для осіб, які порушили закон, мають значення. Так, М. Фармер у своїй роботі пропонував «закріпити дуже простий принцип реформи, який має стати золотою ниткою через систему пенітенціарних установ та установ, які її оточують. Цей принцип полягає в тому, що стосунки є принципово важливими, якщо люди хочуть змінитися [13, с. 4]. Вивченню впливу сімейних стосунків на поведінку ув'язнених присвячено багато наукових праць, вчені наголошують, що контакти під час тримання під вартою мають вирішальне значення для підтримки сімейних зв'язків, сприяння благополуччю ув'язнених, зменшення тюремних правопорушень, заохочення адаптації до тюремного життя та підтримки успішного звільнення [14; 15; 16]. Отже, наявність сім'ї та дітей напевно сприятимуть розвитку законослухняного способу життя і в осіб, які перебувають на обліку в УОзП.

Отримані нами результати свідчать, що 75,9 % осіб, які вчинили повторні кримінальні правопорушення, не були одруженими, і відповідно лише 9 % були одруженими. Очевидно, це підтверджує теорію, що сімейні стосунки мають стримувальний фактор. 6,1 % були розлученими, 9 % перебували у так званому цивільному шлюбі. Аналогічні результати стосуються

і наявності дітей. 64 % вивчених осіб не мали дітей; отже, їх не стримували ні сімейні, ні батьківські обов'язки.

Характеристика осіб, які перебувають на обліку УОзП, за освітнім рівнем сприяє з'ясуванню світогляду людини, рівня знань у тій чи іншій сфері, вмінь, навичок. Наявність або відсутність освіти є чинником, який впливає на можливості самореалізації, рівень інтелектуального та культурного розвитку. За освітнім рівнем вивчені особи характеризуються так. Переважна більшість (59,1 %) мають шкільну освіту, що може свідчити про відсутність будь-якої професії. Решта (40,9 %) мали різний освітній рівень, переважно професійно-технічне училище (29 %), яке дає можливість вважати про наявність професії і можливість працевлаштуватися. Базову вищу освіту мали 6,1 %, повну вищу – лише 5,8 %.

Як стверджує П. Буонанно, більшість публікацій про вплив освіти на злочинність наголошує на тому, що освіта покращує навички та здібності людей, таким чином збільшує віддачу від законної роботи, збільшуючи альтернативні витрати незаконної поведінки. Освіта має непрямий (неринковий) ефект, який впливає на переваги індивідів. Цей ефект («ефект цивілізації») робить кримінальне рішення дорожчим у психологічному плані [17, с. 18].

Крім рівня освіти, важливе значення має інтелектуальний рівень. Думка про те, що менш розумні також менш схильні передбачати й оцінювати наслідки своїх вчинків, залишається настільки правдоподібною, що більшість сучасних підручників з кримінології розглядають питання інтелекту злочинців [18]. За допомогою багатофакторного підходу вчені продовжують досліджувати вплив інтелекту на кримінально-протиправну діяльність. Наше дослідження не ставило перед собою мету визначити рівень інтелекту таких осіб, але можна прогнозувати, що він невисокий. Про те, що значна частина осіб, які вчиняють повторні кримінальні правопорушення, характеризуються відставанням у розвитку – фізичному, інтелектуальному, психологічному тощо, зазначає у своєму дослідженні М. С. Микитенко [19, с. 96].

Наступна ознака, яка має тісний зв'язок з освітнім рівнем, – це зайнятість. Освітній рівень, зайнятість, а також частково місце проживання може характеризувати статус особи. Характери-

стика осіб, які перебувають на обліку УОзпП, за соціальним статусом хоча і не може бути визначальною під час вивчення таких осіб, проте може бути використана для повноцінного уявлення про сферу спілкування, рівень задоволення професією, наявні матеріальні труднощі тощо. А от працевлаштування неодноразово згадується як основна реабілітаційна діяльність в управлінні правопорушниками [13, с. 5].

Як видно з отриманих результатів, 64,6 % на момент вчинення повторного кримінального правопорушення не працювали, лише 18,8 % з них не були зайняті суспільно корисною працею з поважних причин. Проте, на жаль, у матеріалах особових справ відсутня інформація, які саме поважні причини, 81,2 % непрацюючих не бажали виконувати суспільно корисну функцію.

На нашу думку, зайнятість осіб, які перебувають на обліку УОзпП, має важливе профілактичне значення. Американські вчені вважають, що коли рівень безробіття високий, особам, які мають певні проблеми із законом, особливо важко знайти законні засоби для задоволення базових потреб, придбати ринкові товари та послуги тощо. Тобто це вказує на те, що безробіття позитивно корелює з правопорушеннями [20, с. 543].

Беккер Г. вважає, що «деякі особи стають злочинцями через фінансову та іншу винагороду від злочину порівняно з легальною роботою, беручи до уваги ймовірність затримання та засудження, а також суворість покарання» [21, с. 176].

Зайнятість, на нашу думку, безпосередньо пов'язана зі станом здоров'я таких осіб. Порівнюючи попередні результати з наступними, ми були здивовані, адже за матеріалами особових справ 96,2 % осіб були здоровими, лише 3,8 % мали обмеження щодо працевлаштування. Наведені результати вказують на певну соціальну занедбаність таких осіб та необхідність проведення цілеспрямованих заходів соціально-профілактичної роботи.

Володіння такою інформацією представниками УОзпП матиме важливе значення для належної і насамперед ефективної організації заходів виховного та профілактичного характеру.

Місце проживання особи на момент вчинення кримінального правопорушення також має певне значення для профілактичної діяльності. Адже статистичні дані свідчать, що рівень вчи-

нення кримінальних правопорушень у великих містах набагато більший, ніж у малих чи сільській місцевості. Вивчені нами результати не зовсім підтверджують вказану теорію, адже переважна більшість (55,7 %) тих, хто вчинив повторні кримінальні правопорушення, проживають у сільській місцевості.

Кримінологічна наука доводить, що проживання в районі, де велика частина інших молодих людей залучена до злочинів, пов'язано зі значним збільшенням імовірності того, що особа буде залучена до злочину. Значний ефект сусідства однолітків також очевидний при вживанні наркотиків і алкоголю, а також залишення молоді без школи та без роботи. Сімейне походження та однопіліткі із сусідства тісно пов'язані з рішеннями молоді [17, с. 25].

Це підтверджується і статистичними даними зарубіжних учених. Так, Е. Глессер та Б. Сакердот зазначають, що згідно зі статистичним звітом Сполучених Штатів за 1994 рік, у столичних районах на 79 % більше насильницьких злочинів, ніж в інших американських містах, і на 300 % більше, ніж у сільській місцевості. У Нью-Йорку та Лос-Анджелесі рівень злочинності приблизно в чотири рази вищий, ніж рівень злочинності в мегаполісах загалом, а рівень насильницької злочинності більш ніж у 2,5 рази перевищує рівень насильницької злочинності в усіх мегаполісах [22, с. 225–226].

Отже, місце проживання клієнта УОзпП необхідно враховувати у своїй діяльності у зв'язку з тим, що такі особи мають більше ризиків вчинити повторне кримінальне правопорушення.

Як виявилося, і це підтверджується результатами інших досліджень [10], понад 87 % осіб, які вчинили повторне кримінальне правопорушення, перебували на обліку як особи, звільнені від відбування покарання з випробуванням, ще 6 % відбували громадські роботи, 2,9 % виправні роботи і 3,2 % позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Ми спробували також поррахувати співвідношення осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, до кількості осіб, які пройшли за обліками за 2018–2020 роки. Протягом трьох років за обліками УОзпП у середньому перебувала така кількість осіб: звільнених від відбування покарання з випробуванням – 49 317; засуджених до громадських робіт – 3 357; засуджених до позба-

влення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – 2 930, до виправних робіт – 470.

Застосувавши формулу визначення коефіцієнта злочинності, ми вирахуємо, які особи (яке покарання відбувають) найбільше вчиняють повторні кримінальні правопорушення:

$$К. з. = \frac{З \times 100}{Н}.$$

Як бачимо, найбільший коефіцієнт повторних кримінальних правопорушень вчинено засудженими, які відбувають покарання у виді виправних робіт, а саме 1,48; звільнені від відбування покарання з випробуванням – 0,6; громадські роботи – 0,6; засуджені до позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – 0,5.

На нашу думку, це можна пояснити втратою виправного потенціалу цього покарання в останні десятиріччя. Адже ми спостерігаємо як низький відсоток призначення виправних робіт, так і випадки призначення особам, які вже на момент його застосування не займаються суспільно корисною працею, а отже, переходять у групу ризику.

Зауважимо, що у структурі загальної злочинності вагомим є показник рецидиву. Більше ніж третина, а саме 34,5 % осіб, які вчинили повторне кримінальне правопорушення, мали проблеми із законом до того, як стали клієнтами УОзпП. Вивчення попередньої поведінки має важливе значення для можливої кримінальної траєкторії у майбутньому. Horning, Salfati & Crawford, вивчаючи поведінку вбивць, дійшли висновку про взаємозв'язок між попередньою кримінальною спеціалізацією і майбутньою поведінкою щодо вбивств [23].

Отримані результати можуть свідчити про спрямованість особистості, формування панівної системи мотивів, інтересів, переконань, ідеалів, у яких виявляють себе потреби людини. Спрямованість особистості – це система спонукань і ціннісних орієнтацій, яка визначає вибіркове ставлення й активну поведінку людини, тобто спрямованість, по суті, – це стійка система мотивів, які орієнтують життєдіяльність особистості [24, с. 82]. У продовження вивчення спрямованості і мотиваційної складо-

вої ми з'ясували, які види кримінальних правопорушень були ними вчинені. Як з'ясувалося, більшість, а саме 52,4 %, мають корисливу спрямованість, 11,9 % – насильницьку, решта вчинили кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних речовин (12,5 %) та проти громадського порядку (2,9 %), а також 20,3 % вчинили інші кримінальні правопорушення.

Для з'ясування мотиваційної спрямованості особистості ми виявили, впродовж якого періоду після постановки на облік УОЗПІ особа вчинила нове кримінальне правопорушення. Третина вчинила нове кримінальне правопорушення в період від одного до трьох років, 40,9 % – у межах перших шести місяців і 26,5 % – від шести місяців до одного року. Ці дані можуть свідчити про стійку антисоціальну мотиваційну сферу, небажання жити у суспільстві за правилами законослухняного громадянина. Також, певною мірою, це свідчить про значні недоліки соціального контролю.

Важливим елементом утримання особи від вчинення повторного кримінального правопорушення є його соціальне середовище, або наявність чи відсутність позитивних соціальних зв'язків. Вивчаючи характерні особливості злочинців, вчені припускають зв'язок між поведінкою правопорушника на місці вчинення злочину і його поведінкою у соціумі, зокрема поведінку під час вчинення попередніх злочинів [25; 26]. Очевидно, поведінка людини тісно пов'язана із середовищем, у якому вона перебуває.

Нами встановлено, що 40,5 % мали позитивні зв'язки в сім'ях, 17,4 % – в побуті та дозвіллі, лише 2,9 % мали їх за місцем роботи. На жаль, по 39,1 % відсутня інформація в матеріалах особових справ.

Із проведеного аналізу ознак, якими характеризуються особи, які вчинили повторні кримінальні правопорушення, перебуваючи на обліку УОЗПІ, ми можемо виокремити найбільш притаманні, які, своєю чергою, дають можливість сформулювати типові ознаки таких осіб.

Висновки. Отже, особи, які вчиняють повторні кримінальні правопорушення, не мають суттєвих відмінностей від інших порушників закону: 92 % – це особи чоловічої статі і лише 8 % – жінки. За віковою ознакою переважна більшість (76,8 %) входять до групи 18–55 років (середній вік 36 років), що є найакти-

внішою у життєвому просторі групою осіб, а тому є більш схильною до вчинення протиправних дій. Переважна більшість (75,9 %) неодружені; 64 % не мають дітей; 59,1 % мають базову середню освіту; 64,6 % не працевлаштовані і 81,2 % з них не бажають працювати; стан здоров'я 96,2 % задовільний; 96,2 % схильні до порушення громадського порядку; 65,3 % вчинили повторне кримінальне правопорушення на першому році перебування на обліку. Установлено, що найбільший коефіцієнт повторних кримінальних правопорушень вчинено засудженими, які відбувають покарання у виді виправних робіт, – 1,48. Це можна пояснити втратою виправного потенціалу цього покарання в останні десятиріччя. Спостерігається як низький відсоток призначення цього покарання, так і випадки його призначення особам, які вже на момент його застосування не займаються суспільно корисною працею, а отже, переходять у групу ризику.

Список використаних джерел

1. Богатирьов І. Г., Халимон С. І. Кримінально-виконавча інспекція як суб'єкт запобігання злочинам : монографія. Харків : Харків юридичний. 2008. 320 с.
2. Alarid L. F., & Vega O. L. Identity Construction, Self Perceptions, and Criminal Behavior of Incarcerated Women. *Deviant Behavior*. 2010. № 31. P. 704–728. URL: <https://doi.org/10.1080/01639620903415943> (дата звернення: 25.04.2023).
3. Cuervo K., Villanueva L., González F., Carrión C., & Busquets P. Characteristics of young offenders depending on the type of crime. *Psychosocial Intervention*. 2015. № 24. P. 9–15.
4. Dragomir C. Persons Deprived of Freedom: from Condemnation to the Socio-Professional Reintegration. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2014. № 149. P. 292–296.
5. Gorbnescu A. Female Recidivism Prediction. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2013. № 78. P. 46–50.
6. Stanojoska A., Jurtoska J. Ladies or Criminals: An Exploratory Study of Patterns of Female Criminality in the Republic of Macedonia. *International Journal of Criminal Justice Sciences*. 2018. Vol. 13 (1). P. 147–163.
7. Prost S. G., Golder S., Higgins G. E., Pettus-Davis C., Renn T., Edmond T., & Logan T. Correlates of post-traumatic stress among victimized women on probation and parole. *Probation Journal*. 2022.

№ 69 (1). P. 45–65. URL: <https://doi.org/10.1177/02645505211032171> (дата звернення: 25.04.2023).

8. Батиргареева В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло. Харків : Одісей, 2003. 256 с.

9. Vasilescu C. Probation officers working with women offenders in the community: Evidence from Catalonia. *Probation Journal*. 2022. № 69 (1), P. 24–44. URL: <https://doi.org/10.1177/02645505211070087> (дата звернення: 25.04.2023).

10. Халимон С. І. Запобігання злочинам серед осіб, які перебувають на обліку в кримінально-виконавчій інспекції : дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпропетровськ, 2008. 254 с.

11. Герц А. А. Права людини, сексуальна орієнтація та гендерна рівність : навчальний посібник. Київ, 2018. 326 с.

12. Hradetska N. Impact of the micro-environment in the determination of criminal behavior of minors. *Visn. Nac. akad. prokur. Ukr.* 2019. № 4. P. 7–20. URL: <https://doi.org/10.34285/visnyknaru> 2019.04.007 (дата звернення: 25.04.2023).

13. Farmer M. The Importance of Strengthening Prisoners' Family Ties: To Prevent Reoffending and Reduce Intergenerational Crime. London : Ministry of Justice, 2017.

14. Raikes B., Lockwood K. Acorn house revisited: 'Think family, up and down and side to side'. *Hutton M. and Moran D. (eds) The Handbook for Prisoners' Families*. Basingstoke : Palgrave, 2019. P. 295–315.

15. McCarthy D., Adams M. Prison visitation as human 'right' or earned 'privilege'? The differing tales of England/Wales and Scotland. *Journal of Social Welfare and Family Law*. 2017. № 39 (4). P. 403–416.

16. Woodall J., Kinsella K. Playwork in prison as a mechanism to support family health and well-being. *Health Education Journal*, 2017. № 76 (7). P. 842–852.

17. Buonanno P. The Socioeconomic Determinants of Crime. A Review of the Literature. *Working paper series*. Department of economics university of Milan – Bicocca, 2003. P. 33.

18. Hirschi T., Rudisill D. The Great American Search: Causes of Crime 1876–1976. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. 1976. № 423 (1). P. 14–22. URL: <https://doi.org/10.1177/000271627642300103> (дата звернення: 25.04.2023).

19. Микитенко М. С. Профілактика девіантної поведінки неповнолітніх у діяльності уповноваженого органу з питань пробації : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 2019. 318 с.

20. Fleisher B. M. The Effect of Unemployment on Juvenile Delinquency. *Journal of Political Economy*. 1963. № 71 (6), P. 543–555. URL: <http://www.jstor.org/stable/1828439> (дата звернення: 25.04.2023).

21. Becker G. S. Crime and Punishment: An Economic Approach, *Journal of Political Economy*. 1968. № 76 (2). P. 169–217.

22. Glaeser E. L., Sacerdote B. S. Why is There More Crime in Cities? *Journal of Political Economy*. 1999. Vol. 107. No. 6. P. 225–258.

23. Horning A., Salfati G., Crawford K. Prior Crime Specialization and Its Relationship to Homicide Crime Scene Behavior Type. *Homicide Studies*. 2010. № 14 (4). P. 377–399.

24. Вітенко І. С., Вітенко Т. І. Основи психології. Видання друге, перероблене і доповнене. Вінниця : Нова книга, 2008. 256 с.

25. Canter D. Offender profiling and criminal differentiation. *Legal and Criminological Psychology*. 2000. № 5. P. 23–46.

26. Salfati C. G. Linking serial crimes. *J. Fossi & L. Falshaw (Eds.), Issues in forensic psychology*. 2008. Vol. 8. Leicester, UK: British Psychological Society, Division of Forensic Psychology Publications.

Kolodchyn D.,

PhD in Law, Doctoral student of the Department of Security Management, Law Enforcement and Anti-Corruption Activities of PrJSC “Higher educational institution”
Interregional Academy of Personnel Management”,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0820-4409

**CRIMINOLOGY CHARACTERISTICS OF PERSONS
COMMITTED REPEATED CRIMINAL OFFENSES WHILE
BEING ON THE RECORDS OF THE AUTHORIZED
PROBATION BODIES**

The article addresses to the study of the criminological characteristics of persons committed repeated criminal offenses while being registered by the authorized probation body. It was found that there are no comprehensive works devoted to the study of the criminological characteristics of persons who are registered with the authorized probation body, which in turn actualizes the need for such a study.

The article makes an analyses of the socio-demographic, criminal-legal, and partially criminal-executive features of persons registered by the authorized probation bodies and committed a repeated criminal offense. Based on the analysis on the characteristics, it was found that: 92 % are male, 8 % are female. By age feature, 76,8 % belong to the group of 18–55 years (average age is 36 years), which is the most active group of people in the life space, and therefore is more prone to committing illegal acts. 75,9 % of which are not married; 64 % do not have children; 59,1 % have basic secondary education; 64,6 % are unemployed and 81,2 % of them do not want to work; health status of 96,2 % is satisfactory; 96,2 % tend to violate public order; 65,3 % committed a repeat criminal offense in the first year of registration.

The ratio was established according to persons committed criminal offenses to the number of persons registered for 2018-2020. Over the course of three years, according to the records of the authorized probation bodies, the following number of persons were on average: released from serving a sentence with probation – 49,317; sentenced to community service – 3,357; sentenced to deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities – 2,930, to correctional works – 470. Applying the formula for determining the crime rate, we will calculate which persons (which punishment they are serving) most often commit repeated criminal offenses. The highest rate of repeated criminal offenses was committed by convicts serving a sentence of correctional work, namely 1.48, released from serving a sentence with probation – 0.6, community service – 0.6, sentenced to deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities – 0.5.

Key words: *criminological characteristics, an offender, convicted, repeated criminal offenses, the authorized probation body, punishment.*

References

1. Bogatyrev, I. G. and Khalymon, S. I. (2008), *Criminal executive inspection as a subject of crime prevention* : monograph, Kharkiv.
2. Alarid, L. F., & Vega, O. L. (2010), "Identity Construction, Self Perceptions, and Criminal Behavior of Incarcerated Women", *Deviant Behavior*, No. 31, pp. 704–728, available at: <https://doi.org/10.1080/01639620903415943>.
3. Cuervo, K., Villanueva, L., González, F., Carrión, C., & Busquets, P. (2015), "Characteristics of young offenders depending on the type of crime", *Psychosocial Intervention*, No. 24, pp. 9–15.
4. Dragomir, C. (2014), "Persons Deprived of Freedom: from Condemnation to the Socio-Professional Reintegration", *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, No. 149, pp. 292–296.
5. Gorbnescu, A. (2013), "Female Recidivism Prediction", *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, No. 78, pp. 46–50.
6. Stanojoska, A., and Jurtoska, J. (2018), "Ladies or Criminals: An Exploratory Study of Patterns of Female Criminality in the Republic of

Macedonia", *International Journal of Criminal Justice Sciences*, Vol. 13 (1), pp. 147–163.

7. Prost, S. G., Golder, S., Higgins, G. E., Pettus-Davis, C., Renn, T., Edmond, T. and Logan, T. (2022), "Correlates of post-traumatic stress among victimized women on probation and parole", *Probation Journal*, No. 69 (1), pp. 45–65, available at: <https://doi.org/10.1177/02645505211032171>.

8. Batyrgareeva, V. S. (2003), "Criminological characteristics and prevention of robberies combined with home invasion", Odyssey, Kharkiv.

9. Vasilescu, C. (2022), "Probation officers working with women offenders in the community: Evidence from Catalonia", *Probation Journal*, No. 69 (1), pp. 24–44, available at: <https://doi.org/10.1177/02645505211070087>.

10. Khalymon, S. I. (2008), *Prevention of crimes among persons registered in the criminal enforcement inspectorate*: PhD in Law Thesis, Dnipropetrovsk.

11. Hertz, A. A. (2018), *Human rights, sexual orientation and gender equality*: manual, Kyiv.

12. Hradetska, N. (2019), "Impact of the micro-environment in the determination of criminal behavior of minors", *Bulletin of the National Academy of Justice of Ukraine*, № 4, pp. 7–20, available at: <https://doi.org/10.34285/visnyknapu2019.04.007>.

13. Farmer, M. (2017), *The Importance of Strengthening Prisoners' Family Ties: To Prevent Reoffending and Reduce Intergenerational Crime*, Ministry of Justice, London.

14. Raikes, B. and Lockwood, K. (2019), "Acorn house revisited: 'Think family, up and down and side to side'", *Hutton M. and Moran D. (Eds.) The Handbook for Prisoners' Families*, Palgrave, Basingstoke, pp. 295–315.

15. McCarthy, D. and Adams, M. (2017), "Prison visitation as human 'right' or earned 'privilege'? The differing tales of England/Wales and Scotland", *Journal of Social Welfare and Family Law*, No. 39 (4), pp. 403–416.

16. Woodall, J. and Kinsella, K. (2017), "Playwork in prison as a mechanism to support family health and well-being", *Health Education Journal*, No. 76 (7), pp. 842–852.

17. Buonanno, P. (2003), "The Socioeconomic Determinants of Crime. A Review of the Literature", *Working paper series. Department of economics university of Milan – Bicocca*, P. 33.

18. Hirschi, T. and Rudisill, D. (1976), "The Great American Search: Causes of Crime 1876–1976", *The ANNALS of the American*

Academy of Political and Social Science, No. 423 (1), pp. 14–22, available at: <https://doi.org/10.1177/000271627642300103>.

19. Mykytenko, M. S. (2019), *Prevention of deviant behavior of minors in the activities of the authorized body on probation issues* : PhD in Pedagogy Thesis, Kyiv.

20. Fleisher, B. M. (1963), "The Effect of Unemployment on Juvenile Delinquency", *Journal of Political Economy*, No. 71 (6), pp. 543–555, available at: <http://www.jstor.org/stable/1828439>.

21. Becker, G. S. (1968), "Crime and Punishment: An Economic Approach", *Journal of Political Economy*, No. 76 (2), pp. 169–217.

22. Glaeser, E. L. and Sacerdote, B. S. (1999), "Why is There More Crime in Cities?", *Journal of Political Economy*, Vol. 107, No. 6, pp. 225–258.

23. Horning, A., Salfati, G. and Crawford, K. (2010), "Prior Crime Specialization and Its Relationship to Homicide Crime Scene Behavior Type", *Homicide Studies*, No. 14 (4), pp. 377–399.

24. Vitenko, I. S. and Vitenko, T. I. (2008), *Fundamentals of psychology. The second edition, revised and supplemented*, NEW BOOK, Vinnitsa.

25. Canter, D. (2000), "Offender profiling and criminal differentiation", *Legal and Criminological Psychology*, No. 5, pp. 23–46.

26. Salfati, C. G. (2008), "Linking serial crimes", *J. Fossi & L. Falshaw (Eds.), Issues in forensic psychology*, Vol. 8, Leicester, British Psychological Society, Division of Forensic Psychology Publications, UK.

III. ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

УДК 343.81

DOI 10.32755/sjcriminal.2023.01.052

Богатирьов І. Г.,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри кримінально-правових
та адміністративно-правових дисциплін

Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука,
м. Рівне, Україна

ORCID: 0000-0003-4001-7256;

Богатирьова О. І.,

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
заступниця начальника відділу документального забезпечення
управління правового забезпечення
Департаменту організаційно-контрольної діяльності,
правового та аналітичного забезпечення,

Офіс Генерального прокурора,
м. Київ, Україна

ORCID: 0000-0003-4630-4408

СУСПІЛЬНО КОРИСНА ПРАЦЯ ЗАСУДЖЕНИХ У МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ ЯК ЗАСІБ ВИПРАВЛЕННЯ І РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ

*У статті розглянуто суспільно корисну працю засуджених у місцях не-
свободи як засіб виправлення і ресоціалізації та доведено, що вона є актуаль-
ною проблемою кримінально-виконавчого права і наукового пошуку вітчизня-
них учених пенітенціарного спрямування. Зазначено, що залучення засуджених
до суспільно корисної праці передусім є намаганням адміністрації виправних
колоній усіх рівнів безпеки створити сприятливі умови зайнятості засудже-
них під час відбування кримінального покарання, своєчасного погашення забор-
гованості перед жертвою злочину згідно з виконавчим листом; створити на-
лежні умови матеріально-побутового забезпечення, підготовки засудженого
до реінтеграції в суспільство після відбування покарання. Окреслено чинники,
які впливають на суспільно корисну працю засуджених у місцях несповоди.
Зважаючи на отримані під час наукового дослідження результати, доведено,
що суспільно корисна праця засуджених у місцях несповоди є дієвим засобом
виправлення і ресоціалізації засуджених.*

Ключові слова: суспільно корисна праця, засуджені, персонал, місця несвободи, покарання, виправлення, ресоціалізація, матеріально-побутове забезпечення.

Постановка проблеми. На сучасному етапі реформування кримінально-виконавчої системи України та її трансформації в пенітенціарну систему особливого значення набуває розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження організаційного плану її реалізації у 2022–2024 роках [1].

Завдяки виконанню цієї стратегії Міністерство юстиції України як правонаступник Державної пенітенціарної служби України (2016 р.) щодня проводить моніторинг і оцінку засобів виправлення та ресоціалізації засуджених у місцях несвободи. Цілком очевидно, що перед вітчизняними вченими, особливо пенітенціарного спрямування, постає завдання розглянути в науковому доробку питання про роль суспільно корисної праці у виправленні і ресоціалізації засуджених у місцях несвободи.

Варто зазначити, що серед основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених є встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), пробація, суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив – ч. 3 ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України [2].

У цій статті мова йде про суспільно корисну працю засуджених у місцях несвободи, оскільки саме така діяльність відіграє важливу роль у житті засуджених під час відбування кримінального покарання, створює певні передумови отримати нові навички роботи та можливість засудженому умовно-достроково звільнитися від відбування кримінального покарання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем виправлення і ресоціалізації присвятили свої праці такі науковці, як: Л. В. Багрій-Шахматов, В. А. Бадира, О. І. Бажанов, І. Г. Богатирьов, М. Я. Гуцуляк, Т. А. Денисова, О. М. Джуца, А. В. Кирилюк, В. В. Коваленко, О. Г. Колб, В. О. Корчинський, О. М. Неживець, В. О. Меркулова, О. І. Осауленко, Л. І. Олефір, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, М. С. Пузирьов, С. Я. Фаренюк, С. В. Царюк, О. О. Шкута, І. С. Яковець та ін.

Зазначені вчені здійснили вагомий внесок у розв'язання цієї проблеми, проте нині дискусійною залишається проблема реалізації права засудженого в місцях несвободи на оплачувану працю згідно із законодавством про працю, в тому числі стосовно умов праці.

Особливої значимості дослідженню теми цієї статті додає постійна наукова дискусія серед вітчизняних учених та практиків кримінально-виконавчої системи України: про визнання суспільно корисної праці як права засуджених (ст. 8 КВК України); участь засудженого у суспільно корисній праці при умовно-достроковому звільненні від відбування покарання (ст. 81 КК України); чи можна вважати суспільно корисну працю в місцях несвободи примусовою.

Формулювання мети. Метою цієї статті є дослідження суспільно корисної праці як одного із засобів виправлення і ресоціалізації засуджених у місцях несвободи.

Виклад основного матеріалу. Варто наголосити, що суспільно корисна праця засуджених у місцях несвободи передбачає багато чинників, зокрема:

- кількість кримінально-виконавчих установ ДКВС України, що мають власне виробництво;

- потужність виробничих установ, де працевлаштовані засуджені, і умови праці на виробництві;

- дотримання в місцях несвободи правил охорони праці, техніки безпеки і виробничої санітарії, встановлених законодавством про працю;

- чи входить ця кількість осіб до числа тих, кого залучає адміністрація установи виконання покарань до робіт з благоустрою житлових та виробничих зон місць несвободи, прилеглих територій та з поліпшення житлово-побутових умов засуджених, оскільки згідно з частиною п'ятою статті 118 КВК України такі засуджені залучаються без оплати праці, як правило, в порядку черговості, в неробочий час і не більше як на дві години на день;

- чи організовується для засуджених навчання найбільш поширених професій, які є актуальними у суспільстві та мають великий попит (наприклад, слюсар, сантехнік, спеціаліст з обробки деревини або металу тощо).

Зрозуміло, що на всі питання у цій статті відповісти неможливо, але те, що суспільно корисна праця засуджених у місцях несвободи є актуальною проблемою наукового пошуку серед вітчизняних учених пенітенціарного спрямування та практичних працівників кримінально-виконавчих установ ДКВС України, не викликає сумніву.

Варто також зазначити, що залучення засуджених до суспільно корисної праці передусім є намаганням адміністрації кримінально-виконавчих установ усіх рівнів безпеки створити сприятливі умови зайнятості засуджених під час відбування кримінального покарання, своєчасного погашення заборгованості перед жертвою злочину згідно з виконавчим листом, підготовки засудженого до реінтеграції після відбування покарання в суспільство.

Отже, правильне розуміння суспільно корисної праці як засобу виправлення і ресоціалізації засуджених у місцях несвободи має важливе теоретичне і практичне значення. Оскільки саме суспільно корисна праця в місцях несвободи, де засуджений відбуває основний вид покарання за вчинене кримінальне правопорушення (злочин), відкриває йому можливість у поєднанні з іншими засобами виправлення і ресоціалізації досягти економічної, соціальної та оздоровчої мети. Саме така мета, на думку вітчизняних учених, полягає в тому, що:

– по-перше, суспільно корисна праця є складовою загальної праці, що створює матеріальні цінності – засуджені працюють на себе та зрештою і на суспільство;

– по-друге, суспільно корисна праця створює умови набуття трудової кваліфікації і надає можливість засудженому отримати необхідну підготовку до нормального самостійного життя після звільнення;

– по-третє, суспільно корисна праця сприяє підтриманню нормального фізичного стану людини, а бездіяльність не тільки фізично її калічить, а й призводить до моральної деградації та психологічного дискомфорту [3, с. 460].

До речі, проведене науковою школою «Інтелект» опитування персоналу місць несвободи виправних колоній мінімального і середнього рівнів безпеки, які проходять службу на різних посадах (начальник відділення соціально-психологічної служби,

оперуповноважений, інспектор відділу охорони, інспектор відділу нагляду і безпеки, психолог, начальник відділу нагляду і безпеки), показало, що серед найефективніших засобів виправлення і ресоціалізації засуджених є режим – 52 % та суспільно корисна праця – 35 %.

Зупинимося детальніше на реалізації засудженими в місцях несвободи суспільно корисної праці. Оскільки законодавче закріплення суспільно корисної праці детально регламентоване главою 18 КВК України, його можна вважати потужним фактором, що здійснює вплив на формування особистості засудженого, як у принципі і будь-якої людини.

Необхідно зазначити, що серед вітчизняних учених існує усталена думка про те, що суспільно корисна праця для засуджених є примусовою. Зокрема, О. М. Джужа, В. О. Корчинський, С. Я. Фаренюк вважають, що праця в установах виконання покарань не є каральною, а в економічному змісті примусовою [4, с. 69]. З такою думкою варто не погодитися, оскільки в соціально-економічному аспекті засуджений є працівником, який, маючи певні обмеження судом, за своїм змістом і суттю мало чим відрізняється від працівника за межами місць несвободи.

Тому, з одного боку, більшість правників розуміють, що примусова праця засуджених у місцях несвободи заборонена Конституцією України. Так, у ч. 2 ст. 43 передбачено, що використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан [5]. З іншого боку, все-таки відстоюють позицію, що засуджений у місцях несвободи позбавлений права вибору праці, оскільки ст. 8 КВК України закріпила його право на оплачувану працю згідно із законодавством про працю. Законодавство про працю поширюється на засуджених у частині, що стосується умов праці, а не на вибір праці.

На нашу думку, про примусовість суспільно корисної праці в місцях несвободи вітчизняні вчені говорять, посилаючись на вирок суду щодо засудженого, який відбуває покарання, а також на ч. 2 ст. 118 КВК України, де вказано, що засуджені до позбав-

лення волі, які мають заборгованість за виконавчими документами, зобов'язані працювати в місцях і на роботах, які визначаються адміністрацією колонії, до погашення такої заборгованості.

Поряд з цим, враховуючи об'єктивні властивості праці, законодавець справедливо розглядає її як один з основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених. Вітчизняна вчена О. М. Неживець підкреслює, що засуджені залучаються до суспільно корисної праці з урахуванням наявних у місцях несвободи виробничих потужностей, зважаючи при цьому на стать, вік, працездатність, здоров'я і спеціальність, як це прописано в чинному законодавстві [6, с. 505].

З такою позицією вченої варто погодитися, оскільки залучення засуджених до праці врегульовано нормами чинного законодавства і позитивно зарекомендувало себе в багатьох інших країнах. У США, Великій Британії, Франції, Німеччині та Японії засуджені залучаються до праці за межами або у виправній колонії залежно від її режиму, тяжкості вчиненого злочину, своєї поведінки. При цьому праця засуджених відбувається на платній основі. Також організовується навчання найбільш поширених професій [7, с. 62].

Ми поділяємо позицію М. Ю. Кутєпова про те, що суспільно корисна праця є потужним чинником, який впливає на формування особистості засудженого, зокрема праця певною мірою сприяє психоемоційному розвантаженню й відвертає від нав'язливих думок, до того ж швидше минає час. Сумлінне ставлення до праці надає можливість заслужити умовно-дострокове звільнення або отримати інші передбачені законом пільги, здобути корисні навички тощо [8, с. 324].

Варто зазначити, що Закон України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів» від 8 квітня 2014 року № 1186-VII значно змінив правовий статус осіб, засуджених до позбавлення волі, у питаннях залучення їх до праці. Зокрема, було внесено такі зміни: «35) у частині першій статті 118: слова «повинні працювати» замінити словами «мають право працювати»; слова «залучаються до праці» замінити словами «залучаються до оплачуваної праці»; доповнити

абзацом третім такого змісту: «Праця засуджених регламентується Кодексом законів про працю України», тобто з моменту набрання цим законом чинності обов'язок працювати для засуджених до позбавлення волі став їхнім правом. Викладене обумовлює ще один бік питання – роль праці в досягненні мети кримінального покарання [9].

Ми також поділяємо думку вітчизняного вченого С. О. Стефанова про те, що одним із принципів трудової зайнятості засуджених є «облік особистісних особливостей засуджених і необхідність застосування індивідуального і диференційованого підходу в залученні до суспільно корисної праці в процесі використання основних засобів виправлення» [10, с. 79].

У період залучення засуджених до суспільно корисної праці слід приділяти особливу увагу тим, у кого є виконавчі листи, і вони не бажають виконувати роботу, ба більше – припускаються порушень трудової дисципліни. Зрозуміло, що такі засуджені звертають увагу на той факт, що законодавець працю в місцях несвободи визнає правом, а не обов'язком. У такому випадку адміністрація установи виконання покарань має попередити засудженого про те, що саме суспільно корисна праця є одним із стимулів отримати засудженому умовно-дострокове звільнення від відбування покарання.

До речі, згідно з нашим дослідженням відмова засудженого від суспільно корисної праці має прямий стосунок і до рівня безпеки засуджених, зокрема нами встановлено, що кількість відмов від суспільно корисної праці у виправних колоніях мінімального рівня безпеки набагато менша, ніж серед засуджених, які відбувають покарання в колоніях середнього рівня безпеки.

В іншому випадку суд не застосує статтю 81 КК України, і засуджений буде вимушений відбувати увесь строк призначеного судом кримінального покарання. Варто також зазначити, що, за дослідженням А. Х. Степанюка, на практиці трапляються випадки, коли засудженим дають явно безглузді трудові завдання з однією лише метою – зайняти їх чимось. Виконання таких завдань викликає стійку огиду до праці у засуджених, з усіма очевидними шкідливими наслідками. Україн важливо знайти у цій сфері компроміс між бажаннями засуджених, їх розвитком у професійній сфері та діями адміністрації, що, як правило, нині

не зацікавлена, на жаль, у розширенні трудових можливостей утримуваних осіб [11, с. 112].

Цей феномен можна пояснити тим, що засуджені у виправних колоніях мінімального рівня безпеки мають менший ступінь правообмежень, тому характеризуються значно кращими показниками їхньої трудової діяльності. Крім цього, ставлення засуджених до праці свідчить у цілому про успішність функціонування інституту зміни умов тримання засуджених до позбавлення волі та позитивне стимулювання адміністрацією кримінально-виконавчих установ ДКВС України засуджених до суспільно корисної праці у виді певного заохочення.

У випадку негативного ставлення засуджених до суспільно корисної праці адміністрація кримінально-виконавчих установ ДКВС України розглядає це як порушення режиму. З цього приводу в пенітенціарній науці існують різні точки зору. Не вдаючись у дискусію, варто зауважити, що відмова засудженого від суспільно корисної праці в місцях несвободи не може розглядатися як порушення вимог режиму. Наша позиція ґрунтується не тільки на нормах кримінально-виконавчого законодавства України, а й на особистісних чинниках, серед яких:

- закріплення у статті 8 КВК України права, а не обов'язку працювати в місцях несвободи;
- відсутність виробничих можливостей кримінально-виконавчих установ працювати за спеціальністю засудженому;
- високий ступінь кримінальної зараженості засуджених, який зобов'язує їх не працювати в місцях несвободи;
- наявність впливу злочинної субкультури на засуджених тощо.

Варто також зазначити, що згідно з ч. 2 ст. 9 КВК України засуджений зобов'язаний виконувати встановлені законодавством вимоги адміністрації органів і установ виконання покарань, уповноваженого органу з питань пробації, а тому невиконання ним обов'язків тягне за собою встановлену законом відповідальність. Саме проведений нами аналіз норм КВК України дає підстави стверджувати, що така відповідальність проявляється у накладенні на засуджених заходів стягнення, оскільки формальною підставою застосування є порушення ними встановленого порядку відбування покарання.

Також заслуговує на увагу в контексті змісту статті проблема впливу на суспільно корисну працю матеріально-побутового забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні. Ми поділяємо позицію І. М. Брошка стосовно того, що матеріально-побутове забезпечення засуджених до позбавлення волі не лише входить до структури порядку і умов відбування засудженими кримінального покарання у виді позбавлення волі, воно також є частиною захисту прав і свобод засуджених, оскільки порушення адміністрацією установи виконання покарань (залежно від рівня безпеки) житлово-побутових та санітарних вимог законодавства викликають у засуджених та їхніх рідних регулярні скарги до Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Міністерства юстиції України та суду [12, с. 112].

До того ж участь засуджених у суспільно корисній праці вирішує питання повернення засудженим за виконавчими листами шкоди, завданої вчиненим кримінальним правопорушенням, використання коштів для допомоги рідним, зокрема дружині, дітям у навчанні, придбання харчів у магазинах колонії, накопичування коштів для реінтеграції з місць несвободи у суспільство тощо.

Висновок. Отже, зважаючи на отримані під час наукового дослідження результати, можна зробити такі висновки:

1) суспільно корисна праця засуджених у місцях несвободи певною мірою сприяє психоемоційному розвантаженню засуджених, відволікає їх від різних думок і конфліктів та сприяє виправленню і ресоціалізації;

2) сумлінне ставлення засуджених у місцях несвободи до суспільно корисної праці за умови виконання інших засобів виправлення і ресоціалізації надає можливість засудженому скористатися правом на умовно-дострокове звільнення;

3) суспільно корисна праця засуджених у місцях несвободи створює всі умови отримання корисних навичок, які позитивно можуть вплинути на подальшу працю засудженого після звільнення з місць несвободи;

4) суспільно корисна праця засуджених у місцях несвободи є надійним засобом їх виправлення і ресоціалізації;

5) суспільно корисна праця засуджених у місцях несвободи суттєво впливає на їхнє матеріально-побутове забезпечення.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 25.04.2023).
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верхов. Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
3. Гель А. П., Семаков Г. С., Яковець І. С. Кримінально-виконавче право України : навч. посібник / за ред. проф. А. Х. Степанюка. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 624 с.
4. Джужа О. М., Богатирьов І. Г., Колб О. Г. та ін. Кримінально-виконавче право України : підручник / за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужи. Київ : Атіка, 2010. 752 с.
5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Неживець О. М. Роль суспільно корисної праці у виправленні і ресоціалізації засуджених. *Державна пенітенціарна служба України: історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних стандартів та Концепції Державної кримінально-виконавчої служби* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28–29 берез. 2013 р.) Київ : ДПТС України, 2013. С. 505–507.
7. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 509 с.
8. Кутєпов М. Ю. Праця засуджених як шлях до ресоціалізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 322–325.
9. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів : Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 23. Ст. 869.
10. Стефанов С. О. Організаційно-правові проблеми трудової зайнятості засуджених у місцях позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2002. 191 с.
11. Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі : монографія / за заг. ред. проф. А. Х. Степанюка. Харків : Кроссрууд, 2011. 299 с.
12. Брошко І. М. Методологія дослідження кримінально-виконавчих заasad матеріально-побутового забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство : електронне наукове видання*. 2021. № 4. С. 260–265.

Bohatyrov I.,

Doctor of Sciences (Law), Professor,
Honored Worker of Science and Technology of Ukraine,
Professor of the Department of Criminal-Legal
and Administrative-Legal Disciplines
Academician Stepan Demianchuk International University
of Economics and Humanities
Rivne, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4001-7256;

Bogatyreva O.,

Doctor of Sciences (Law), Senior Researcher,
Deputy Head of the Department
of Documentary Support Administration of Legal Support
of the Department of Organizational and Control Activities,
Legal and Analytical Support
Office of the Prosecutor's General
Kyiv, Ukraine
ORCID:0000-0003-4630-4408

COMMUNITY WORK OF CONVICTS IN PLACES OF UNFREEDOM AS A MEASURE OF CORRECTION AND RESOCIALIZATION

This article is about the socially useful work of convicts in places of deprivation of liberty, since this tool plays an important role in the lives of convicts while serving a criminal sentence, it creates certain prerequisites to acquire new work skills and the opportunity for a convict to be paroled from serving a criminal sentence.

This article acquires special significance in connection with the ongoing scientific discussion among domestic scientists and practitioners of the penal enforcement system of Ukraine: on the recognition of community service as a right of convicts (Article 8 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine); the convict's participation in socially useful work upon conditionally early release from serving a sentence (Article 81 of the Criminal Code of Ukraine); whether it is possible to consider socially beneficial labor in places of deprivation of liberty as forced.

The article emphasizes that the socially beneficial work of convicts in places of deprivation of liberty involves many factors, in particular: how many penal institutions of the State Security Service of Ukraine have their own production; what is the capacity of production facilities where convicts are employed, and what are the working conditions at the factory; whether the rules of labor protection, safety techniques and industrial sanitation, established by the labor legislation, are observed in the places of detention; whether this

number of persons is included among those who are involved by the administration of the institution of execution of punishments to work on the improvement of residential and industrial areas of places of detention, adjacent territories and to improve the living and living conditions of convicts, since according to the fifth part of Article 118 of the Criminal Code of Ukraine, such convicts are involved without payment work, as a rule, on a first-come, first-served basis, during non-working hours and for no more than two hours a day; is the training of convicts organized for the most widespread professions that are relevant in society and are in high demand (for example, locksmith, plumber, specialist in wood or metal, etc.).

It has been proved that the socially beneficial work of convicts in places of deprivation of liberty is an urgent problem of scientific research, domestic scientists of the penitentiary field and practical workers of criminal-executive institutions of the State Security Service of Ukraine. It is noted that the involvement of convicts in community service is primarily an attempt by the administration of penal institutions of all security levels to create favorable conditions: employment of convicts while serving a criminal sentence; timely repayment of the debt owed to the victim of the crime according to the writ of execution; preparation of the convict for reintegration into society after serving the sentence.

Based on the results obtained in the course of the scientific research, the following conclusions were made: socially useful work of convicts in places of deprivation of liberty to a certain extent contributes to the psycho-emotional relief of convicts, distracts them from different opinions and conflicts and contributes to correction and resocialization; the conscientious attitude of convicts in places of deprivation of liberty to socially useful work, subject to the fulfillment of other means of correction and resocialization, gives the convict the opportunity to exercise the right to parole; socially useful work of convicts in places of imprisonment creates all the conditions for obtaining useful skills that can positively affect the further work of the convict after release from prisons; socially useful work of convicts in places of deprivation of liberty is a reliable means of their correction and resocialization.

Key words: *community service, convicts, personnel, places of imprisonment, punishment, correction, resocialization, material support.*

References

1. Ukraine (2022), On the approval of the Penitentiary System Reform Strategy for the period until 2026 and the approval of the operational plan for its implementation in 2022–2024 : order of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (accessed 25 April 2023).

2. Ukraine (2003), Criminal Executive Code of Ukraine : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

3. Hel, A. P., Semakov, H. S. and Yakovets, I. S. (2008), Criminal law of Ukraine, Yurinkom Inter, Kyiv.

4. Dzhuzha, O. M., Bohatyrov, I. H. and Kolb, O. H. (2010), Criminal and executive law of Ukraine, Atika, Kyiv.

5. Ukraine (1996), Constitution of Ukraine: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

6. Nezhyvets, O. M. (2013), "The role of community service in the correction and resocialization of convicts", *State Penitentiary Service of Ukraine: history, present and prospects of development in the light of international standards and the Concept of the State Criminal and Executive Service* : materials of the international scientific and practical conference, Kyiv, pp. 505–507.

7. Kolb, O. H. (2007), Penal institution as a subject of crime prevention : Doctor of Sciences (Law) thesis, Kyiv.

8. Kutieпов, M. Yu. (2020), "Work of Convicts as a Way to Resocialization", *Legal Scientific Electronic Journal*, No. 7, pp. 322–325.

9. Ukraine (2014), On Amendments to the Criminal Enforcement Code of Ukraine on Adapting the Legal Status of the Convicted to European Standards : Law of Ukraine.

10. Stefanov, S. O. (2002), Organizational and legal problems of labor employment of convicts in places of deprivation of liberty : PhD in Law thesis, Odesa.

11. Stepaniuk, A. Kh. (2011), Means of correction and resocialization of those sentenced to imprisonment, Crossroad, Kharkiv.

12. Broshko, I. M. (2021), Methodology of the study of the criminal-executive principles of material and household support of those sentenced to deprivation of liberty in Ukraine, *Electronic scientific publication "Analytical and Comparative Legal Science"*, No. 4, pp. 260–265.

Брошко І. М.,

аспірант кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,
Академія Державної пенітенціарної служби,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-4688-6356

СУЧАСНИЙ СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ МАТЕРІАЛЬНО-ПОБУТОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Стаття присвячена аналізу норм міжнародно-правових актів у сфері поводження з ув'язненими, таких як Європейські пенітенціарні правила та Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з ув'язненими (Правила Нельсона Мандели), а також результатів соціологічного опитування засуджених та персоналу на предмет реалізації міжнародних стандартів у вітчизняній системі виконання покарань.

У статті наголошено на необхідності вдосконалення законодавства та практики утримання засуджених відповідно до міжнародних стандартів. Адже система матеріально-побутового забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні за її формальними ознаками відповідає вимогам міжнародно-правових актів, проте механізми такого забезпечення реально не дають можливості доступу цим особам до вищезазначених стандартів.

Ключові слова: міжнародні стандарти; засуджені до позбавлення волі; матеріально-побутове забезпечення; виправні колонії; Правила Нельсона Мандели; Європейські пенітенціарні правила.

Постановка проблеми. Правове регулювання матеріально-побутового забезпечення засуджених до позбавлення волі у зарубіжних країнах та міжнародне співробітництво у пенітенціарній сфері має важливе значення для формування кримінально-виконавчої політики України. Протягом усіх років незалежності спостерігається підвищений інтерес до проблем виконання і відбування кримінальних покарань як з боку світової спільноти, так і вчених-юристів, педагогів, соціологів, політологів, управлінців тощо.

Інтеграція України у світовий простір встановлює все більше вимог до національного законодавства. Разом з тим варто розуміти, що формування законодавства, яке відповідає міжнародним вимогам, – процес тривалий, трудомісткий і тому потре-

бує вжиття комплексу організаційно-правових заходів. Зважаючи на те, що виконання вимог основних міжнародних договорів є однією з основних тенденцій розвитку сучасного кримінально-виконавчого права України, особливого значення набуває вивчення основних міжнародних актів, що встановлюють вимоги до поводження із засудженими та ув'язненими.

Окрім цього, актуальність вивчення міжнародних стандартів у сфері матеріально-побутового забезпечення засуджених до позбавлення волі підтверджується опитуванням персоналу і засуджених. На думку 57,1 % опитаного персоналу та 72,6 % засуджених, сучасний стан матеріально-побутового забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні не відповідає міжнародним стандартам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність вивчення вимог міжнародних стандартів у сфері матеріально-побутового забезпечення засуджених до позбавлення волі засвідчується останніми науковими дослідженнями у цій сфері, зокрема О. І. Іванькова [1], О. В. Краснокутського [2], В. А. Львовичкіна [3].

Використання позитивного зарубіжного досвіду діяльності пенітенціарних систем має сприяти пошуку шляхів підвищення ефективності органів і установ виконання покарань, стимулювати ментальну діяльність вітчизняних учених з метою створення цікавих ідей щодо їх оптимізації й подальшого функціонування, суттєвим чином підвищити рівень ефективності процесу забезпечення виконання покарань у виді позбавлення волі [4, с. 215]. Пузирьов М. С. вважає, що за нинішнього стану функціонування кримінально-виконавчої системи України наявні передумови імплементації міжнародних норм поводження із засудженими до позбавлення волі та визначено їх співвідношення з національним законодавством [5, с. 376].

У цьому контексті актуалізується необхідність дослідження окремих інститутів кримінально-виконавчого права на предмет відповідності їх вимогам міжнародних пенітенціарних стандартів.

Формулювання мети. Тому в межах завдання нашого дослідження є необхідність провести аналіз норм міжнародно-правових актів у сфері поводження з ув'язненими, таких як Європейські пенітенціарні правила [6] та Мінімальні стандартні

правила ООН щодо поводження з ув'язненими (Правила Нельсона Мандели) [7], а також результатів соціологічного опитування засуджених та персоналу на предмет реалізації міжнародних стандартів у вітчизняній системі виконання покарань.

Виклад основного матеріалу. Загальна декларація прав людини визначає невід'ємним правом кожної людини право на життя, свободу, недоторканність і такий життєвий рівень, включно з їжею, одягом і житлом, який необхідний для підтримання здоров'я і добробуту [8]. Очевидно, що закріплені права на їжу, одяг і житло мають забезпечуватися незалежно від місця перебування особи, і, на нашу думку, є не чим іншим, як правами осіб, що відбувають покарання у виді позбавлення волі, на належне матеріально-побутове забезпечення. Усі права людини – громадянські чи політичні, такі як право на життя, рівність перед законом і свободу вираження поглядів; економічні, соціальні та культурні, такі як право на працю, соціальні виплати та освіту, або колективні, такі як право на розвиток і вільне самовизначення, – є неподільними, взаємопов'язаними та взаємозалежними [9, с. 1207]. Як влучно у цьому контексті зазначає В. Прайс, «у світі, де ув'язнено близько 10,35 мільйона людей, міжнародне право, безсумнівно, підтверджує, що права людини не зупиняються біля воріт в'язниці» [10, с. 731].

Людина, потрапляючи в місця ізоляції, не втрачає таких прав, а отже, вони чинні і для особи, яку утримують у місцях позбавлення волі. Проте ми повинні розуміти, що перебування в установах виконання покарань полягає у втраті певних можливостей, які були в людини раніше. У місцях ізоляції ув'язнений повинен дотримуватися ряду норм, які диктують йому як формально, так і неофіційно, що дозволено, а що заборонено; як суб'єкт, проти його волі вилучений із регулярних суспільних відносин, він потрапляє в умови, які стають його новим всесвітом [11, с. 172].

Міжнародна спільнота має тривалий досвід формування законодавчої бази забезпечення матеріально-побутових умов осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі. Наприклад, Організація об'єднаних націй, 1950 року ставши правонаступником Міжнародної кримінальної та пенітенціарної комісії, на своєму

першому Конгресі щодо запобігання злочинності та поведження з правопорушниками 1955 року ухвалила Мінімальні стандартні правила поведження з ув'язненими, і серед загальноприйнятих правил першими назвала правила щодо матеріально-побутового забезпечення осіб, яких утримують у місцях позбавлення волі. Загальновизнано, що ці правила є універсальними мінімальними стандартами утримання ув'язнених, а також мають велике значення і вплив на розробку й ухвалення національних законодавчих актів у всьому світі. У подальшому Генеральна Асамблея ООН рекомендувала державам-членам застосовувати ці правила та імплементувати в національне законодавство.

Мінімальні стандартні правила поведження з ув'язненими 1955 року були так званим дороговказом для національних систем держав-учасниць. У 1973 році Рада Європи схвалила Європейські мінімальні стандартні правила поведження з ув'язненими, які в подальшому трансформувалися в Європейські пенітенціарні правила [6]. Головним аргументом на користь розробки та ухвалення таких правил була необхідність адаптувати їх з огляду на особливості економічного, історичного, культурного і релігійного розвитку європейських країн.

1987 року відбулася чергова трансформація Європейських пенітенціарних правил [6], вони отримали широке міжнародне визнання. Незважаючи на те, що Європейські в'язничні правила визначають загальні правила пенітенціарної політики, а також формально мають рекомендаційний характер, вони, прямо чи опосередковано, сприяли створенню належних матеріально-побутових умов тримання осіб, позбавлених волі, що відповідають загальноприйнятим вимогам гуманності.

У міжнародно-правових документах з прав людини фіксуються не лише ті чи інші параметри правового статусу осіб, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, а й розглядають питання виправлення і ресоціалізації, утримання засуджених, управління установами пенітенціарної системи, тобто розглядається весь комплекс заходів з організації виконання покарань та діяльності виправних установ [12, с. 120].

Детальний аналіз міжнародних стандартів у сфері поведження з правопорушниками дає нам можливість виокремити

стандарти матеріально-побутового забезпечення за окремими напрямками. Наприклад, вимоги до матеріально-побутового забезпечення ув'язнених містяться в частині II «Умови тюремного ув'язнення» Європейських пенітенціарних правил: «Місце відбування покарання і розміщення», «Гігієна», «Одяг та постільні речі», «Харчування».

Відповідно до п. 18.1 Європейських пенітенціарних правил розміщення ув'язнених, зокрема надання місць для сну, має проводитися з повагою до людської гідності та, за можливістю, із забезпеченням усамітнення, також відповідно до санітарно-гігієнічних вимог з урахуванням кліматичних умов, а саме площі, кубатури приміщення, освітлення, опалення та вентиляції.

У всіх будівлях, де ув'язнені повинні мешкати, працювати або збиратися, вікна мають бути достатньо великими, аби ув'язнені могли читати чи працювати при природному освітленні в нормальних умовах, щоб забезпечувався приплив свіжого повітря, крім тих випадків, коли є відповідна система кондиціонування повітря; штучне освітлення повинно відповідати загальноприйнятим технічним нормам, має бути передбачена система сигналізації, яка дозволяє ув'язненим негайно встановлювати контакт із персоналом [6].

При цьому наголошується, що мінімальні вимоги щодо вищезазначених пунктів визначаються національним законодавством. Очевидно, така поправка зроблена з тією метою, щоб такі умови створювали, зважаючи на ресурсні можливості держав-учасниць.

Результати соціологічного опитування засуджених до позбавлення волі в Україні вказують на те, що жилі приміщення колоній, де вони відбувають покарання, у переважній більшості відповідають санітарно-гігієнічним нормам – 82,6 %, частково відповідають – 14,2 %, не відповідають – 3,1 %. Опитаний персонал переважно – 95 % – вважає, що житлові приміщення колоній відповідають санітарно-гігієнічним нормам. Таке сприйняття персоналом пояснюється насамперед наявністю елементів професійної деформації та вигорання – очевидно, що персонал намагається захищати «честь мундира». Адже навіть Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та операційний план її реалізації у 2022–2024 роках серед основних

заходів передбачає приведення у відповідність до міжнародних стандартів матеріально-побутових і санітарно-гігієнічних умов тримання засуджених та осіб, узятих під варту [13], що свідчить про їх невідповідність.

У пункті 19.1 Європейських пенітенціарних правил містяться приписи щодо санітарно-гігієнічних умов установ виконання покарань. Вони мають утримуватися в порядку та чистоті. Ув'язнені повинні мати безперешкодний доступ до санітарних засобів, які відповідають вимогам гігієни та дозволяють усамітнення. Ванних і душових має бути достатньо для того, аби кожен ув'язнений міг користуватися ними за температури, яка відповідає клімату, за можливістю щодня, але не менше двох разів на тиждень або частіше, якщо це необхідно для підтримання гігієни. 75,7 % опитаних засуджених повідомили, що туалетними приналежностями, а також матеріалами для підтримання чистоти їх забезпечує адміністрація установи, 24,3 % цього не підтвердили. Також було цікаво з'ясувати, чи забезпечує адміністрація виправних колоній засуджених предметами першої потреби в разі відсутності у засудженого коштів на їх придбання або соціальних зав'язків. Як виявилось, 85,2 % персоналу вказало, що їм такі факти відомі. Засуджені надали майже аналогічні відповіді: 81,6 % знають про такі випадки, і 18,4 % не знають.

Серед практичних працівників, засуджених та правозахисників установ виконання покарань існує дискусія з приводу виконання вимог щодо утримання місць тримання в чистоті. Опитаний нами персонал в переважній більшості – 91,2 % – вважає, що утримувати в чистоті приміщення для перебування засуджених повинні самі засуджені, 4,9 % вважають, що це може робити технічний персонал, і 3,8 % припускають використання можливостей клінінгових компаній.

Відповіді засуджених хоча і не мають повного збігу, проте 65,6 % вважають, що утримувати в чистоті приміщення повинні самостійно, 19,8 % вважають, що технічний персонал, і 14,6 % припускають участь у цьому процесі клінінгових компаній.

Окремо Європейські пенітенціарні правила передбачають можливість отримання одягу за рахунок держави. Якщо ув'язнені не мають власного прийняттого одягу, такий одяг по-

винен відповідати клімату та не повинен принижувати гідність ув'язненого. Опитаний нами персонал виправних колоній повідомив, що у 52,2 % одягом і взуттям засуджених забезпечує адміністрація установи, у 44,5 % випадків засуджені носять власні одяг і взуття, придбані за свої кошти або з інших джерел, і лише в 3,3 % випадків одяг та взуття отримали від громадських, благодійних організацій. Відповіді засуджених майже збігаються: 54,9 % вказали, що отримують від адміністрації установи, 41,0 % зазначили, що використовують власний одяг, і 5,2 % отримували його як благодійну допомогу.

Можливість отримання предметів першої необхідності, а також зайвих товарів гарантує, з одного боку, покращення умов життя, а з іншого, є одним із ключових елементів у боротьбі з процесом декультурації [11, с. 179].

На питання «Чи забезпечені Ви адміністрацією установи відповідними засобами, включно з туалетними приналежностями, а також приналежностями та матеріалами для підтримання чистоти?» опитані нами засуджені в 75,7 % випадках відповіли ствердно, а 24,3 % заперечили це.

Тут варто звернути увагу на те, що наявність роботи в колонії і відповідно оплати також суттєво впливає на можливості покращення матеріально-побутового забезпечення засуджених. Понад 12 % опитаних вказали, що їм бракує забезпечення роботою (працевлаштування) та належного рівня оплати праці.

Як зазначає С. Санторсо, основним елементом, який слід підкреслити, є те, що робота у в'язниці може бути одним із можливих шляхів досягнення успіху в накопиченні ресурсів. Однак його результати дослідження показують, що лише 23 % ув'язнених мають трудову діяльність, у більшості випадків нерегулярно та погано оплачувану. Тоді можливість отримати матеріальні ресурси ззовні стає вирішальною для отримання основних потреб [11, с. 177].

Вимоги Європейських пенітенціарних правил до харчування ув'язнених також мають загальний характер. Харчування повинно бути комплексним з урахуванням віку, стану здоров'я, релігії, культури та характеру їхньої роботи. Вимоги щодо раціону харчування, включно з мінімальною кількістю калорій

та білків, визначаються національним законодавством. Їжу мають готувати й подавати з урахуванням гігієнічних вимог. Прийом їжі організують тричі на день з розумними інтервалами. Ув'язнені повинні завжди мати доступ до чистої питної води. Раціон харчування може змінюватися відповідно до приписів лікарів (Правила 22.1–22.6).

Якість їжі, її приготування і зовнішній вигляд можуть виявитися вирішальними під час оцінювання ув'язненими, наскільки уважно й відповідально ставиться до них адміністрація місця позбавлення волі. Тому організація харчування також важлива для формування в ув'язнених позитивного ставлення до всього процесу їх виправлення і навчання. Простіше кажучи, погана чи погано приготовлена їжа може призвести до серйозного невдоволення серед ув'язнених.

Проте слід зазначити, що чинне вітчизняне законодавство не передбачає будь-якої відповідальності посадових та службових осіб установ пенітенціарної служби за порушення вимог щодо харчування ув'язнених [14, с. 144].

Переважна більшість засуджених (63,9 %) скоріше задоволені якістю харчування, яке вони отримують в установі, 26,7 % скоріше незадоволені. Водночас 93,9 % опитаного персоналу виправних колоній вважають, що харчування, яке отримують засудженні до позбавлення волі, є достатнім для підтримання їхнього здоров'я, частково достатнім вважають 5 % і недостатнім – 1,1 %.

Важливе значення має періодичність отримування гарячої їжі на день. Опитані засуджені зазначили, що більшість (91,3 %) отримують їжу, що надається в установі виконання покарань, тричі на день, 5,6 % – двічі на день, 2,4 % – один раз на день і решта (0,7 %) не отримують їжу, приготовлену в установі.

Наступним важливим документом у сфері поведінки з ув'язненими є Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з ув'язненими. Після тривалого процесу перегляду Мінімальних стандартних правил ООН щодо поводження з ув'язненими у 2015 році вони отримали назву «Правила Нельсона Мандели». Отримана назва – з метою вшанування спадщи-

ни Нельсона Манделі, покійного президента Південної Африки, який 27 років провів у в'язниці Південної Африки [9].

Частково причиною перегляду Правил було те, що попередні міжнародні тюремні стандарти відображали «досягнення у виправній науці та передовій практиці» з 1950-х років. У подальшому виникла потреба врахування шістдесяти років досліджень соціальних наук, а також змін у роботі в'язниць, законах про права людини, механізмах дотримання міжнародного контролю ООН та політичній динаміці [15, с. 264].

Пірс Дж. зазначає, що Правила Нельсона Манделі відрізняються від попередніх стандартів та інших документів з прав людини з двох причин. По-перше, вони інтегрують емпіричні дослідження та експертні висновки як частину свого обґрунтування. По-друге, вони врівноважують нормативні принципи прав людини з практичними міркуваннями функціонування пенітенціарних установ [15, с. 293].

Фундаментальне значення для гарантування засудженим права на належне матеріально-побутове забезпечення має положення п. 5.1 Правил Нельсона Манделі, де визначено засади реалізації тюремного режиму, який повинен прагнути зводити до мінімуму ту різницю між життям у в'язниці та життям на свободі, яка послаблює почуття відповідальності ув'язнених або повагу до їхньої людської гідності. Важливим у контексті протидії дискримінації засуджених (на що звертається увага в п. 2 Правил Нельсона Манделі) є положення п. 5.2, на підставі якого тюремна адміністрація вживає всіх розумних заходів щодо розміщення та адаптації для забезпечення того, щоб ув'язнені з фізичними, психічними чи іншими вадами мали повний та ефективний доступ до життя у в'язниці на рівноправній основі.

За напрямом подальшої трансформації кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему нового типу привертають увагу норми п. 12 Правил Нельсона Манделі, що містять приписи стосовно доцільності забезпечення ув'язнених окремою камерою чи кімнатою на нічний час. Водночас з метою гарантування засудженим права на особисту безпеку через особливі причини – тимчасове перевантаження пенітенціарної установи – доводиться відмовитися від цього

правила, тобто розмішувати двох в'язнів в одній камері або кімнаті є небажаним. У Правилах міститься слушне уточнення: якщо в установі передбачено розміщення ув'язнених у загальних камерах, то перед ухваленням рішення про спільне тримання таких осіб має проводитися ретельний відбір.

З цього приводу ми запитали засуджених до позбавлення волі: «Який із варіантів тримання засуджених є, на Вашу думку, найбільш оптимальним?» Отримали такі результати: у приміщеннях казарменого типу – 23,6 %, у приміщеннях блочного типу – 64,9 %. Одиночне тримання (надання окремої камери на нічний час із залученням засуджених до спільних виховних, спортивних та інших заходів у денний час під контролем адміністрації) підтримали 9 % засуджених, тримання по 2 особи підтримали 2,4 %.

Персонал установ виконання покарань також найбільш оптимальним вважає тримання засуджених у приміщеннях блочного типу – 76,4 %. 17 % схвалюють сучасну систему тримання засуджених, і лише 6,6 % віддали перевагу одиночному триманню (надання окремої камери на нічний час із залученням засуджених до спільних виховних, спортивних та інших заходів у денний час під контролем адміністрації).

Пункт 18.1 Правил Нельсона Мандела зобов'язує пенітенціарний персонал вимагати від ув'язнених утримувати себе в чистоті, при цьому обов'язок із забезпечення цих осіб водою і туалетним приладдям, необхідним для підтримання чистоти та здоров'я, покладено на установу. Аналогічна норма міститься і у п. 5 розділу 19.1 Європейських пенітенціарних правил, де зазначено, що ув'язнені повинні утримувати себе, свій одяг і спальні місця в чистому та охайному вигляді.

Отже, наведені положення Правил Нельсона Мандела мають стати правовими орієнтирами реформування кримінально-виконавчої системи України в частині забезпечення основного права засуджених – на належне матеріально-побутове забезпечення, яке є похідним від конституційного права людини і громадянина на достатній життєвий рівень.

Усі приміщення, де живуть, працюють або збираються засуджені, повинні відповідати санітарно-гігієнічним вимогам і клі-

матичним умовам за площею, квадратурою, освітленням, опаленням і вентиляцією (п. 13 Правил Нельсона Мандели).

Безумовно, необхідно всіляко заохочувати прагнення до поліпшення середовища, у якому перебувають правопорушники, зокрема проведенням ремонту приміщень, а також враховувати зазначене вище під час будівництва нових пенітенціарних закладів.

Опитані нами засуджені повідомили, що постільна білизна для них змінюється раз на 7 днів – 92,4 %, раз на 14 днів – 2,4 %, раз на місяць – 5,2 %. Персонал зазначив, що зміна постільної білизни здійснюється раз на 7 днів – 91,7 %, раз на 14 днів – 7,1 %, раз на місяць – 1,1 %. Як бачимо, результати опитування перебувають у межах похибки, що вказує на їх високу достовірність.

Неабияке значення для збереження здоров'я людини має повноцінне харчування. В ієрархічній системі потреб людини, за Абрагамом Маслоу, їжа і вода належать до найважливіших фізіологічних потреб. Отже, доступ до повноцінного харчування, якісної питної води є одним із важливих завдань адміністрацій установ виконання покарань.

Правила Нельсона Мандели зобов'язують адміністрацію місць позбавлення волі забезпечити кожного засудженого калорійною їжею, яка даватиме можливість підтримувати здоров'я і сили. Тому їжа має бути хорошої якості, належним чином приготувана і подана. Кожен в'язень повинен мати питну воду, коли відчуватиме в ній потребу. Вивченню проблем доступу до води для осіб, які перебувають у місцях ізоляції, як зазначають зарубіжні вчені, не приділяється належної уваги, цю проблему переважно ігнорують [16; 17].

Опитані нами засуджені цілком схвально – 78,1 % – підтримали пропозицію: як експеримент дозволити засудженим до позбавлення волі самим готувати їжу. Чого не скажеш за персонал, адже лише 19,2 % опитаних підтримали цю пропозицію.

Частковою відповіддю на таке сприйняття пропозиції з боку персоналу, на нашу думку, є результати відповідей на інші питання. Наприклад, 45,6 % опитаних представників персоналу негативно сприйняли пропозицію покращення певних умов відбування покарання (наприклад, харчування, медичних послуг тощо) за додаткову плату з боку засуджених. Хоча 40,1 % під-

тримують таку пропозицію повністю, 14,3 % ставляться позитивно, але лише для засуджених, які стають на шлях виправлення. На нашу думку, персонал сприймає сучасний стан матеріально-побутового забезпечення засуджених як один із каральних елементів покарання.

29,9 % засуджених підтримали пропозицію покращити харчування засуджених за додаткову плату з їхнього боку, адже мають таку фінансову можливість, 28,8 % фінансової можливості не мають, проте пропозицію підтримують, і 41,3 % не підтримують такої пропозиції, оскільки їх цілком влаштовує харчування в установі виконання покарань.

Окрім основного, міжнародні стандарти та правила передбачають і додаткове матеріально-побутове забезпечення ув'язнених. Європейські пенітенціарні правила встановлюють право ув'язнених купувати чи іншим способом набувати для особистого користування промислові товари і продукти харчування (Правило 31.5) і вимагають надавати ув'язненим можливість регулярно отримувати за передплатою газети, періодичні видання та інші публікації (Правило 24.10).

Міжнародний досвід надання ув'язненим додаткового матеріально-побутового забезпечення за рахунок власних коштів різноманітний. У Франції частина зароблених грошей надходить у фонд, яким ув'язнений має право розпоряджатися в період відбування покарання. У Норвегії всі ув'язнені, що працюють, і ті, що навчаються, отримують невеликі суми грошей на кишенькові витрати для купівлі сигарет, письмового приладдя, телефонні переговори тощо. У Пакистані роль магазину виконує тюремний візок, з якого один раз на день можна купити яблуко, зубну щітку, мило тощо, однак утридорога, при цьому передачі заборонені.

Ми також поцікавилися, які з умов відбування покарання бажано б покращити за додаткову плату з боку засуджених. Відповіді респондентів розподілилися таким чином: житлові (побутові) умови – 36,1 %, медичне обслуговування – 58 %, харчування – 24 %, решта зазначили, що не потребують будь-якого покращення. Механізм надання покращених житлових умов для осіб, яких утримують у слідчих ізоляторах в Україні, як пілотний проєкт уже

опрацьований та функціонує. Більш детально про таке нововведення йтиметься в наступних наших публікаціях.

Висновки. Проведений нами аналіз нормативно-правових актів, що визначають міжнародні стандарти матеріально-побутового забезпечення засуджених до позбавлення волі, дає підстави стверджувати, що система матеріально-побутового забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні за її формальними ознаками відповідає вимогам міжнародно-правових актів, проте механізми такого забезпечення реально не дають можливості доступу цим особам до вищевказаних стандартів.

Список використаних джерел

1. Іваньков О. І. Міжнародно-правові стандарти у сфері забезпечення захисту прав засуджених до позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2016. 233 с.

2. Краснокутський О. В. Міжнародно-правові механізми забезпечення прав засуджених до позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2019. 200 с.

3. Львовчкін В. А. Нормативно-правові та організаційні засади забезпечення реалізації в Україні міжнародних стандартів з прав і свобод засуджених до позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. 196 с.

4. Василик В. В. Кримінально-виконавчі засади покарання у виді позбавлення волі на певний строк : дис. д-ра філософії у галузі права: 081. Київ, 2021. 312 с.

5. Пузирьов М. С. Порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та зарубіжних країнах : монографія. Київ : Дакор, 2018. 514 с.

6. Європейські пенітенціарні правила : База даних «Законодавство України» / ВРУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (дата звернення: 25.04.2023).

7. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций в отношении обращения с заключенными (Правила Нельсона Манделлы) : резолюция Генеральной Ассамблеи № 70/175 от 17.12.2015. URL: <http://surl.li/uawf> (дата звернення: 25.04.2023).

8. Загальна декларація прав людини: Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. Неофіційний переклад. База даних «Законодавство України» / ВРУ. URL: <http://surl.li/umvi> (дата звернення: 25.04.2023).

9. Añaños K., Añaños-Bedriñana F., and Rodríguez J. A. (2019), Exercising fundamental rights in punitive conditions: education in Spanish prisons. *International Journal of Human Rights*, Vol. 23, Issue 7, pp. 1206–1220.

10. Prais V. (2020), The Implementation in Canada of the UN Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners: A Practitioner's Perspective. *Journal of Human Rights Practice*, Vol. 12, Issue 3, pp. 730–767.

11. Santorso S. (2015), La perception de la peine d'emprisonnement entre privation et solidarité: Une analyse des conditions matérielles de vie des détenus. *Déviance et Société*, Vol. 39, pp. 171–188. URL: <https://doi.org/10.3917/ds.392.0171> (дата звернення: 25.04.2023).

12. Свірець В. В. Організаційно-правове забезпечення реформування пенітенціарної системи України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2021. 210 с.

13. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1153-р. URL: <http://surl.li/fdmjr> (дата звернення: 25.04.2023).

14. Іваньков О. І. Міжнародні зобов'язання України щодо створення належних умов тримання засуджених. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 5. С. 142–144.

15. Peirce J. (2018), Making the Mandela Rules: Evidence, Expertise, and Politics in the Development of Soft Law International Prison Standards (Spring 2018). *Queen's Law Journal*, Vol. 43, No. 2. URL: <https://ssrn.com/abstract=3172197> (дата звернення: 25.04.2023).

16. Behnke N, Cronk R, Snel M, Moffa M, Tu R, Banner B, Folz C, Anderson D, Macintyre A, Stowe E, et al. (2018), Improving environmental conditions for involuntarily displaced populations: water, sanitation, and hygiene in orphanages, prisons, and refugee and IDP settlements. *J Water, Sanit Hyg Dev*. Vol. 8, Issue 4, pp. 785–791.

17. Olufemi O. Aluko, Oluwaseun T. Esan, Umar A. Agboola, A. A. Ajibade, O. M. John, O. D. Obadina & Olusegun T. Afolabi (2021), How secured and safe is the sanitation and hygiene services in a maximum-security correctional facility in Southwest Nigeria: a descriptive cross-sectional study, *International Journal of Environmental Health Research*, Vol. 32, Issue 10, pp. 2200–2217.

Broshko I.,Postgraduate of the Department of Criminal,
Criminal-Executive Law and Criminology,
Academy of the State Penitentiary Service,
Chernihiv, Ukraine

ORCID: 0000-0003-4688-6356

CURRENT STATE OF THE INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS IMPLEMENTATION OF LIVING CONDITIONS SECURITY OF SENTENCED TO IMPRISONMENT IN UKRAINE

The article is devoted to the analysis of the norms of international legal acts in the field of the treatment with prisoners, such as the European Penitentiary Rules and the UN Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (Nelson Mandela Rules), as well as the results of a sociological survey of convicts and staff on the subject of the implementation of international standards in the domestic system of punishments execution. It was clarified that the relevance of the study of international standards in the field of living conditions security for sentenced to imprisonment is confirmed by the survey of both the staff and the convicts. According to the results of a sociological survey of those sentenced to imprisonment, it was ascertained that the living quarters of the colonies where they are serving their sentences meet the sanitary and hygienic standards in the vast majority – 82.6%, partially meet – 14.2%, do not meet – 3.1%. It was established that the availability of work in the colony and, accordingly, payment, also significantly affects the possibilities of improving the living conditions security of convicts. More than 12% of respondents indicated that they are lack of job security (employment) and an adequate level of remuneration. Convicted respondents quite favourably supported the proposal, as an experiment, to allow those sentenced to imprisonment to cook food by themselves, 78.1% of respondents supported it.

The article emphasizes the need to improve the legislation and practice of detention of convicts in accordance with international standards. After all, the system of living conditions security for sentenced to imprisonment in Ukraine, according to its formal features, meets the requirements of international legal acts, but the mechanisms of such security do not really give such persons access to such standards. The conclusions of the article can be useful for legislators, human rights organizations and other interested parties in the work to improve the conditions of detention of convicts in Ukraine.

Key words: *international standards; sentenced to imprisonment; living conditions security; penal colonies; Nelson Mandela Rules; European penitentiary rules.*

References

1. Ivankov, O. I. (2016), *International legal standards in the field of ensuring the protection of the rights of those sentenced to imprisonment* : diss. ... candidate law Sciences : 12.00.08. Kharkiv.

2. Krasnokutskyi, O. V. (2019), *International legal mechanisms for ensuring the rights of those sentenced to imprisonment* : diss. ... candidate law Sciences : 12.00.08. Kharkiv.

3. Lyovochkin, V. A. (2002), *Normative, legal and organizational principles of ensuring the implementation of international standards in Ukraine on the rights and freedoms of those sentenced to imprisonment* : diss. ... candidate law Sciences : 12.00.08. Kyiv.

4. Vasylyk, V. V. (2021), *Criminal and executive principles of punishment in the form of imprisonment for a certain period* : diss. Dr. philosophy in the field of law : 081. Kyiv.

5. Puzyryov, M. S. (2018), *Comparative analysis of the execution of punishment in the form of imprisonment for a certain period in Ukraine and foreign countries* : monograph. Kyiv : Dakor.

6. *European penitentiary rules*: Base of the VRU legislation, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (accessed 25 April 2023).

7. *Minimum standard rules of the United Nations regarding the treatment of prisoners (Nelson Mandela Rules)* : General Assembly resolution 70/175 dated 17.12.2015, available at: <http://surl.li/uawf> (accessed 25 April 2023).

8. *Universal Declaration of Human Rights*: Adopted and proclaimed by resolution 217 A (III) of the UN General Assembly of December 10, 1948. Unofficial translation. Base of legislation of the Verkhovna Rada, available at: <http://surl.li/umvi> (accessed 25 April 2023).

9. Añaños, K., Añaños-Bedriñana, F., and Rodríguez, J. A. (2019), "Exercising fundamental rights in punitive conditions: education in Spanish prisons", *International Journal of Human Rights*, Vol. 23, Issue 7, pp. 1206–1220.

10. Prais, V. (2020), "The Implementation in Canada of the UN Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners: A Practitioner's Perspective", *Journal of Human Rights Practice*, Vol. 12, Issue 3, pp. 730–767.

11. Santorso, S. (2015), "La perception de la peine d'imprisonnement entre privation et solidarité: Une analysis des conditions materielles de vie des étenetes", *Deviance and Society*, Vol. 39, pp. 171–188, available at: <https://doi.org/10.3917/ds.392.0171> (accessed 25 April 2023).

12. Svirets, V. V. (2021), *Organizational and legal support for reforming the penitentiary system of Ukraine* : diss. ... candidate law Sciences : 12.00.08. Dnipro.

13. *On the approval of the Penitentiary System Reform Strategy for the period until 2026 and the approval of the operational plan for its implementation in 2022–2024* : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 16, 2022 No. 1153, available at: <http://surl.li/fdmjr> (accessed 25 April 2023).

14. Ivankov, O. I. (2013), "Ukraine's international obligations regarding the creation of appropriate conditions for the detention of convicts", *Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine*. No. 5, pp. 142–144.

15. Peirce, J. (2018), "Making the Mandela Rules: Evidence, Expertise, and Politics in the Development of Soft Law International Prison Standards", *Queen's Law Journal*, Spring 2018, Vol. 43, No. 2, available at: SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3172197> (accessed 25 April 2023).

16. Behnke, N., Cronk, R., Snel, M., Moffa, M., Tu, R., Banner, B., Folz, C., Anderson, D., Macintyre, A., Stowe, E., et al. (2018), "Improving environmental conditions for involuntarily displaced populations: water, sanitation, and hygiene in orphanages, prisons, and refugee and IDP settlements", *J Water, Sanit Hyg Dev*, Vol. 8, Issue 4, pp. 785–791.

17. Olufemi, O., Aluko., Oluwaseun, T. Esan., Umar, A. Agboola., A. A. Ajibade., O. M. John., O. D. Obadina & Olusegun, T. Afolabi (2021), "How secured and safe is the sanitation and hygiene services in a maximum-security correctional facility in Southwest Nigeria: a descriptive cross-sectional study", *International Journal of Environmental Health Research*, Vol. 32, Issue 10, pp. 2200–2217.

Олефір Л. І.,

кандидат юридичних наук, доцент,
заступник начальника кафедри формування та розвитку
професійних компетентностей персоналу ДКВС України

Інституту професійного розвитку,
Академія Державної пенітенціарної служби,

м. Чернігів, Україна

ORCID: 0000-0003-4565-8968;

Дудка Н. О.,

старший викладач кафедри
підвищення кваліфікації працівників пробації

Інституту професійного розвитку,

Академія Державної пенітенціарної служби,

м. Чернігів, Україна

ORCID: 0000-0002-2142-4959

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЇХ ПРАЦЕВИКОРИСТАННЯ

У статті досліджуються питання працевикористання осіб, засуджених до позбавлення волі. Розкрито правові основи організації праці засуджених до позбавлення волі в Україні. Обґрунтовано позицію, що здійснення суспільно корисної праці в установах виконання покарань не обмежує право на працю засуджених та не визначає її як примусову. Проаналізовано значення суспільно корисної праці як способу виправлення та ресоціалізації засуджених.

Ключові слова: засуджені до позбавлення волі, право на працю, працевикористання, виправлення та ресоціалізація.

Постановка проблеми. Тривалий час у науці кримінально-виконавчого права точилися дискусії з приводу визначення характеру праці засуджених осіб. Головний акцент у зазначеній полеміці був зроблений на необхідності концептуального перегляду праці як засобу виправлення та ресоціалізації, узгодження правового регулювання праці засуджених до позбавлення волі як з конституційними положеннями, так і з європейськими стандартами в цій галузі.

У зв'язку з воєнною агресією та воєнним станом у нашій державі відбуваються значні зміни, які стосуються не тільки геополітичної сфери, а й змін у суспільстві та кожної окремої особи загалом. Нагальними нині постають соціальні проблеми, які

свідчать про розвиток кризових явищ у суспільстві. Вищезазначені обставини та інтеграція України в європейський простір зумовлюють приведення системи виконання покарань у відповідність до міжнародних стандартів, зокрема в частині формування економіко-правового механізму працевикористання засуджених.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичним підґрунтям дослідження актуальних проблем нормативно-правового регулювання праці засуджених до позбавлення волі є роботи І. Г. Богатирьова, Т. А. Денисової, О. Г. Колба, А. Х. Степанюка, О. О. Шкути, І. С. Яковець та ін.

Окремі аспекти правового регулювання, теоретичних та практичних проблем працевикористання засуджених в умовах виконання покарань розкрито в дисертаційних роботах С. А. Стефанова «Організаційно-правові проблеми трудової зайнятості засуджених у місцях позбавлення волі» (2002 р.) та О. О. Бублік «Праця засуджених до позбавлення волі: правове регулювання та кримінально-виконавча практика» (2016 р.).

Формулювання мети. Метою статті є здійснення правового аналізу залучення засуджених осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, до суспільно корисної праці з огляду на її важливе значення для їх ресоціалізації.

Викладення основного матеріалу. Право на працю є фундаментальним соціальним правом, що передбачає можливість заробляти собі на життя працею, яку особа вільно обирає або на яку вільно погоджується. Визначаючи та закріплюючи право на працю на рівні Конституції, держава гарантує його дотримання та забезпечення умов для повного здійснення цього права шляхом створення рівних можливостей у виборі професії та роду трудової діяльності, а також реалізації програм професійно-технічного навчання, підготовки та перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Право людини та громадянина на працю, закріплене у Конституції України, поширюється і на громадян, засуджених до позбавлення волі. Основний Закон у ст. 43 гарантує право кожного громадянина (у тому числі засудженого до позбавлення волі) на працю, що включає можливість заробляти собі

на життя працюю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Використання примусової праці забороняється.

Праця засуджених до позбавлення волі регламентується статтями 118–122 Кримінально-виконавчого кодексу України. Відповідно до вказаних статей засуджені залучаються до суспільно корисної праці з урахуванням наявних виробничих потужностей, зважаючи при цьому на стать, вік, працездатність, стан здоров'я і спеціальність.

Залучення засуджених до праці обумовлене насамперед метою спонукати їх ставитися до праці як необхідного елементу їхнього життя в умовах установи виконання покарань і подальшого життя на волі. Необхідно, щоб, звільнившись з установи виконання покарань, особа мала певні навички та вміння, які дозволять їй знайти законні засоби для існування та допоможуть максимально адаптуватися до життя за межами установи виконання покарань.

Частина 1 ст. 118 Кримінально-виконавчого кодексу України закріплює положення, що засуджені до позбавлення волі мають право працювати. Праця здійснюється на добровільній основі на підставі цивільно-правового або трудового договору, що укладається між засудженим та фізичною особою-підприємцем або юридичною особою, для яких засуджені здійснюють виконання робіт чи надання послуг. Такі договори погоджуються адміністрацією колонії та повинні містити порядок їхнього виконання. Адміністрація зобов'язана створювати умови для праці засуджених за цивільно-правовими та трудовими договорами.

Детальний аналіз правового регулювання праці засуджених до позбавлення волі вказує на поєднання в ньому трудового законодавства, яке закріплює загальні для всіх громадян правові засади й гарантії реалізації права на працю, та кримінально-виконавчого законодавства, яке визначає особливості організації праці осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк або до довічного позбавлення волі. Відповідно організаційно-правові засади праці зазначених осіб базуються на положеннях Конституції України, Кодексу законів про працю України, Кримінально-виконавчого кодексу України, Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», Закону Ук-

раїни «Про оплату праці» та низці підзаконних нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України та Міністерства юстиції України.

Вітчизняний учений А. Х. Степанюк зазначає, що «залучення до праці спрямоване насамперед на те, щоб спонукати засуджених ставитися до праці як до позитивної та необхідної складової частини їх життя, у тому числі й подальшого життя на волі. Такі самі вимоги висувають до праці ув'язнених Європейські тюремні правила. Необхідно, щоб, звільнившись із установи виконання покарань, особа мала певні навички й уміння, які дають їй змогу знайти законні засоби для існування та допоможуть безболісно увійти в життя на волі» [1, с. 222].

На думку М. І. Демченка, праця в кримінально-виконавчих установах повинна мати відповідний економічний ефект, оскільки він бачить за можливе її використання за умови комплексної модернізації виробничих потужностей кримінально-виконавчих установ для задоволення внутрішніх потреб цих установ, а з розширенням видів господарської діяльності за умови державної підтримки (пільги, преференції тощо) і гнучкої маркетингової політики – і розвиток матеріально-побутової частини кримінально-виконавчих установ. Однак без матеріального заохочення засуджених, які працюють у господарстві кримінально-виконавчих установ, підвищити рівень продуктивності виробництва до рівня конкурентоспроможності навряд чи вдасться [2, с. 38–43].

Лисенко М. І. вважає, що, забезпечуючи право на працю, дуже чітко можна простежити, як засуджений змінює свої світоглядні цінності, за таких обставин засуджений, який працює, внутрішньо змінюється. Суспільно корисна праця, крім природної і необхідної умови існування суспільства, виступає як суспільне явище, тому що в процесі трудової діяльності люди встановлюють між собою різні відносини відповідно до правил, які панують у суспільстві.

Така праця виконує певні функції: економічну, оскільки засуджені своєю працею створюють певні матеріальні блага і отримують відповідну платню; соціальну, тому що в процесі виконання роботи засуджені набувають певних виробничих навичок; оздоровчу, адже праця завжди загартовує особу фізично

і морально; виправну, оскільки суспільно корисна праця виховує засудженого, допомагає набути позитивних навичок, що надалі дає змогу відмовитися від злочинної діяльності [3, с. 79].

Суспільно корисна праця є потужним чинником, що впливає на формування особистості засудженого, зокрема праця певною мірою сприяє психоемоційному розвантаженню і відволікає від нав'язливих думок, до того ж швидше минає час. Сумлінне ставлення до праці надає можливість заслужити умовно-дострокове звільнення або отримати інші передбачені законом пільги, здобути корисні навички тощо. Водночас цей засіб впливу має особливості, які визначаються правовим статусом засуджених, потребою залучення їх до оплачуваних робіт та виконання установами завдань, поставлених державою [4, с. 112–113].

Шумна Л. П. стверджує, що «незважаючи на новації законодавства щодо залучення засуджених до праці з обов'язковості до визнання як конституційного права, праця все одно залишається одним з основних засобів впливу на засудженого. Головний наслідок наведених подвійних стандартів значення праці – це негативне ставлення до праці самих засуджених, її сприйняття як елементу покарання, невиправданого примусу, що зводить нанівець виховну роль цієї діяльності» [5, с. 166].

Фактично діяльність кримінально-виконавчої установи існує для того, щоб досягти виправного завдання, яке тривалий час і навіть нині деякими науковцями вважалося непритаманним кримінально-виконавчій системі, а саме: надати людині ті умови, за яких вона змогла б позитивно реалізувати себе в суспільстві. Нині все частіше ведуть мову про навчання засуджених спеціальностей, які їм найбільше до вподоби, а якщо можливо, і реалізувати свої здобуті знання у виробничій діяльності кримінально-виправної установи. Пропонується дистанційне навчання або стаціонарне, за домовленістю з навчальним закладом на території кримінально-виконавчої установи, в тому числі платне навчання (за рахунок бюджету, прибутків кримінально-виконавчої установи, родичів тощо) [6, с. 154–155].

Суспільно корисну працю засуджених можна класифікувати так: продуктивна праця у сфері матеріального виробництва; суспільно корисна праця, яка пов'язана з благоустроєм установи

виконання покарань, ремонтом житлових та службових приміщень, школи або професійно-технічного училища тощо; праця з господарського обслуговування установи; праця засудженого, яка пов'язана із самообслуговуванням.

На нашу думку, найбільш ефективною є праця у сфері матеріального виробництва, тобто продуктивна праця. Завдяки їй засуджені протягом дня зайняті на виробництві, підвищують свою кваліфікацію, набувають практичних навичок, отримують заробітну плату і мають можливість потім витратити зароблені гроші на власні потреби. Згідно зі ст. 118 КВК України засуджені залучаються до суспільно корисної праці, як правило, на державних підприємствах, у майстернях виправних колоній, а також на підприємствах інших форм власності за умови забезпечення їх належної охорони та ізоляції. Перелік робіт та посад, на яких забороняється використовувати засуджених до позбавлення волі, визначається нормативно-правовими актами Державної кримінально-виконавчої служби України.

Заборонено використовувати працю засуджених у таких випадках: а) у приміщеннях, де розміщена зброя, спецзасоби та службова документація; б) на роботах, пов'язаних з устаткуванням для множення документів, радіотелеграфною і телефонною технікою (за винятком лінійних monterів у присутності представників адміністрації); в) на посадах продавців, бухгалтерів-операціоністів, касирів, завідувачів продовольчих та речових складів; г) на роботах, пов'язаних з обліком, зберіганням та видачею медикаментів, а також вибухових та отруйних речовин; ґ) як фотографів (крім засуджених до обмеження волі), зубопротезистів, водіїв легкових та оперативних автомобілів і мотоциклів; д) на посадах з підпорядкуванням їм вільнонайманого персоналу.

Засуджені, які залучаються до роботи із забезпечення пожежної безпеки виправних колоній, несуть цілодобове чергування в розрахунках пожежних команд з правом відпочинку і сну в депо пожежної охорони виправних колоній; перевірка цих осіб проводиться погодинно та цілодобово. Особи, які відбувають покарання у виправних колоніях максимального рівня безпеки, дільницях посиленого контролю та секторах максимального рі-

вня безпеки, залучаються до праці тільки на об'єктах, розташованих на території колоній.

Виробничі цехи розміщуються в ізольованих приміщеннях у межах зони, що охороняється. Такі засуджені виводяться на роботу у спеціально обладнані цехи, де встановлюються додаткові засоби охорони та забезпечується надійна ізоляція з тим, щоб зазначені особи в період роботи не могли вступати в контакти з іншими засудженими. Під час виведення з цехів і камер засуджені підлягають обшуку, а приміщення – огляду [7, с. 155].

Організація праці засуджених до позбавлення волі напряму залежить від порядку виконання та відбування покарання (режиму), який встановлюється за категоріями таких осіб (неповнолітні та повнолітні, засуджені вперше та рецидивісти, чоловіки та жінки, у тому числі вагітні або з дитиною до трьох років), з урахуванням виду покарання – позбавлення волі на певний строк (з виокремленням за строками) чи довічного позбавлення волі. Відповідно до Інструкції про умови праці та заробітну плату засуджених до обмеження волі або позбавлення волі, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 07.03.2013 р. № 396/5, засуджені до довічного позбавлення волі – лише на території установи виконання покарань з урахуванням вимог тримання їх у приміщеннях камерного типу (п. 3.3), а засуджені неповнолітні особи залучаються до трудової діяльності лише на підприємствах виховних колоній (п. 3.4).

Важливим елементом забезпечення права на працю особи, засудженої до позбавлення волі, є право на гідну оплату її праці. Як зазначає з цього приводу у своєму дисертаційному дослідженні О. О. Бублик, суспільно корисна оплачувана праця є не лише джерелом і важливою передумовою фізичного та соціально-психічного розвитку особистості засудженого, а й важливим елементом виправлення і ресоціалізації, дієвим засобом, що зменшує рівень його деградації [8, с. 116].

Нині практика залучення засуджених до праці практично не орієнтована на те, щоб засуджений сприймав працю позитивно, а винагорода за працю не поставлена в залежність від економічних показників, як-от кількість та якість виробленого. Але, незважаючи на це, в сучасних умовах самі засуджені часто сприй-

мають працю як позитивний момент, як змогу уникнути негативного впливу фізичної ізоляції, оволодіти спеціальністю і навіть заробити грошові кошти. Засуджені мають бачити результати своєї праці та усвідомлювати їх. Суспільно корисна праця має стати необхідною свідомою потребою кожного засудженого. Це допоможе їм у подальшій адаптації та ресоціалізації у суспільстві по закінченні відбування призначеного судом покарання [9, с. 216].

Уявляється, що для реального забезпечення здійснення ресоціалізації засудженого через виконання ним суспільно корисної праці потрібно, щоб держава забезпечила належне матеріальне та фінансове забезпечення установ виконання покарань, забезпечила засудженим можливість вибору бажаної сфери діяльності відповідно до його спеціальності й побажань, забезпечила належний рівень оплати праці та створення необхідних для неї умов. Усе це сприятиме позитивному ставленню засудженого до праці, власному бажанню займатися нею, щоб повернутись у суспільство повноцінним його членом, з наявними реальними шансами забезпечувати себе та своїх близьких завдяки володінню тими чи іншими навиками до праці [10, с. 325].

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що праця засуджених в установах виконання покарань суттєво відрізняється від роботи, яку виконують звичайні працівники. Це фактично і є головною метою ресоціалізації засуджених як у процесі відбування покарання у виді позбавлення волі, так і після відбуття покарання.

Завдяки залученню засуджених до праці в сукупності з іншими засобами (режимом відбування покарання, соціально-виховною роботою тощо) уявляється можливим досягти позитивних змін в особистості засудженого, які створять реальну можливість у перспективі в напрямку адаптації до життя на волі.

Обґрунтоване реформування організаційно-правових засад працевикористання засуджених у місцях позбавлення волі може сприяти покращенню ситуації в напрямку реалізації такого заходу ресоціалізації, як праця засуджених. Окрім того, врахування адміністрацією установи виконання покарань особливих характерних рис засуджених може бути корисним у процесі працевикористання засуджених.

Список використаних джерел

1. Степанюк А. Х. Кримінально-виконавче право : навчальний посібник. Харків : Право, 2006. 320 с.
2. Демченко М. І. Шляхи удосконалення моделі сучасної пенітенціарної установи. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики: щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ / редкол. В. М. Синьов (гол. ред.) та ін.* Київ : КІВС, Леся, 2003. № 8. С. 38–43.
3. Лисенко М. І. Забезпечення права на працю засуджених в умовах ізоляції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Серія: Юриспруденція. 2015. № 13. Том 2. С. 78–80.
4. Шкута О. О. Окремі питання залучення до праці засуджених до позбавлення волі. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України.* 2016. № 1. С. 111–118.
5. Шумна Л. П. Особливості праці засуджених до позбавлення волі: і право, і обов'язок. *Вісник Пенітенціарної асоціації України.* 2018. Вип. 2. С. 160–167.
6. Градецький А. В. Проблеми працевикористання засуджених, колишніх суддів та співробітників правоохоронних органів, у місцях позбавлення волі. *Держава та регіони.* Серія: Право. 2013. № 1 (39). С. 151–156.
7. Науково-практичний коментар Кримінально-виконавчого кодексу України. Станом на 18 січня 2022 року / за заг. ред. Мінченка С. І. Київ : Професіонал, 2022. 298 с.
8. Бублік О. О. Праця засуджених до позбавлення волі: правова регламентація та кримінально-виконавча практика : дис. ... к.ю.н. : 12.00.08. Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2016. 226 с.
9. Мацієвська І. Б. Особливості залучення до праці засуджених до позбавлення волі на контрагентських об'єктах. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2019. № 2. С. 214–218.
10. Кутепов М. Ю. Праця засуджених як шлях до ресоціалізації. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. № 7. С. 322–325.

Olefir L.,

Ph.D. in Law, Associate Professor,
Deputy Head of the Department of Formation and Development
Professional Competences of the Personnel of the State Criminal and
Executive Service of Ukraine,
Institute of Professional Development,
Academy of the State Penitentiary Service,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4565-8968;

Dudka N.,

Senior Lecturer of the Department of
Probation Officers' Professional Development,
Institute of Professional Development
Academy of the State Penitentiary Service,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-2142-4959

CONVICTS' RESOCIALIZATION THROUGH THE PRISM OF THEIR EMPLOYMENT

The article examines the issue of employment of persons sentenced to imprisonment. In the modern criminal law of Ukraine, the order and conditions of employment of persons sentenced to imprisonment are established in such a way that they hardly differ from the order and conditions of work of other citizens who work at enterprises of various forms of ownership. However, the work of convicts in penal institutions is significantly different from the work performed by ordinary workers. Thanks to the involvement of convicts in work in combination with other means (the regime of serving the sentence, social and educational work, etc.), it is possible to achieve positive changes in the personality of the convict, which are a real possibility in the future in the direction of adaptation to life after release from serving the sentence. Community service is one of the most effective means of correction and resocialization of convicts.

The analysis of scientific publications concerning the labor use of convicts before deprivation of liberty, in the vast majority, indicates international approaches to this problem, that is, convicts can be involved in work for the purpose of correction and acquisition of certain skills, and not for the purpose of compensating for material losses, moral damage to persons, victims from crimes, or profit making by enterprises of penal institutions.

Reasoned reformation of the normative and legal principles of the labor use of convicts in places of deprivation of liberty, changes in approaches to the regulation and organization of the work of convicts during the execution and serving of punishment, can contribute to improving the situation in the direction of the implementation of such a means of resocialization as the labor of convicts. In addition, taking into account by the administration of the institution of execution

of punishments the special characteristics of convicts can be useful in the process of labor utilization of convicts.

Key words: sentenced to imprisonment, right to work, labor exploitation, correction and resocialization.

References

1. Stepaniuk, A. Kh. (2006), Criminal and Executive Law, Law, Kharkiv.
2. Demchenko, M. I. (2003), Ways to improve the model of a modern penitentiary institution, *Annual Bulletin of the Kyiv Institute of Internal Affairs*, No. 8, pp. 38–43.
3. Lysenko, M. I. (2015), Ensuring the right to work of convicts in isolation, *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*, No. 13, Vol. 2, pp. 78–80.
4. Shkuta, O. O. (2016), Separate issues of labor involvement of those sentenced to imprisonment, *Scientific journal of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*, No. 1, pp. 111–118.
5. Shumna, L. P. (2018), Peculiarities of the work of prisoners sentenced to imprisonment: both a right and an obligation, *Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine*, Vol. 2, pp. 160–167.
6. Hradetskyi, A. V. (2013), Labor problems of convicts, ex-judges and law enforcement officers in places of deprivation of liberty, *State and Regions*, No. 1 (39), pp. 151–156.
7. Minchenko, S. I. (2022), Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine, Kyiv.
8. Bublik, O. O. (2016), Labor of those sentenced to imprisonment: legal regulation and criminal-executive practice: PhD in Law thesis, Zaporizhzhia.
9. Matsiievska, I. B. (2019), Peculiarities of labor involvement of prisoners sentenced to deprivation of liberty at contractual facilities, *Legal Scientific Electronic Journal*, No. 2, pp. 214–218.
10. Kutieпов, M. Yu. (2020), Work of convicts as a way to resocialization, *Legal Scientific Electronic Journal*, No. 7, pp. 322–325.

Тюфтій С. М.,

аспірант кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та криминології,
Академія Державної пенітенціарної служби,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0003-4915-8936

СТАН РОЗРОБКИ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ ЗАСАД МЕДИКО-САНІТАРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ

У статті визначено стан розробки кримінально-виконавчих засад медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні. З'ясовано, що вітчизняні вчені пенітенціарного спрямування не приділили цьому питанню достатньої уваги, оскільки самого дослідження медико-санітарного забезпечення засуджених у місцях несвободи не проводилося. Зважаючи на це, виділено низку раніше не досліджених напрямів, що потребують поглибленого наукового пошуку в межах предмета дослідження, яким є кримінально-виконавчі засади медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні.

Ключові слова: стан розробки, предмет дослідження, наука кримінально-виконавчого права, кримінально-виконавчі засади, медико-санітарне забезпечення засуджених до позбавлення волі.

Постановка проблеми. Сучасний дослідник міжнародно-правових механізмів забезпечення прав засуджених до позбавлення волі О. В. Краснокутський серед проблем, на які наголошують міжнародні організації під час моніторингових візитів в Україну, зазначив неналежне матеріально-побутове й медико-санітарне забезпечення засуджених до позбавлення волі, що виявляються в різних формах. Зокрема, названий дослідник наголосив на тому, що «багаторазово зверталась увага України на переповненість установ виконання покарань, неналежні для засуджених кількість та якість продуктів харчування, медичну допомогу, умови перевезення, брак денного світла та свіжого повітря, невиправдані режимні обмеження тощо. Деякі аспекти тримання під вартою були негативно оцінені Європейським судом з прав людини в рішеннях у справах проти України. Крім того, на сьогодні вживається недостатньо заходів щодо створення належних умов тримання засуджених, зокрема, в частині переходу від

казарменого до блокового розміщення засуджених та збільшення норми жилої площі на одного засудженого» [1, с. 14].

Визначаючи стан розробки кримінально-виконавчих засад медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні, варто зазначити, що вітчизняні вчені пенітенціарного спрямування не приділили цьому питанню достатньої уваги, оскільки і самого дослідження медико-санітарного забезпечення засуджених у місцях несвободи не проводилося.

А тому ми під час проведення дослідження вирішили усунути цю проблему, оскільки медико-санітарне забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні – це:

– по-перше, складова відбування засудженими кримінального покарання;

– по-друге, це їх здоров'я, яке має важливе значення після відбування засудженими покарання за вчинений злочин для того, щоб забезпечити ефективну соціальну адаптацію;

– по-третє, це певна частина реформування кримінально-виконавчої системи України та її трансформації в пенітенціарну систему нового європейського зразка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика реалізації права засуджених до позбавлення волі на охорону здоров'я та їх медико-санітарного забезпечення в місцях несвободи розглядається в наукових працях таких сучасних українських дослідників пенітенціарного спрямування: К. А. Автухова, А. І. Богатирьова, І. Г. Богатирьова, О. І. Богатирьової, А. П. Геля, О. М. Джужі, І. О. Колба, О. Г. Колба, В. Я. Конопельського, Л. І. Олефір, О. С. Почанської, О. О. Правова, М. С. Пузирьова, Н. В. Рябих, В. А. Савченка, А. Х. Степанюка, О. О. Стулова, О. В. Ткачової, О. О. Шкути, І. С. Яковець та ін. Разом з тим комплексного дослідження кримінально-виконавчих засад медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні не проводилося.

Формулювання мети. Метою статті є визначення стану розробки кримінально-виконавчих засад медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні з виділенням низки раніше не досліджених напрямів, що потребують поглибленого наукового пошуку в межах предмета дослідження.

Виклад основного матеріалу. Характеризуючи стан розробки кримінально-виконавчих засад медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні, варто виділити дві групи джерел про предмет дослідження: 1) наукові праці (дисертації, монографії, наукові статті); 2) праці навчально-методичного характеру (підручники, навчальні й навчально-методичні посібники).

Щодо першої групи зазначимо, що витоки кримінально-виконавчих засад медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні містяться у вітчизняній пенітенціарній доктрині, що формувалася на межі 1990–2000-х років ще до ухвалення у 2003 р. Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України.

Так, на важливості залучення до кримінально-виконавчого процесу закладів охорони здоров'я звертав увагу Г. О. Радов, який вважав, що до процесу ресоціалізації засуджених необхідно залучити весь національний потенціал. Уточнюючи свою ідею, поіменованій учений пропонував відносити до суб'єктів пенітенціарної системи: державний пенітенціарний комітет, регіональний пенітенціарний комітет, органи місцевого самоврядування, суд, прокуратуру з нагляду за дотриманням законів у діяльності пенітенціарних установ, органи внутрішніх справ (міліцію), органи охорони здоров'я (медичні установи), підприємства, організації, установи, об'єднання громадян, засоби масової інформації, пенітенціарні установи [2, с. 20–23].

Проте, на нашу думку, виходячи із класичних постулатів науки кримінально-виконавчого права України (згідно з якими процес виконання та відбування покарань являє собою взаємодію двох суб'єктів: органів і установ виконання покарань – з одного боку, й засуджених – з іншого [3, с. 13; 4, с. 6–7]), варто все ж таки розмежовувати такі категорії, як «суб'єкти кримінально-виконавчих правовідносин» та «учасники кримінально-виконавчих правовідносин». У цьому випадку заклади охорони здоров'я виступають як учасники кримінально-виконавчих правовідносин, пов'язаних із забезпеченням права засуджених на охорону здоров'я (абз. 6 ч. 1 ст. 8 КВК України) та медико-санітарним забезпеченням засуджених до позбавлення волі

(ст. 116 КВК України) [5], у той час як відповідними суб'єктами виступають засуджені та адміністрація органів і установ виконання покарань.

Серед найбільш ґрунтовних наукових розробок, наявних сьогодні в Україні й дотичних до предмета дослідження, – це ті дисертації, в яких висвітлюються кримінально-виконавчі засади реалізації права засуджених до позбавлення волі на охорону здоров'я.

Самостійних робіт за цим напрямом обмаль, не рахуючи декількох.

По-перше, це дисертаційна розробка на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, виконана Н. В. Рябих за темою «Забезпечення в Україні прав засуджених до позбавлення волі на охорону життя та здоров'я» (2016 р.) [6]. Фундаментальне для нашого дослідження значення ця дисертація становить тому, що на рівні окремого підрозділу 2.4 названа дослідниця визначила медико-санітарне забезпечення засуджених як форму забезпечення їх прав на охорону життя та здоров'я [6, с. 100–109]. Як результат відповідного наукового пошуку, Н. В. Рябих сформулювала пропозиції [6, с. 109], які згодом було реалізовано Урядом України за поданням Міністерства юстиції у виді створення у 2017 р. державної установи «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України» [7].

Схвально ставлячись до таких практико-орієнтованих пропозицій, ми у своєму дослідженні «Кримінально-виконавчі засади медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні» ставимо за мету надати сучасну характеристику як цьому правовому інституту, так і кримінально-виконавчим засадам забезпечення прав засуджених до позбавлення волі на охорону здоров'я з урахуванням реформаційних процесів, що відбуваються в пенітенціарній системі України під егідою Міністерства юстиції України, починаючи з 2016 р.

По-друге, на що хочемо звернути увагу, це та обставина, що із 2020 р. над роботою «Реалізація права засуджених на охорону здоров'я» на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права працює В. О. Савченко [8, с. 160]. Виходячи з такого формулювання предмета дослідження, він охоплює загаль-

ну норму, передбачену абз. 6 ч. 1 ст. 8 КВК України, і стосується засуджених до всіх видів кримінальних покарань, а тому зменшує обсяг розроблення проблематики, що стосується кореляції таких категорій, як «право на охорону здоров'я» та «медико-санітарне забезпечення», стосовно саме засуджених до позбавлення волі.

Також на монографічному рівні (дисертації та монографії) окремі засади медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі, як елемента механізму реалізації права на охорону здоров'я, досліджувалися в таких наукових працях:

– монографічному дослідженні «Забезпечення немайнових прав осіб, засуджених до позбавлення волі (кримінально-виконавчі засади)» [9, с. 193–224] та докторській дисертації «Кримінально-виконавчі засади забезпечення немайнових прав засуджених до позбавлення волі» [10, с. 206–235], виконаних вітчизняним ученим О. О. Прасовим. Поіменований учений у межах названих робіт визначив проблеми й особливості забезпечення права осіб, засуджених до позбавлення волі, на медичне обслуговування та охорону здоров'я;

– колективній монографії «Права та законні інтереси засуджених до позбавлення волі в умовах реформування Державної кримінально-виконавчої служби України», підготовленої ученими – представниками харківської наукової школи кримінально-виконавчого права (К. А. Автухов, А. П. Гель, О. Г. Колб та ін.), де в межах самостійного розділу розкрито міжнародний та національний механізми реалізації медичних прав засуджених [11, с. 90–110].

На рівні наукових статей стан розробки кримінально-виконавчих засад медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні представлений насамперед публікаціями, що відображають різні аспекти реалізації засудженими їхнього основного права на охорону здоров'я, гарантованого абз. 6 ч. 1 ст. 8 КВК України.

Так, це фахові публікації К. А. Автухова «Законодавча ініціатива змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення права засуджених на медичну допомогу» [12], А. П. Геля «Вітчизняна модель організації пенітенціарної охо-

рони здоров'я в Державній кримінально-виконавчій службі України: сучасний стан та перспективи» [13], Ю. О. Дем'яненко, Л. І. Олефір, Т. С. Михайлової «Перспективи вдосконалення надання медичних послуг в установах виконання покарань» [14], О. М. Джужі, І. О. Колба «Примусове годування засуджених як засіб забезпечення їх особистої безпеки» [15], Т. А. Дібрової, Д. О. Пісенко, О. В. Ткачової «Право на медичну допомогу осіб, ув'язнених до позбавлення волі» [16], О. Г. Колба, І. О. Колба «Про деякі аспекти забезпечення в Україні права засуджених до позбавлення волі на охорону здоров'я» [17], О. С. Почанської «Проблеми забезпечення права на охорону здоров'я громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні» [18], Н. В. Рябих «Нормативно-правове забезпечення прав на охорону життя і здоров'я засуджених до позбавлення волі» [19], «Прокурорський нагляд за діяльністю персоналу виправних колоній України щодо дотримання законності в процесі забезпечення прав на охорону життя та здоров'я засуджених» [20], В. А. Савченка «Реалізація прав засуджених на охорону здоров'я в Україні: проблематика та шляхи удосконалення» [21], О. О. Стулова «Медико-санітарне обслуговування засуджених до обмеження та позбавлення волі: проблеми забезпечення законності» [22] та інших дослідників кримінально-виконавчого (пенітенціарно-го) спрямування.

Наскільки це можливо за обсягом, навчально-методична література, виходячи з предмета навчальної дисципліни «Кримінально-виконавче право», також не оминає питань висвітлення різних аспектів кримінально-виконавчих засад медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні. Проте варто розуміти ту обставину, що основна мета навчальної книги (посібника чи підручника) – надати теоретико-емпіричний фактаж, оминаючи наукових дискусій і проблем, що потребують вирішення.

Тому автори сучасних навчальних, навчально-методичних посібників та підручників із кримінально-виконавчого права у своїй більшості приділяють увагу висвітленню нормативно-правових засад забезпечення права засуджених на охорону здоров'я (абз. 6 ч. 1 ст. 8 КВК України) та медико-санітарного за-

безпечення засуджених до позбавлення волі (ст. 116 КВК України).

Характеристика медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні в наявних на сьогодні навчальних працях відрізняється лише тим, що автори в різні роки спиралися на різне нормативно-правове забезпечення відповідного інституту, що час від часу змінювалося по мірі внесення змін до КВК України та відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів.

Висновки. Отже, з'ясування стану розробки кримінально-виконавчих засад медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні дає підстави виділити такі раніше не досліджені напрями, що потребують поглибленого наукового пошуку в межах предмета дослідження:

– формулювання методологічного інструментарію дослідження кримінально-виконавчих засад медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні;

– дослідження витоків становлення і розвитку нормативно-правової регламентації медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні;

– аналіз міжнародно-правового регулювання та зарубіжного досвіду медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі;

– визначення поняття та змісту медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі;

– визначення місця медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в механізмі реалізації права на охорону здоров'я;

– установалення кореляції та з'ясування обсягу впливу стану здоров'я засуджених до позбавлення волі на зміну їх правового статусу;

– надання характеристики організаційним засадам та взаємодії уповноважених суб'єктів щодо медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні;

– формулювання пропозицій з удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України та правозастосовної прак-

тики у сфері медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі;

– розроблення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної медицини в Україні.

Список використаних джерел

1. Краснокутський О. В. Міжнародно-правові механізми забезпечення прав засуджених до позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2019. 200 с.

2. Радов Г. О. Доктринальна модель закону «Про пенітенціарну систему України». *Юридичний вісник України*. 1997. № 18. С. 19–32.

3. Степанюк А. Х. Актуальні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності: теоретико-правове дослідження) : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2002. 393 с.

4. Степанюк А. Х., Яковець І. С. Кримінально-виконавчий кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. А. Х. Степанюка. Вид. друге, доп. і перероб. Харків : Одіссея, 2008. 560 с.

5. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

6. Рябих Н. В. Забезпечення в Україні прав засуджених до позбавлення волі на охорону життя та здоров'я : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2016. 252 с.

7. Про утворення державної установи «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 684-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.03.2023).

8. Перелік тем дисертаційних досліджень з юридичних наук (затверджених у 2020 р.): розглянуті та схвалені координаційними бюро відділень Національної академії правових наук України / упоряд.: В. А. Журавель, О. С. Гиляка, Н. М. Вапнярчук. Харків : Право, 2021. 248 с.

9. Прасов О. О. Забезпечення немайнових прав осіб, засуджених до позбавлення волі (кримінально-виконавчі засади) : монографія. Запоріжжя : Гельветика, 2020. 410 с.

10. Прасов О. О. Кримінально-виконавчі засади забезпечення немайнових прав засуджених до позбавлення волі : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2021. 428 с.

11. Права та законні інтереси засуджених до позбавлення волі в умовах реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : монографія / К. А. Автухов, А. П. Гель, О. Г. Колб та ін. ; за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків : Право, 2015. 246 с.

12. Автухов К. А. Законодавча ініціатива змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення права засуджених на медичну допомогу. *Форум права*. 2013. № 2. С. 7–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index (дата звернення: 15.03.2023).

13. Гель А. Вітчизняна модель організації пенітенціарної охорони здоров'я в Державній кримінально-виконавчій службі України: сучасний стан та перспективи. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 194–202.

14. Дем'яненко Ю. О., Олефір Л. І., Михайлова Т. С. Перспективи вдосконалення надання медичних послуг в установах виконання покарань. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2018. № 1. С. 117–125.

15. Джужа О. М., Колб І. О. Примусове годування засуджених як засіб забезпечення їх особистої безпеки. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 146–155.

16. Діброва Т. А., Пісенко Д. О., Ткачова О. В. Право на медичну допомогу осіб, ув'язнених до позбавлення волі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 445–449. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2021/113.pdf (дата звернення: 15.03.2023).

17. Колб О., Колб І. Про деякі аспекти забезпечення в Україні права засуджених до позбавлення волі на охорону здоров'я. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 1. С. 106–111.

18. Почанська О. С. Проблеми забезпечення права на охорону здоров'я громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. *Право. ua*. 2018. № 2. С. 20–26.

19. Рябих Н. В. Нормативно-правове забезпечення прав на охорону життя і здоров'я засуджених до позбавлення волі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 2. С. 159–161.

20. Рябих Н. В. Прокурорський нагляд за діяльністю персоналу виправних колоній України щодо дотримання законності в процесі забезпечення прав на охорону життя та здоров'я засуджених. *Нау-*

ковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2016. Вип. 38 (2). С. 75–78.

21. Савченко В. А. Реалізація прав засуджених на охорону здоров'я в Україні: проблематика та шляхи удосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 206–208. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2021/52.pdf (дата звернення: 15.03.2023).

22. Стулов О. О. Медико-санітарне обслуговування засуджених до обмеження та позбавлення волі: проблеми забезпечення законності. *Форум права*. 2014. № 2. С. 423–427. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index (дата звернення: 15.03.2023).

Tiufii S.,

Postgraduate of the Department of Criminal,
Criminal and Executive Law and Criminology,
Academy of the State Penitentiary Service,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4915-8936

STATE OF CRIMINAL AND EXECUTIVE PRINCIPLES DEVELOPMENT OF MEDICAL AND SANITARY SUPPORT OF PERSONS SENTENCED TO IMPRISONMENT IN UKRAINE

The article defines the state of the criminal and executive principles development of medical and sanitary support of prisoners sentenced to imprisonment in Ukraine. It was found that national penitentiary scientists did not pay enough attention to this issue, since the study of the medical and sanitary support of convicts in places of imprisonment was not conducted.

Therefore, during the research, it is necessary to eliminate this problem, since the medical and sanitary support of prisoners sentenced to imprisonment in Ukraine is: first, a component of serving a criminal sentence; secondly, it is their health, which is important after the convicts have served their sentence for the committed crime, in order to ensure effective social adaptation; thirdly, it is a certain part of the reform of the penitentiary system of Ukraine and its transformation into a penitentiary system of a new European model.

A number of previously unexplored directions that require in-depth scientific research within the scope of the research subject have been identified, which, in particular, are:

– formulation of a methodological toolkit for the study of criminal and executive principles of medical and sanitary support of prisoners sentenced to imprisonment in Ukraine;

– *research on the origins of the formation and development of the regulatory and legal regulation of medical and sanitary support of prisoners sentenced to deprivation of liberty in Ukraine;*

– *analysis of international legal regulation and foreign experience of medical and sanitary support of prisoners sentenced to imprisonment;*

– *definition of the concept and content of medical and sanitary support for prisoners sentenced to imprisonment;*

– *determination of the place of medical and sanitary support of prisoners sentenced to imprisonment in the mechanism of implementation of the right to health care;*

– *establishing a correlation and clarifying the extent of the influence of the state of health of those sentenced to imprisonment on the change in their legal status;*

– *providing a description of the organizational principles and interaction of authorized subjects regarding the medical and sanitary support of prisoners sentenced to imprisonment in Ukraine;*

– *formulation of proposals for improving the criminal law enforcement of Ukraine and law enforcement practice in the field of medical and sanitary support for those sentenced to imprisonment;*

– *development of the Concept of Reform (Development) of Penitentiary medicine in Ukraine.*

Key words: *state of development, subject of research, science of criminal and executive law, criminal and executive principles, medical and sanitary support of those sentenced to imprisonment.*

References

1. Krasnokutskyi, O. V. (2019), *International legal mechanisms for ensuring the rights of those sentenced to imprisonment* : PhD in Law Thesis, Kharkiv.

2. Radov, H. O. (1997), "Doctrinal model of the law "On the Penitentiary System of Ukraine", *Legal Bulletin of Ukraine*, No. 18, pp. 19–32.

3. Stepaniuk, A. Kh. (2002), *Actual problems of execution of punishments (essence and principles of criminal enforcement activity: theoretical and legal research)* : PhD in Law, Kharkiv.

4. Stepaniuk, A. Kh. and Iakovets, I. S. (2008), *Criminal and Executive Code of Ukraine: scientific and practical commentary*, Odissei, Kharkiv.

5. Ukraine (2003), *Criminal and Executive Code of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

6. Riabkyh, N. V. (2016), *Ensuring in Ukraine the rights of those sentenced to deprivation of liberty to protect life and health* : PhD in Law Thesis, Kyiv.

7. Ukraine (2017), *On the Establishment of the State Institution "Health Care Center of the State Criminal and Executive Service of Ukraine"*: order, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2017-%D1%80#Text> (accessed 15 March 2023).

8. Zhuravel, V. A., Hiliaka, O. S. and Viapniarchuk, N. M. (2021), *List of dissertation research topics in legal sciences (approved in 2020)*: reviewed and approved by the coordination bureau of branches of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Law, Kharkiv.

9. Prasov, O. O. (2020), *Ensuring the non-property rights of persons sentenced to imprisonment (criminal and executive grounds)*: monograph, Helvetyka, Zaporizhzhia.

10. Prasov, O. O. (2021), *Criminal-executive principles of ensuring the non-property rights of those sentenced to imprisonment*: PhD in Law Thesis, Zaporizhzhia.

11. Avtukhov, K. A., Hel, A. P., Kolb, O. H. and others (2015), *The rights and legitimate interests of those sentenced to imprisonment under the conditions of the reform of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine*: monograph, Law, Kharkiv.

12. Avtukhov, K. A. (2013), "Legislative initiative for changes to the Criminal and Executive Code of Ukraine to ensure the right of convicts to medical assistance", *Law forum*, No. 2, pp. 7–12, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index (accessed 15 March 2023).

13. Hel, A. (2019), "The national model of the organization of penitentiary health care in the State Penitentiary Service of Ukraine: current state and prospects", *Entrepreneurship, economy and law*, No. 2, pp. 194–202.

14. Demianenko, Yu. O., Olefir, L. I. and Mykhailova, T. S. (2018), "Prospects for improving the provision of medical services in penal institutions", *Criminal and Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow*, No. 1, pp. 117–125.

15. Dzhuzha, O. M. and Kolb, I. O. (2013), "Forced feeding of convicts as a means of ensuring their personal safety", *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, No. 3, pp. 146–155.

16. Dibrova, T. A., Pisenko, D. O. and Tkachova, O. V. (2021), "The right to medical care for persons convicted to deprivation of liberty", *Legal scientific electronic journal*, No. 4, pp. 445–449, available at: http://www.lsej.org.ua/4_2021/113.pdf (accessed 15 March 2023).

17. Kolb, O. and Kolb, I. (2013), "On some aspects of ensuring the right of prisoners to health care in Ukraine", *Historical and legal journal*, No. 1, pp. 106–111.

18. Pochanska, O. S. (2018), "Problems of ensuring the right to health care of citizens sentenced to imprisonment in Ukraine", *Law.ua*, No. 2, pp. 20–26.

19. Riabykh, N. V. (2016), "Regulatory and legal provision of the rights to protect the life and health of those sentenced to imprisonment", *Actual problems of domestic jurisprudence*, Issue 2, pp. 159–161.

20. Riabykh, N. V. (2016), "Prosecutor's supervision of the activities of the staff of correctional colonies of Ukraine regarding the observance of legality in the process of ensuring the rights to the protection of life and health of convicts", *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law*, Issue 38(2), pp. 75–78.

21. Savchenko, V. A. (2021), "Implementation of the rights of convicts to health care in Ukraine: problems and ways of improvement", *Legal scientific electronic journal*, No. 9, pp. 206–208, available at: http://www.lsej.org.ua/9_2021/52.pdf (accessed 15 March 2023).

22. Stulov, O. O. (2014), "Medical and sanitary care of those sentenced to restriction and deprivation of liberty: problems of ensuring legality", *Law forum*, No. 2, pp. 423–427, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index (accessed 15 March 2023).

IV. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВИХ ЮРИДИЧНИХ НАУК

УДК 343.8

DOI 10.32755/sjcriminal.2023.01.106

Гнатчук А. Ю.,

аспірантка кафедри кримінально-правових

та адміністративно-правових дисциплін

Міжнародного економіко-гуманітарного

університету імені академіка Степана Дем'янука,

м. Рівне, Україна

ORCID: 0009-0001-3038-2287

ПЕНІТЕНЦІАРНІ ЗАСАДИ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЩОДО ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена пенітенціарним засадам виконання судових рішень щодо засуджених в Україні. Обґрунтовано позицію, що в сучасній практиці виконання/відбування засудженими в місцях несвободи кримінальних покарань пенітенціарні засади виконання судових рішень щодо засуджених в Україні потребують виважених та обґрунтованих наукових розробок, мета яких – забезпечити реалізацію соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції засуджених. Сформульовано поняття «пенітенціарні засади виконання судових рішень щодо засуджених в Україні». Виокремлено актуальні проблеми виконання судових рішень щодо засуджених, які відбувають покарання в місцях несвободи та перебувають на обліку в уповноважених органах з питань пробації. Доведено, що саме в майбутньому пенітенціарні засади виконання судових рішень щодо засуджених в Україні будуть провідним завданням державної політики Міністерства юстиції України у сфері виконання покарань і пробації.

Ключові слова: пенітенціарні засади, виконання, покарання, засуджені, персонал, місця несвободи, пробація, судові рішення.

Постановка проблеми. Пенітенціарні засади виконання судових рішень щодо засуджених в Україні взагалі є провідним завданням державної політики Міністерства юстиції України у сфері виконання покарань і пробації, оскільки саме вони забезпечують порядок і умови виконання й відбування кримінальних покарань у місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) та уповноважених органах з питань пробації Державної установи «Центр пробації» (далі – ДУ ЦП).

Отже, ведучи мову про пенітенціарні засади виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, варто зробити наголос на тому, що вони відіграють важливу роль у соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції засуджених у суспільство після звільнення. Пенітенціарним засадам виконання судових рішень щодо засуджених в Україні відводиться провідне місце в науковому пошуку трансформації кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну.

Одним із напрямків удосконалення будь-якої системи, як зауважує вітчизняний учений С. І. Халимон, є належне унормування правової системи такого виду діяльності. Основна теза вченого – необхідність саме оптимізації структури пенітенціарної системи [1, с. 74–75]. Поділяючи позицію вченого і враховуючи той факт, що в сучасній практиці кримінально-виконавча система України потребує виважених та обґрунтованих наукових розробок, спрямованих на переконливі дослідницькі висновки, пропозиції й рекомендації, з якими Міністерство юстиції України як правонаступник Державної пенітенціарної служби не може не рахуватися, ми поставили за мету визначити роль пенітенціарних засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні.

Така постановка проблеми пов'язана з тим, що засуджені після набрання законної сили вироку суду направляються під конвоєм (місця несвободи) або самостійно (уповноважений орган з питань пробації) до місця відбування кримінального покарання. Після прибуття до місця відбування кримінального покарання засуджений зобов'язаний пройти процедуру постановки на облік.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні десять років питання пенітенціарних засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні на сучасному етапі трансформації кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну були предметом вивчення вітчизняних учених: І. Г. Богатирьова, А. І. Богатирьова, О. І. Богатирьової, О. М. Джужі, І. О. Колба, О. Г. Колба, Л. І. Олефір, О. О. Шкути, О. Г. Михайлика, М. С. Пузирьова, Н. В. Устюжанінової, С. І. Халимона, А. Х. Степанюка, І. С. Яковець та інших. Проте в сукупності ця проблема вченими не розглядалася, що і зумовило актуальність вибору назви статті.

Формулювання мети. Для реалізації поставленої мети спробуємо виконати такі завдання: проаналізувати наукові розвідки щодо визначення поняття «пенітенціарні засади виконання судових рішень щодо засуджених в Україні»; виявити актуальні проблеми у виконанні судових рішень щодо засуджених, які перебувають на обліку в уповноважених органах з питань пробації, об'єднати їх за спільними ознаками та сформулювати висновки.

Виклад основного матеріалу. Оскільки обов'язковість рішень суду є конституційним принципом правосуддя, що знайшов закріплення у статті 129 Конституції України [2], тому умисне невиконання рішення, вироку, ухвали чи постанови суду або здійснення перешкод для їх виконання засудженим чи персоналом органів і установ виконання покарань тягне кримінальну відповідальність, передбачену статтею 382 Кримінального кодексу (далі – КК) України [3].

Тому пенітенціарні засади виконання судових рішень щодо засуджених в Україні є складними багатофакторними процесами, які врегульовані Кримінально-виконавчим кодексом України, Законом України «Про пробацію», іншими нормативно-правовими актами. Натомість визначення «пенітенціарні засади виконання судових рішень щодо засуджених в Україні» законодавчо не закріплено, що певним чином викликає наукову дискусію серед вітчизняних учених.

Розкриваючи зміст пенітенціарних засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, важливо зауважити, що актуалізація розвитку вітчизняної кримінально-виконавчої системи України та її подальша трансформація в пенітенціарну систему – це не просто продукт певного наукового сегмента, а визнання суспільством потреби її реформування та самовдосконалення.

Саме ми, платники податків, повинні розуміти, наскільки чинна кримінально-виконавча система гарантує нам повернення у суспільство законслухняних громадян. Тому пенітенціарна наука і прагне довести суспільству потребу в її актуалізації шляхом впровадження доктринальних і стратегічних програм у законотворчий процес, інформаційно-методичне забезпечення.

На жаль, за дослідженням наукової школи «Інтелект», суспільство, насамперед органи державної влади та громадські інституції, не повною мірою, а іноді зовсім не бажають використовувати науково обґрунтовані висновки та пропозиції вчених пенітенціарного спрямування стосовно актуалізації подальшого розвитку пенітенціарних засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, що створює передумови віддалення пенітенціарної науки від практики [4, с. 12].

Тому однією з нагальних проблем подальшого розвитку вітчизняної кримінально-виконавчої системи України та її трансформації в пенітенціарну систему є ініціювання й розроблення сучасних пенітенціарних засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні. У разі сприйняття суспільством цих засад перед ученими-пенітенціаристами постане завдання щодо розроблення вищезазначеного документа, який має бути відповідним чинном обговорений і скоординований до Верховної Ради України.

Серед аргументів стосовно розроблення сучасних пенітенціарних засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні автор виділяє: Закон України «Про пробацію», законопроект «Про пенітенціарну систему», законопроект «Про Дисциплінарний статут пенітенціарної системи», розробку вітчизняними вченими доктрини пенітенціарного права України тощо.

Ще одна важлива проблема пенітенціарних засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні – наскільки корисною є постійна зміна норм кримінально-виконавчого законодавства щодо порядку і умов виконання/відбування засудженими кримінальних покарань. Зрозуміло, що сучасне реформування кримінально-виконавчої системи України не може обійти таку соціальну реальність, як удосконалення чинного законодавства України у пенітенціарній сфері.

Це зумовлено тим, що підпорядкування кримінально-виконавчої системи Міністерству юстиції України не лише змінило модель її функціонування, а й викликало необхідність перегляду нормативно-правової бази, спрямованої на захист прав і свобод засуджених та ув'язнених.

Поряд з тим зміна норм кримінально-виконавчого законодавства має бути якісна і відповідати статті 1 Кримінально-

виконавчого законодавства України [5]. Доречно зауважити, що за весь період існування Кримінально-виконавчого кодексу України в нього було внесено стільки змін і доповнень, що загалом спричинило тотальну безсистемність, неоднозначність тлумачення його норм і створило значні перешкоди в практичній діяльності органів і установ виконання покарань.

Постійне внесення змін та доповнень у кримінально-виконавче законодавство України свідчить про відсутність належної теоретичної бази й сучасної наукової методології пізнання соціальної сутності кримінально-виконавчих правовідносин і формування їх системи, суб'єктами якої виступає, з одного боку, держава через свої інституції, а з іншого – ув'язнені та засуджені.

До речі, деякі приписи кримінально-виконавчого законодавства України в межах тільки одного року можуть змінюватися неодноразово, що серед вітчизняних учених викликає певну здивованість, пов'язану з низькою нормотворчою технікою, невмотивованістю, науковою і практичною необґрунтованістю, хаотичністю та безсистемністю.

Створюється враження, що на законотворення в галузі кримінально-виконавчого законодавства може впливати певна політична еліта, окрема група відданих цій еліті науковців, громадськість, яка не завжди обґрунтовано і виправдано, а переважно через власні інтереси переконує законодавця ухвалювати ті чи інші зміни й доповнення до чинного законодавства у сфері виконання й відбування покарань, незважаючи на складні соціальні, економічні проблеми функціонування пенітенціарної системи України.

Особливо це простежується останніми роками, коли Міністерство юстиції України намагається реформувати кримінально-виконавчу систему не на узгодженій ідеї (адже це потрібно державі й суспільству), а за рахунок публічних заяв, хаотично, без відповідного наукового супроводу. До речі, це стосується і нової Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 654-р. [6], Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках [7].

Слід також зазначити, що за такого підходу руйнується сама ідея реформування кримінально-виконавчої системи відповідно до стандартів Європейського Союзу. Виникають запитання: хто готує такі законопроекти, яким чином вони проходять Комітет Верховної Ради з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності та підкомітет з питань діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України?

Окремим питанням стосовно пенітенціарних засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні є функціонування національної системи пробації, яка нині є частиною Державної кримінально-виконавчої системи у структурі Міністерства юстиції України як Державна установа «Центр пробації» (діяльність якої поширюється на територію всієї держави). Підрозділи пробації (573 офіси пробації) наявні в усіх адміністративно-територіальних одиницях країни. Функції та завдання пробації виконують понад 3 тисячі працівників [8].

Про систему пробації в Україні ґрунтовно заговорили після ухвалення Верховною Радою України у 2015 році Закону України «Про пробацію». Зрозуміло, що цьому закону передували численні дослідження, які були проведені вітчизняними вченими. Тому на цей час інститут пробації в Україні залишається одним із прогресивних інститутів держави щодо застосування до засуджених за вчинені кримінальні правопорушення (кримінальні проступки) покарань, не пов'язаних з позбавленням волі на певний строк.

Серед актуальних проблем виконання судових рішень щодо засуджених, які перебувають на обліку в уповноважених органах з питань пробації України, варто виділити такі проблеми:

1) повна цифровізація системи пробації. Саме завдяки повній цифровізації системи пробації уповноважені органи з питань пробації спроможні будуть забезпечити виконання судових рішень щодо засуджених, які перебувають на обліку в органах пробації України. Крім того, завдяки впровадженню в органах пробації України цифровізації її персонал зміг ефективно працювати в нових реаліях війни та не втратити базу даних документів на окупованих територіях.

До речі, завдяки технічним засобам електронних комунікацій – електронна пошта, текстові повідомлення з використанням мобільного зв'язку – стало можливим для персоналу уповноваженого з питань пробації викликати обвинуваченого для складання досудової доповіді, що надає можливість ознайомити останнього з текстом складеної доповіді. Після чого працівник пробації може ухвалити рішення щодо клопотання чи не клопотання перед судом про застосування до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (кримінальний проступок), покарання, не пов'язаного з позбавленням волі;

2) наступна проблема – профілактика рецидиву серед суб'єктів пробації, оскільки вчинення ними під час відбування кримінального покарання без ізоляції від суспільства повторного кримінального правопорушення викликає нарікання з боку платників податків на роботу уповноважених органів з питань пробації;

3) важливою проблемою в системі пробації є залучення наукового потенціалу вітчизняних учених щодо розробки наукових інструментів у роботі із суб'єктами пробації, зокрема: розробка оцінки ризиків вчинити повторний злочин; впровадження різних видів корекційних програм відбування покарання тощо;

4) одна з постійних проблем, яку варто розв'язувати, – удосконалення чинного законодавства щодо покращення роботи в системі пробації з її суб'єктами. Цьому процесу має сприяти і розширення системи видів покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, збільшення значимості в суспільстві професії працівника пробації; створення сучасної системи підвищення кваліфікації персоналу та його комунікація із прогресивними системами пробації у світі.

Враховуючи той факт, що Закон України «Про пробацію» визначає три види пробації відповідно до її функцій – досудову, наглядову та пенітенціарну [2], варто зазначити, що на обліку в уповноважених органах пробації перебуває удвічі більше засуджених, ніж у виправних та виховних колоніях Державної кримінально-виконавчої служби України.

За даними Державної установи «Центр пробації», тільки за 2022 рік через нагляд пробації пройшли більше 110 тис. суб'єктів, підготовлено більше 11 тис. досудових доповідей.

У рамках пенітенціарної пробації понад 5,5 тис. осіб отримали допомогу під час звільнення з установ виконання покарань. Також на пробацію в Україні покладено виконання адміністративних (не кримінальних) санкцій, пов'язаних з безоплатними роботами у громаді, а також з оплачуваними роботами боржників щодо аліментів на дітей – суспільно корисні роботи, а це понад 11 тис. осіб [8];

5) серед актуальних проблем виконання судових рішень щодо засуджених, які перебувають на обліку в уповноважених органах з питань пробації України, ми виділяємо і функціонування уповноважених органів пробації в умовах воєнного стану. Саме воєнний стан в Україні зумовив необхідність внесення змін до нормативно-правових актів, що регулюють діяльність уповноважених органів з питань пробації.

Зокрема, 3 березня 2022 року внесено зміни до Кримінального кодексу України, якими встановлено кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність (ст. 111-1 КК України). За даними Державної установи «Центр пробації», у лютому 2023 року на обліку уповноважених органів з питань пробації перебуває 447 таких осіб. Серед них 124 особи, засуджені за колабораційну діяльність [8].

Варто також звернути увагу на той факт, що в умовах воєнного стану підрозділ уповноваженого органу з питань пробації під час окупації ворогом міг знищити або втратити особові справи суб'єктів пробації. Тому після звільнення Збройними силами України захоплених територій особові справи суб'єктів пробації підлягають терміновому відновленню. Для цього проводять дактилоскопіювання та виготовляють фотокартки засудженого. Уповноважений орган з питань пробації направляє до суду запити для отримання копій судових рішень, які є підставою для відбування суб'єктом пробації кримінального покарання;

б) серед проблем виконання судових рішень варто виділити перебування на обліку в уповноважених органах з питань пробації України засуджених за колабораційну діяльність. Поглиблене вивчення частин 1, 2, 3 статті 111-1 КК України показує, що суд може застосувати до такої категорії засуджених покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або зай-

матися певною діяльністю, тобто покарання, не пов'язане з позбавленням волі, але санкція ч. 1, 2 статті 111-1 КК України передбачає покарання на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

Виходить, що 124 особи – громадяни України, які усвідомлено вчинили кримінальне правопорушення (кримінальний проступок) на користь держави-агресора, а саме здійснили такі дії:

– публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України – ч. 1 статті 111-1 КК України;

– добровільне заняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованих територіях, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора – ч. 2 статті 111-1 КК України, а тому мають відбувати покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в уповноважених органах пробації від 10 до 15 років [3].

У зв'язку з вищенаведеним у нас виникає певне міркування, чи доречно це робити, оскільки дуже великий строк перебування на обліку в уповноважених органах з питань пробації. Можливо, законодавцю варто внести зміни і доповнення до ч. 1, 2 ст. 111-1 КК України за колабораційну діяльність шляхом застосування покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, у виді штрафу або громадських робіт.

Насамкінець слід зазначити, що під пенітенціарними засадами виконання судових рішень щодо засуджених в Україні автор розуміє вихідні положення, які ґрунтуються на нормах права та пенітенціарній доктрині виконання судових рішень щодо засуджених в Україні.

Висновки. Викладені в цій статті погляди автора на проблему пенітенціарних засад виконання судових рішень щодо засуджених в Україні дозволяють сформулювати такі висновки:

1) доведено, що саме в майбутньому пенітенціарні засади виконання судових рішень щодо засуджених в Україні будуть провідним завданням державної політики Міністерства юстиції України у сфері виконання покарань і пробації;

2) сформульоване автором поняття «пенітенціарні засади виконання судових рішень щодо засуджених в Україні» дозволило запропонувати науковій спільноті впровадження в пенітенціарну науку нової дефініції та її реалізації в майбутньому у правовому полі.

Список використаних джерел

1. Халимон С. І. Деякі зауваження до проекту Закону України «Про пенітенціарну систему». *Пенітенціарна система України у глобальному вимірі*: матеріали I Міжнародного пенітенціарного форуму (м. Рівне, 29–30 жовтня 2021 року) / Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені Степана Дем'янука. Рівне : Гельветика, 2021. С. 74–75.

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

4. Богатирьов І. Г. Доктринальна модель побудови пенітенціарної системи України нового типу (інноваційний проект). Київ : Дакор, 2014. 56 с.

5. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості ВР України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

6. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 654-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 25.04.2023).

7. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 25.04.2023).

8. Пробація – новий імпульс реформ. Міжнародна конференція з питань кримінальної юстиції. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/probatsiia-novyi-impuls-reformyvidbulasia-mizhnarodna-konferentsiia-z-pytan-kryminalnoi-iustytzii> (дата звернення: 25.04. 2023).

9. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 93.

Hnatchuk A.,

Graduate Student of the Department of Criminal-Legal
and Administrative-Legal Disciplines
Academician Stepan Demianchuk International University
of Economics and Humanities
Rivne, Ukraine
ORCID: 0009-0001-3038-2287

PENITENTIARY FACILITIES ENFORCEMENT OF COURT DECISIONS REGARDING CONVICTS IN UKRAINE

The article emphasizes that the penitentiary principles of execution of court decisions against convicted persons in Ukraine are complex multifactorial processes regulated by the Criminal and Executive Code of Ukraine, the Law of Ukraine on Probation, and other regulatory legal acts. On the other hand, the legal definition of penitentiary principles for the execution of court decisions regarding convicts in Ukraine is not established, which in a certain way causes a scientific debate among domestic scientists.

Revealing the content of the penitentiary principles for the execution of court decisions against convicted persons in Ukraine, it has been proven that the actualization of the further development of the domestic criminal enforcement system of Ukraine and its subsequent transformation into a penitentiary system is not just a product of a certain scientific segment, it is a recognition by society of the need for its reform and self-improvement.

It is noted that the penitentiary principles for the execution of court decisions regarding convicted persons in Ukraine are generally the leading task of the state policy of the Ministry of Justice of Ukraine in the field of execution of punishments and probation, since they ensure the order and conditions for the execution and serving of criminal punishments in places of deprivation of liberty of the State Criminal and Executive Service of Ukraine (hereinafter SCES of Ukraine) and authorized bodies on probation issues of the State Institution "Probation Center" (hereinafter SI PC).

Emphasis is placed on the fact that penitentiary principles for the execution of court decisions against convicts in Ukraine play an important role in the socialization, resocialization and reintegration of convicts into society after release. Moreover, penitentiary science gives the leading place in the scientific search for

the transformation of the penal system of Ukraine into a penitentiary system to the penitentiary principles of the execution of court decisions regarding convicts in Ukraine.

It is noted that one of the ways to improve any system is the proper regulation of the legal system of this type of activity. Against the background of the ongoing reform of bodies and institutions for the execution of punishments, we cannot bypass the latest proposals for legislation, which are supposedly aimed at "optimizing the penitentiary system, introducing new approaches to encouraging its personnel, introducing effective management of enterprises of institutions for the execution of punishments.

The fact that in modern practice the penal system of Ukraine needs balanced and substantiated scientific developments aimed at convincing research conclusions, proposals and recommendations, which the Ministry of Justice of Ukraine, as the legal successor of the State Penitentiary Service, cannot fail to reckon with, we set the goal of determining the role of penitentiaries principles of execution of court decisions regarding convicts in Ukraine.

This formulation of the problem is connected with the fact that convicts who, after the entry into force of a court verdict, are sent under escort (places of imprisonment) or independently (authorized body on probation) to the place of serving a criminal sentence. After arriving at the place of serving the criminal sentence, the convict must go through the registration procedure.

The following tasks are solved in the article: scientific research on the definition of the concept of penitentiary principles for the execution of court decisions regarding convicts in Ukraine is analyzed; actual problems in the execution of court decisions regarding convicts who are registered with the authorized bodies on probation issues were identified, which allowed them to be united by common features and the conclusions formulated accordingly.

Key words: *penitentiary facilities, execution, punishment, convict, staff, places of imprisonment, probation, court decision.*

References

1. Khalimon S. I. (2021), Some comments on the draft Law of Ukraine "On the Penitentiary System" Penitentiary System of Ukraine in a Global Dimension: Proceedings of the I International Penitentiary Forum, Rivne : "Helvetyka" Publishing House, pp. 74–75.
2. Ukraine (1996), Constitution of Ukraine : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
3. Ukraine (2001), Criminal Code of Ukraine : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
4. Bohatyrov I. H. (2014), Doctrinal model of building a new type of penitentiary system of Ukraine (innovative project), Dakor, Kyiv.

5. Ukraine (2003), Criminal Executive Code of Ukraine : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

6. Ukraine (2017), On the approval of the Concept of Reform (Development) of the Penitentiary System of Ukraine : Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80#Text> (accessed 25 April 2023).

7. Ukraine (2022), On approval of the Penitentiary System Reform Strategy for the period until 2026 and the approval of the operational plan for its implementation in 2022–2024 : Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (accessed 25 April 2023).

8. Probation is a new impetus for reforms, International Conference on Criminal Justice, available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/probatsiia-novyi-impuls-reformy-vidbulasia-mizhnarodna-konferentsiia-z-pytan-kryminalnoi-iustytysii> accessed 25 April 2023).

9. Ukraine (2015), On Probation : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

Карелін В. В.,доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення,
військового факультету фінансів і права,

Військовий інститут

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-6271-2447

МЕДИКО-САНІТАРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано міжнародні та внутрішні нормативно-правові акти у сфері медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні. Визначено, що недоліки медико-санітарного забезпечення засуджених можуть значно погіршити якість їхнього життя та призвести до негативних наслідків для їхнього здоров'я. Пропозиції у висновках статті можуть допомогти створити більш безпечне та комфортне середовище для засуджених і забезпечити їхнє медико-санітарне благополуччя під час подій або заходів.

Ключові слова: медико-санітарне забезпечення засуджених, медична допомога і лікування, позбавлення волі, правовий захист, міжнародні стандарти поводження з ув'язненими.

Постановка проблеми. Українська держава на сучасному етапі її розвитку щорічно, за офіційними даними, через установи виконання покарань пропускає тисячі громадян, водночас значна частина всіх засуджених відчуває комплекс певних правообмежень під час відбування покарань, пов'язаних із позбавленням волі. Однак, відповідно до наявної доктрини кримінально-правового впливу, вважається, що самі собою правообмеження не допоможуть досягти поставленої перед покаранням мети, тому в засуджених існує також значний спектр різноманітних прав. Одним з таких прав, закріплених у ч. 1 ст. 107 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України), і є отримання медичної допомоги і лікування, в тому числі платних медичних послуг за рахунок особистих грошових коштів чи коштів рідних та близьких у закладах охорони здоров'я, які мають ліцензію Міністерства охорони здоров'я України та не віднесені до відання

центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям написання статті стали праці вітчизняних фахівців у галузі кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права, таких як: К. А. Автухов [2], І. Г. Богатирьов [3], О. І. Богатирьова [4], Т. А. Денисова [5], О. М. Джу́жа [6], О. В. Лисодед [7], М. С. Пузирьов [8], М. В. Романов [9], А. Х. Степанюк [10], І. С. Яковець [11] та ін.

Формулювання мети. Метою статті є узагальнення наявної нормативно-правової бази та формулювання авторського бачення прогалин чинного законодавства в питанні медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі статтею 27 Конституції України кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [12].

У ч. 1, 2 ст. 281. Цивільного кодексу України зазначається, що фізична особа має право захищати своє життя та здоров'я, а також життя та здоров'я іншої фізичної особи від протиправних посягань будь-якими засобами, не забороненими законом [13].

У ч. 1, 2 ст. 283. Цивільного кодексу України, що фізична особа має право на охорону її здоров'я. Охорона здоров'я забезпечується системною діяльністю державних та інших організацій, передбаченою Конституцією України та законом [13].

Україна як учасник Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) визнає право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я. Право на здоров'я гарантується українською Конституцією та законодавством країни.

Україна має систему загальнообов'язкового державного медичного страхування, яке забезпечує певний рівень медичних послуг для всіх громадян країни. Основною метою системи охорони здоров'я в Україні є забезпечення населення доступом до якісної медичної допомоги та покращення загального рівня здоров'я.

Організація та фінансування системи охорони здоров'я в Україні здійснюються за допомогою Державного бюджету, обов'язкового медичного страхування, медичних благодійних фондів та інших джерел. Україна також співпрацює з міжнарод-

ними організаціями та партнерами для поліпшення системи охорони здоров'я та розвитку медичної інфраструктури.

Незважаючи на ці зусилля, система охорони здоров'я в Україні стикається з певними викликами та проблемами. Деякі з них містять недостатнє фінансування, нестачу кваліфікованих медичних працівників, нерівний доступ до медичних послуг у різних регіонах країни та корупцію. Проте уряд України активно працює над реформуванням системи охорони здоров'я з метою подолання цих викликів та поліпшення стану охорони здоров'я нації.

Крім цього, Україна зобов'язана дотримуватися міжнародних стандартів і зобов'язань у сфері охорони здоров'я, зокрема права людини на здоров'я, визначені ВООЗ, та іншими міжнародними документами, до яких вона приєдналася.

Відбування покарання в установах виконання покарань не позбавляє особу права на охорону її здоров'я, не звужує та не обмежує її прав.

Медико-санітарне забезпечення засуджених до позбавлення волі відіграє важливу роль у забезпеченні їхнього здоров'я та безпеки. Забезпеченням здоров'я осіб, що перебувають в установах виконання покарань, зазвичай займаються спеціалізовані медичні служби та персонал, який пройшов підготовку для роботи з ув'язненими.

Забезпечення медико-санітарної допомоги в установах виконання покарань вимагає дотримання стандартів міжнародного права та рекомендацій, що стосуються прав людини, зокрема стандартів Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) та Комітету проти катувань ООН. Дотримання цих стандартів сприяє забезпеченню гідної медичної допомоги та захисту прав засуджених, які перебувають в установах виконання покарань.

Також слід зазначити, що існують міжнародні нормативні акти, згоду на виконання яких було ратифікованою Україною і які містять правову основу гарантування права на охорону здоров'я та засади медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі, серед них: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, ухвалену Комітетом міністрів Ради Європи 04.11.1950 р. [14], Міжнародний пакт про грома-

дьянські і політичні права, ухвалений Генеральною Асамблеєю ООН 16.12.1966 р. [15], Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, ухваленою Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.1984 р. [16], Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, ухваленою Радою Європи 26.11.1987 р. [17].

Серед актів рекомендаційного характеру, які містять норми щодо забезпечення засудженим належного медико-санітарного забезпечення, на міжнародному рівні діють такі документи: Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, ухвалений Генеральною Асамблеєю ООН 17.12.1979 р. [18], Основні принципи поводження з в'язнями, ухвалені Генеральною Асамблеєю ООН 14.12.1990 р. [19], Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з ув'язненими (Правила Нельсона Мандели), ухвалені Генеральною Асамблеєю ООН 17.12.2015 р. [20], Європейські пенітенціарні правила, ухвалені Комітетом міністрів Ради Європи 11.01.2006 р. [21] та ін.

Ці стандарти розроблені для того, щоб гарантувати належне і справедливе поводження із засудженими, запобігати зловживанням та забезпечити гідне ставлення до них, зокрема їх медичні потреби. Вони детально описують стандарти для забезпечення медичного обслуговування засуджених, які містять профілактику, діагностику та лікування.

Зокрема, ці стандарти визначають такі пункти: медичний огляд під час в'їзду до установи покарання і призначення індивідуального плану лікування для кожного засудженого, забезпечення доступу до належного медичного догляду та лікування на рівні, що відповідає стандартам здоров'я за місцем перебування засудженого, проведення диспансеризації і регулярних медичних оглядів засуджених для виявлення захворювань та інфекційних захворювань, психічний догляд та психіатрична допомога для засуджених, які мають психічні проблеми або ризик суїциду, забезпечення необхідних ліків і медичних препаратів засудженим у разі захворювання, забезпечення санітарно-гігієнічних умов та відповідних умов проживання для засуджених, що сприяють збереженню здоров'я.

Тобто засуджені також мають право на здоров'я, як це передбачено міжнародними стандартами та нормами в галузі прав людини. Це містить право на доступ до належної медичної допомоги та повагу до їхнього фізичного і психічного здоров'я. До того ж означає, що ув'язнені мають право на медичне обслуговування, яке містить профілактику, діагностику та лікування хвороб і травм. Також повинні забезпечуватись медичні випробування та консультації, якщо необхідно.

Крім того, згідно з Мінімальними стандартами, ув'язнені мають бути захищені від жорстокого, нелюдського або понижуючого поведіння або покарання, зокрема таке, як несвоечасне надання медичної допомоги або відмова від неї. Вони повинні мати доступ до лікаря та медичного персоналу без необґрунтованих обмежень або перешкод.

У разі, якщо ув'язнений потребує спеціалізованої медичної допомоги, яку не можна надати в межах установи виконання покарання, його можуть направити до зовнішніх медичних установ згідно з процедурами, встановленими законом.

Варто зазначити, що деталізація та впровадження цих стандартів може різнитися залежно від країни та їх законодавства. Міжнародні стандарти надають загальні принципи, які повинні дотримуватися, але конкретні правила можуть бути розроблені на національному рівні.

Варто зауважити, що кожен засуджений має такі права у сфері охорони здоров'я:

Право на вибір лікаря (ст. 34 та 38 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (далі – Закон)), яке містить: право на вибір лікувального закладу; право на вибір лікаря; право на заміну лікаря [22].

Право на інформацію (ст. 285 ЦК України [13], ст. 39 Закону [22]), яке містить: право на інформацію про стан здоров'я; право на інформацію про медичне втручання.

Право на таємницю про стан здоров'я (ст. 286 ЦК України [13], ст. 39¹ Закону [22]).

Право на вибір методів медичного втручання (ст. 284 ЦК України [13]).

Право на особисту недоторканність, у тому числі право на відмову від медичного втручання (ст. 284 і 289 ЦК України [13], ст. 43 Закону [22]).

Право на належну якість медичної допомоги (ст. 6 Закону [22]).

Право на відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю (ст. 6 Закону [22]).

Права засудженого до позбавлення волі у сфері охорони здоров'я, основні засади надання медичної допомоги та взаємодія закладів охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС) із закладами охорони здоров'я з питань надання медичної допомоги засудженим закріплені у Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі, затвердженим наказом Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України від 15.08.2014 №1348/5/572 (далі – Порядок) [23].

Слід зауважити, що у п. 3 Порядку щодо організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі зазначається, що медичне обслуговування (амбулаторне, стаціонарне лікування, реабілітація), контроль та аналіз стану здоров'я засуджених організовуються і проводяться медичними працівниками відповідно до законодавства про охорону здоров'я, системи стандартів у сфері охорони здоров'я, клінічних протоколів у порядку, передбаченому законодавством [23].

У п. 4 Порядку сказано, що в закладах охорони здоров'я ДКВС надаються медична допомога при невідкладних станах, первинна медична допомога, вторинна (спеціалізована) та паліативна допомога, медична реабілітація, здійснюється санітарно-епідеміологічний нагляд, проводяться санітарно-гігієнічні та протиепідемічні заходи, в тому числі із упровадження превентивної медицини (пропаганда здорового способу життя, зокрема з питань дотримання особистої гігієни, запобігання інфекційним захворюванням, алкоголізму та наркоманії, запобігання самогубствам, гігієнічне навчання), організовується цілодобове чергування медичних працівників, забезпечення засуджених лікарськими засобами, медичними виробами, технічними та іншими засобами реабілітації, проводиться реабілітація та лікування після захворювань і травм [23].

Пункт 5 Порядку вказує, що екстрена медична допомога засудженим у закладах охорони здоров'я ДКВС надається відповідно до Закону України «Про екстрену медичну допомогу» та Порядку надання екстреної медичної допомоги особам, узятим під варту або яким призначено покарання у виді позбавлення волі, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2012 року № 1122 [23].

Згідно з ч. 1 ст. 116 КВК України у місцях позбавлення волі організовуються необхідні лікувально-профілактичні заклади, а для лікування засуджених, які хворіють на активну форму туберкульозу, – заклади на правах лікувальних. Для спостереження та лікування хворих на інфекційні захворювання в медичних частинах колоній створюються інфекційні ізолятори [1].

На медичну частину установи виконання покарань покладається обов'язок здійснення контролю за станом здоров'я засуджених шляхом проведення медичних оглядів, обстежень, здійснення диспансерного нагляду, надання первинної медичної допомоги, екстреної медичної допомоги, амбулаторної та стаціонарної медичної допомоги відповідно до Основ законодавства про охорону здоров'я [24].

Зклади охорони здоров'я ДКВС містять: спеціалізовані туберкульозні лікарні; спеціалізовані дерматовенерологічні лікарні; спеціалізовані психіатричні лікарні; багатопрофільні лікарні; багатопрофільна лікарня для засуджених, які потребують постійного медичного нагляду та реабілітації; амбулаторії; амбулаторно-профілактичні відділення; медичні частини установ виконання покарань; фельдшерський пункт; аптеки [24].

Лікувально-профілактична і санітарно-протиепідемічна робота в місцях позбавлення волі організовується і проводиться відповідно до законодавства про охорону здоров'я. Адміністрація колоній зобов'язана виконувати необхідні медичні вимоги, що забезпечують охорону здоров'я засуджених. Засуджені до позбавлення волі зобов'язані виконувати правила особистої і загальної гігієни, вимоги санітарії [1].

Примусове годування засудженого, який заявив про відмову від прийняття їжі, забороняється. Примусове годування може бути застосовано лише на підставі рішення суду, ухваленого за висновком

лікаря, що засудженому загрожує розлад здоров'я стійкого характеру та існує очевидна загроза його життю [1].

Особа, яка відмовилася від прийняття їжі, з моменту встановлення цього факту має перебувати під постійним наглядом лікаря [1].

Під час підготовки висновку лікаря, зважаючи на стан здоров'я засудженого, визначає вид примусового годування [1].

Питання про застосування примусового годування вирішується судом у порядку, передбаченому законом [1].

Порядок надання особам, які позбавлені волі, медичної допомоги, організації і проведення санітарного нагляду, використання лікувально-профілактичних та санітарно-профілактичних установ охорони здоров'я і залучення з цією метою їхнього медичного персоналу визначається нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України і центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я [1].

Засуджений має право звертатися за консультацією і лікуванням до закладів охорони здоров'я, що мають ліцензію Міністерства охорони здоров'я України, які надають платні медичні послуги та не віднесені до відання центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань. Оплата таких послуг і придбання необхідних ліків здійснюється засудженим або його рідними та близькими за рахунок власних коштів. Консультавання та амбулаторне лікування в таких випадках здійснюються в медичних частинах колоній за місцем відбування покарання під надглядом персоналу медичної частини. У разі необхідності лікування в умовах стаціонару засуджений має право отримувати медичну допомогу і лікування, в тому числі платні медичні послуги за рахунок особистих грошових коштів чи коштів рідних та близьких, у зазначених закладах охорони здоров'я. Підставою для надання такої медичної допомоги є медичний висновок. Режим перебування засуджених на стаціонарному лікуванні в закладах охорони здоров'я, не віднесених до відання центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, визначається законодавством [1].

Засудженим, які перебувають на стаціонарному лікуванні в закладах охорони здоров'я, не віднесених до відання центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, тривалі побачення не надаються [1].

Порядок перебування, умови тримання та охорони засуджених у закладах охорони здоров'я, не віднесених до відання центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, визначаються Міністерством юстиції України [1].

За розголошення лікарської таємниці медичні працівники та інші особи установи виконання покарань, яким у зв'язку з виконанням професійних обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя засудженого до позбавлення волі, несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законом [1].

Засудженим до позбавлення волі жінкам гарантується право не надавати інформацію та не проходити огляд у зв'язку з історією її репродуктивного здоров'я. За вимогою жінки їй має бути забезпечено проведення медичного огляду (обстеження) лікарем-жінкою. Під час медичного огляду може бути присутнім лише медичний персонал, крім випадків, коли лікар вважає, що існують виняткові обставини, або коли лікар просить працівників установи виконання покарань бути присутніми з міркувань безпеки, або коли засуджена особа просить про це [1].

Висновки. Недоліки медико-санітарного забезпечення засуджених можуть значно погіршити якість їхнього життя та призвести до негативних наслідків для їхнього здоров'я. Ось деякі з можливих недоліків: обмежений доступ до медичної допомоги, тобто засуджені можуть зіштовхуватися з труднощами в доступі до медичної допомоги через обмеженість ресурсів, переповненість медичних пунктів або відсутність кваліфікованих медичних фахівців; недостатнє медичне обладнання, тобто відсутність сучасного медичного обладнання та приладів може ускладнювати діагностику та лікування засуджених; недостатня кількість медичного персоналу, тобто недостатність кваліфіко-

ваних медичних фахівців може призвести до недооцінки та неправильного лікування медичних проблем засуджених; недостатні умови гігієни, тобто неадекватні умови для особистої гігієни можуть призвести до поширення інфекцій та інших захворювань серед засуджених; відсутність психіатричної допомоги, тобто необхідна психіатрична допомога може бути обмеженою або недоступною, що призводить до недостатнього лікування психічних захворювань; відсутність профілактичних програм, тобто відсутність програм профілактики може сприяти поширенню захворювань серед засуджених; непропорційний доступ до ліків, тобто засуджені можуть мати обмежений доступ до необхідних ліків через фінансові або організаційні обмеження; відсутність належних умов для хворих, тобто важливі умови для лікування хворих (наприклад, ізоляція, дотримання лікарняного режиму) можуть бути недостатньо забезпечені; недостатній медичний моніторинг, тобто відсутність системи постійного медичного моніторингу може призвести до недооцінки та недостатньої реакції на медичні стани засуджених; некваліфіковане медичне обслуговування, тобто недостатній рівень професійної підготовки медичного персоналу може призвести до помилок у діагностиці та лікуванні; ці недоліки в медико-санітарному забезпеченні засуджених підкреслюють необхідність реформ та покращення системи медичного обслуговування в установах покарання для забезпечення належних стандартів опіки про здоров'я засуджених.

Оптимізація медико-санітарного забезпечення засуджених є важливим завданням для забезпечення їхнього комфорту та безпеки. Ось декілька пропозицій, які можуть сприяти поліпшенню цієї ситуації:

- забезпечення високоякісної медичної допомоги – сприяння доступу засуджених до високоякісних медичних послуг, зокрема консультацій фахівців та лікування;

- створення спеціалізованих медичних пунктів – в установі виконання покарань створюються медичні пункти або цілі медичні підрозділи, обладнані необхідними приладами та медичним обладнанням;

– розвиток програм профілактики та освіти – організація інформаційних семінарів, тренінгів та інших форм освіти, спрямованих на підвищення обізнаності засуджених щодо здоров'я, гігієни та профілактичних заходів;

– упровадження сучасних технологій – використання телемедицини та інших інноваційних технологій для віддалених консультацій та діагностики;

– створення медичних баз даних – ведення детальної медичної статистики та аналізу для вдосконалення медичного забезпечення засуджених;

– оптимізація системи транспортування – забезпечення зручного та безпечного транспортування засуджених до медичних закладів у разі потреби;

– залучення волонтерів та фахівців – заохочення медичних фахівців та добровольців для надання допомоги та підтримки засудженим;

– розроблення і впровадження планів евакуації – розробка докладних планів евакуації та дії у разі надзвичайних ситуацій, що можуть виникнути під час лікування;

– створення комфортних умов – забезпечення достатньої кількості санітарних вузлів, обладнання для гігієни та можливості приготування їжі;

– координація зі службами громадського здоров'я – співпраця з органами управління з питань охорони здоров'я для забезпечення ефективного реагування на потреби засуджених.

Ці пропозиції можуть допомогти створити більш безпечне та комфортне середовище для засуджених та забезпечити їхнє медико-санітарне благополуччя під час подій або заходів.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

2. Права та законні інтереси засуджених до позбавлення волі в умовах реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : монографія / К. А. Автухов, А. П. Гель, О. Г. Колб та ін. Харків : Право, 2015. 246 с.

3. Богатирьов І. Г. Доктринальна модель побудови пенітенціарної системи України нового типу: інноваційний проєкт. Київ, 2014. 56 с.

4. Богатирьова О. І., Богатирьов А. І. Пенітенціарна наука як складова реформування кримінально-виконавчої системи України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2018. № 4. С. 49–53.

5. Денисова Т. А. Кримінальне покарання: завдання і функції, практика застосування. *Правова система України: історія, стан та перспективи* : у 5 т. Т. 5: Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні /за заг. ред. В. В. Сташица. Харків : Право, 2008. 840 с.

6. Джужа О. М., Колб І. О. Примусове годування засуджених як засіб забезпечення їх особистої безпеки. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 146–155.

7. Лисодед О. В. Закріплення міжнародних та європейських стандартів поведіння із засудженими у кримінально-виконавчому законодавстві України (на прикладі Закону України від 8 квітня 2014 р. № 1186-VII). *Питання боротьби зі злочинністю*. 2015. Вип. 30. С. 64–76.

8. Богатирьов М. С., Пузирьов М. С. Міжнародно-правові аспекти захисту прав засуджених до позбавлення волі. *Кримінально-виконавче право* : підручник / за заг ред. Б. М. Головкина, А. Х. Степанюка. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2019. С. 49–52.

9. Романов М. В. Забезпечення прав засуджених неповнолітніх під час відбування покарання у виді позбавлення волі. *Проблеми законності*. 2012. Вип. 119. С. 182–192.

10. Гальцова О. В., Степанюк А. Х. Принцип поваги до прав і свобод людини у кримінально-виконавчому законодавстві, виконанні і відбуванні покарань : монографія. Харків : Право, 2020. 224 с.

11. Яковець І. С., Гель А. П. Право засуджених до позбавлення волі на медичну допомогу: сучасний стан та перспективи вдосконалення. *Розвиток освіти, науки, економіки в умовах інтеграційних процесів*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 20 квіт. 2017 р.). Т. 1. Ч. 2. Тернопіль : Крок, 2017. С. 62–65.

12. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

13. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 25.04.2023).

14. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : міжнародний документ. Протокол від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 25.04.2023).

15. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 25.04.2023).

16. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Генеральна Асамблея ООН 10.12.1984. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення: 25.04.2023).

17. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню від 26.11.1987. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_068#Text (дата звернення: 25.04.2023).

18. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку : прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН від 17.12.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282 (дата звернення: 25.04.2023).

19. Основні принципи поводження з в'язнями. Генеральна Асамблея ООН від 14.12.1990. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_230#Text (дата звернення: 25.04.2023).

20. Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з ув'язненими (Правила Нельсона Мандели) 17.12.2015. URL: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prisonreform/SMRbrochures/UN_Standard_Minimum_Rules_for_the_Treatment_of_Prisoners_the_Nelson_Mandela_Rules-R.pdf (дата звернення: 25.04.2023).

21. Європейські пенітенціарні правила : Рекомендація Rec(2006) 2-rev Комітету міністрів державам-членам щодо Європейських тюремних правил (прийнята Комітетом міністрів 11 січня 2006 р. на 952-му засіданні заступників міністрів та переглянута із внесенням поправок і надана Комітету міністрів 1 липня 2020 р. на 1380-му засіданні заступників міністрів). URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016809ee581 (дата звернення: 25.04.2023).

22. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України. 19.11.1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 25.04.2023).

23. Порядок організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі : наказ Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України від 15.08.2014 № 1348/5/572. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/356420__753992 (дата звернення: 25.04.2023).

24. Порядок надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php> (дата звернення: 25.04.2023).

Karelin V.,

Doctor of Science (Law), Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Legal Support of the Military Faculty of Finance
and Law Military Institute
of Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-6271-2447

MEDICAL AND SANITARY CARE OF CONVICTED TO DEPRIVATION OF LIBERTY IN UKRAINE

At the current stage of its development, according to official data the Ukrainian state annually passes thousands of citizens through prisons, while a large part of all convicts experience a complex of certain rights restrictions while serving sentences related to deprivation of liberty. However, according to the existing doctrine of criminal-legal influence, it is considered that legal restrictions alone will not help to achieve the goal set before the punishment, therefore, convicts also have a significant range of various rights. One of these rights enshrined in Part 1 of Article 107 of the Criminal and Executive Code of Ukraine (hereinafter the Criminal Code of Ukraine) is the receipt of medical care and treatment, including paid medical services at the expense of personal funds or funds of relatives and friends in health care institutions who have a license from the Ministry of Health of Ukraine and are not assigned to the central executive body that implements state policy in the field of execution of criminal punishments.

Deficiencies in the medical and sanitary support of convicts can significantly worsen their quality of life and lead to negative consequences for their health. Here are some of the possible disadvantages: limited access to medical care, i.e. convicts may face difficulties in accessing medical care due to limited resources, overcrowding of medical facilities or lack of qualified medical professionals; insufficient medical equipment, i.e. the lack of modern medical equipment and devices can complicate the diagnosis and treatment of those affected; an insufficient number of medical personnel, i.e. a lack of qualified medical specialists, can lead to underestimation and incorrect treatment of the medical problems of convicts; insufficient hygiene conditions, that is, inadequate conditions for personal hygiene can lead to the spread of infections and other diseases among convicts; lack of psychiatric care, i.e. necessary psychiatric care may be limited or unavailable, resulting in undertreatment of mental illness; lack of prevention programs, that is, lack of prevention programs can contribute to the spread of diseases among convicts; disproportionate access to medication ie inmates may have limited access to necessary medication due to financial or organizational constraints; lack of proper conditions for patients, i.e. Important conditions for the treatment of patients (for example, isolation, compliance with the hospital regime) may not be sufficiently provided; insufficient medical monitoring, i.e. the absence of a system of permanent medical monitoring can lead to underestimation and insufficient

response to the medical conditions of convicts; unqualified medical care, i.e. insufficient level of professional training of medical personnel can lead to errors in diagnosis and treatment.

Optimizing the medical and sanitary provision of residents is an important task to ensure their comfort and safety. Here are some suggestions that can help improve this situation: provision of high-quality medical care, i.e., to promote access of residents to high-quality medical services, including specialist consultations and treatment; creation of specialized medical centers, i.e. in the audience area, you can create medical centers or entire medical units, equipped with the necessary devices and medical equipment; development of prevention and education programs, i.e. organization of informational seminars, trainings and other forms of education, aimed at raising awareness among residents about health, hygiene and preventive measures. Implementation of modern technologies, that is, the use of telemedicine and other innovative technologies for remote consultations and diagnostics; creation of medical databases, i.e. keeping detailed medical statistics and analysis to improve medical care for the elderly; optimizing the transportation system, i.e. ensuring convenient and safe transportation of inmates to medical facilities in case of need; involvement of volunteers and specialists, i.e. involvement of medical specialists and volunteers to provide assistance and support to the elderly; development and implementation of evacuation plans, i.e. development of detailed evacuation plans and actions in case of emergency situations that may arise during the audience; creating comfortable conditions, i.e. providing a sufficient number of sanitary facilities, hygiene equipment and the possibility of cooking; coordination with public health services i.e. cooperation with public health authorities to ensure an effective response to the needs of residents.

These suggestions can help create a safer and more comfortable environment for attendees and ensure their health and well-being during events or activities.

Key words: *medical and sanitary care of convicts, medical support and treatment, deprivation of liberty, legal protection, international standards for the treatment of prisoners.*

References

1. Ukraine (2003), *Criminal Executive Code of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
2. Avtukhov, K. A., Hel, A. P., Kolb O. H. and others (2015), *Rights and legitimate interests of those sentenced to imprisonment under the conditions of the reform of the State Criminal and Executive Service of Ukraine* : monograph, Pravo, Kharkiv.
3. Bohatyrov, I. H. (2014), *The doctrinal model of building a new type of penitentiary system of Ukraine: an innovative project*, Kyiv.
4. Bohatyrova, O. I. and Bohatyrov, A. I. (2018), *Penitentiary science as a component of reforming the criminal and executive system of Ukraine*, *Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine*, No. 4, pp. 49–53.

5. Denysova, T. A. (2008), Criminal punishment: tasks and functions, practice of application. The legal system of Ukraine: history, state and prospects : in 5 volumes, Volume 5 : Criminal and legal sciences, *Actual problems of fighting crime in Ukraine*, Pravo, Kharkiv, pp. 208–219.

6. Dzhuzha, O. M. and Kolb, I. O. (2013), Forced feeding of convicts as a means of ensuring their personal safety, *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, No. 3, pp. 146–155.

7. Lysodied, O. V. (2015), Consolidation of international and European standards of treatment of convicts in the criminal executive legislation of Ukraine (on the example of the Law of Ukraine of April 8, 2014 No. 1186 VII), *Issues of fighting crime*, Vol. 30, pp. 64–76.

8. Bohatyrov, M. S. and Puzyrov, M. S. (2019), International legal aspects of the protection of the rights of those sentenced to imprisonment, *Criminal law : a textbook*, Pravo, Kharkiv, pp. 49–52.

9. Romanov, M. V. (2012), Ensuring the rights of convicted minors while serving a prison sentence, *Problems of legality*, Vol. 119, pp. 182–192.

10. Haltsova, O. V. and Stepaniuk, A. Kh. (2020), The principle of respect for human rights and freedoms in criminal executive legislation, execution and serving of punishments : monograph, Pravo, Kharkiv.

11. Iakovets, I. S. and Hel, A. P. (2017), The right of prisoners to receive medical care: current status and prospects for improvement, *Development of education, science, economy in the conditions of integration processes*, Krok, Ternopil, Vol. 1, pp. 62–65.

12. Ukraine (2016), *Constitution of Ukraine* : Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

13. Ukraine (2003), *Civil Code of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (accessed 25 April 2023).

14. Council of Europe (1950), *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (with protocols) (European Convention on Human Rights)* : an international document, Verkhovna Rada of Ukraine, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (accessed 25 April 2023).

15. UN General Assembly (1966), *International Covenant on Civil and Political Rights*, Verkhovna Rada of Ukraine, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (accessed 25 April 2023).

16. UN General Assembly (1984), *Convention against torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment*, Verkhovna Rada of Ukraine, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (accessed 25 April 2023).

17. Council of Europe (1987), *European Convention for the Prevention of Torture or Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_068#Text (accessed 25 April 2023).

18. UN General Assembly (1979), *Code of Conduct for Law Enforcement Officials*, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282 (accessed 25 April 2023).

19. UN General Assembly (1990), *Basic principles of treatment of prisoners*, Verkhovna Rada of Ukraine, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_230#Text (accessed 25 April 2023).

20. United Nations Organization (2015), *United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules): Resolution*, the General Assembly, New York, available at: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/SMR_brochures/UN_Standard_Minimum_Rules_for_the_Treatment_of_Prisoners_the_Nelson_Mandela_Rules-R.pdf (accessed 25 April 2023).

21. Council of Europe (2006), *European Prison Rules : Recommendation Rec(2006) 2-rev of the Committee of Ministers to Member States on the European Prison Rules*, available at: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016809e581 (accessed 25 April 2023).

22. Ukraine (1992), *Fundamentals of Ukrainian Legislation on Health Care: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (accessed 25 April 2023).

23. Ukraine (2014), *The procedure for the provision of medical care to those sentenced to imprisonment* : Order of the Ministry of Justice of Ukraine, the Ministry of Health of Ukraine, available at: https://zakononline.com.ua/documents/show/356420_753992 (accessed 25 April 2023).

24. The procedure for providing medical support to convicts sentenced to imprisonment, available at: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php> (accessed 25 April 2023).

Ткаченко О. Г.,

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри формування та розвитку
професійних компетентностей персоналу ДКВС України

Інституту професійного розвитку
Академії Державної пенітенціарної служби,

м. Чернігів, Україна

ORCID 0000-0002-5640-0906;

Кравчук М. В.,

аспірант кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу,
Академія Державної пенітенціарної служби,

м. Чернігів, Україна

ORCID 0000-0002-1414-3681

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ВІДМЕЖУВАННЯ ПОРУШЕНЬ ВІД ЗЛОЧИНІВ ТА ПРОСТУПКІВ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ФРАНЦІЇ

У статті проаналізовано один з перших кримінальних законів, який мав суттєвий вплив на європейське кримінальне законодавство та відмежував злочини і проступки від порушень. Проведено аналогію видів порушень за Кримінальним кодексом Франції 1810 року з адміністративними проступками, що визначені українським законодавством. Визначено повноваження поліцейських судів. Розглянуто можливість регламентувати адміністративні проступки спеціальним галузевим законодавством без створення кодифікованого акта.

***Ключові слова:** кримінальний кодекс Франції, адміністративні правопорушення, поліцейський суд, Кодекс України про адміністративні правопорушення.*

Постановка проблеми. Перезавантаженість судової системи України, архаїчність Кодексу України про адміністративні правопорушення та певне зміщення суспільних інтересів у бік особистої свободи, послаблення державного контролю на діями громадян призвели до гострої потреби в розвитку адміністративно-деліктного права в Україні. На сьогодні державою задекларовано намір створення інституту мирових суддів, заміну радянського Кодексу України про адміністративні правопорушення на сучасний європейський

продукт, що повною мірою стане гарантом дотримання кожним, у тому числі представником органу публічної адміністрації, прав і свобод людини, а також суспільних інтересів. Таким чином дослідження генези розвитку адміністративно-деліктного права Франції, через його вікову історію, дозволить проаналізувати існуючу модель проваджень у справах про адміністративні правопорушення, виявити її переваги і недоліки та вирішити питання про можливість втілення такого досвіду в розвиток адміністративно-деліктного права України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання поліцейських правопорушень у Франції з 1795 року і по сьогодні, відмежування їх від злочинів та проступків у окремих аспектах досліджували О. Банчук, О. Бодунова, Я. Новоженець та інші. Водночас невирішеною частиною загальної проблематики розвитку адміністративно-деліктного права в Україні є зменшення ролі суду під час розгляду справ про адміністративні правопорушення.

Формулювання мети. Метою статті є дослідження процедури розгляду адміністративних проступків у Франції, починаючи з 1810 року, та встановлення можливості застосування надбань цієї країни Україною.

Виклад основного матеріалу. Внаслідок Великої французької революції розпочалась демократизація суспільних процесів у Франції. Це поклало початок краху абсолютизму та, в тому числі, але не виключно, розвитку кримінального права.

У 1789 році було ухвалено Декларацію прав людини і громадянина, що стала прототипом конституційного акта, який проголошував рівність людей у правах. У статті 5 цієї Декларації використовувалось слово «nuisibles» (франц. «шкідливий») та, фактично, зазначалося, що закон забороняє дії, які є шкідливими для суспільства [1]. А у статті 6 відображалась диференціація закону на охоронювальний та каральний.

Починаючи з французького Кодексу Брюмера VI 1795 року в кримінальних кодексах більшості держав Європи, кримінальне діяння поділялось на проступки (порушення, проступки) та злочини [2, с. 181–182].

Критерієм для розмежування слугував вид покарання: тілесні покарання – для злочинів, виправні покарання – для проступків.

Надалі положення цього кримінального закону були вдосконалені Кримінальним кодексом 1810 року, який у видозміненому вигляді проіснував до 1992 року та мав суттєвий вплив на формування кримінального права в різноманітних країнах (Бельгія, Туреччина, Австрія, Японія та ін.).

Так у першій статті Попередніх положень Книги першої цього Кодексу визначався розподіл на три види правопорушень: порушення, проступки та злочини. Зокрема, зазначалося, що правопорушення, за яке закони карають поліцейськими штрафами, є порушенням. Правопорушення, за яке закони карають виправними покараннями, є проступком. Злочином є правопорушення, за яке закони карають лихою чи ганебною карою [3].

Самі покарання поділялися на тяжкі і ганебні, сумнозвісні і покарання у виправних справах. До страждених і ганебних покарань належали смерть, довічна каторжна праця, депортація, тимчасова каторжна праця, гамівний будинок. До сумнозвісних покарань належали ярмо, вигнання, громадянське приниження. Покарання у виправних справах поділялися на покарання у виправно-трудовому закладі, тимчасову заборону певних громадянських, цивільних, сімейних справ, штраф [3].

Як бачимо, майже жоден вид покарання не зберігся до цього часу. І це при тому, що Кодекс символізував собою започаткування сприйняття людини як окремого і найсуттєвішого елемента суспільного світу.

Книга третя регламентувала види злочинів та інших правопорушень (проступків та порушень) і покарання за них. Четверта книга була присвячена поліцейським правопорушенням, які є предметом цього дослідження.

Аналізуючи положення Кодексу, можна з'ясувати, що до поліцейських штрафів належали не лише фінансові санкції у розмірі від одного до п'ятнадцяти франків, але і позбавлення волі (ув'язнення) від одного до п'яти днів, а також конфіскація майна. Зауважимо, що такі види стягнень, як штраф та арешт,

а також конфіскація майна існують і в Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП).

До поліцейських правопорушень належали порушення, які стосувалися дотримання пожежної безпеки (нехтування обслуговуванням, ремонтом або чищенням печей, димоходів чи установок, де використовується вогонь; використання феєрверків), хуліганства (образливі висловлювання; кидання каміння, сміття, предметів у людей, у чуже майно; порушення спокою людей нічними шумами та заворушеннями), порушення правил дорожнього руху (триматися в межах досяжності своїх коней, тяглових або в'ючних тварин і екіпажів, аби керувати ними; займати одну сторону вулиць, доріжок або проїздів загального користування; дотримуватися швидкості та напрямку руху; не перешкоджати руху інших транспортних засобів), дотримання благоустрою населених пунктів (прибирання вулиць; незахарашення громадського шляху; виконання розпоряджень та декретів, що стосуються малої мережі доріг; підкорення заклику ремонтувати чи зруйнувати будівлі, які загрожують знищенню; заборона покидати знаряддя, інструменти, зброю, якими можуть зловживати злочинці; обов'язок прополювання бур'янів; заборона покидати чи виставляти перед будинками речі, що можуть завдати шкоди падінням чи нездоровим видихом; обов'язок брати участь у суспільних роботах з ліквідації стихійного лиха, наданні допомоги при мародерстві, пограбуванні; обов'язок вживати запобіжні заходи та встановлювати сигнали щодо аварійних споруд, під час проведення земляних чи інших робіт на вулицях, доріжках, площах чи дорогах загального користування), дрібні крадіжки (заборона зривати чужі фрукти, збирати врожай), дотримання правил реєстрації (обов'язок зареєструвати місце проживання, повідомивши про це реєстраційні органи), заборони азартних ігор, продажу фальсифікованих напоїв, обов'язку приймати монети відповідно до їхньої вартості, шахрайства (заборона мати фальшиві ваги та міри; заборона вгадувати, прогнозувати або пояснювати сни), обов'язку повідомляти про знахідки, обов'язку здійснювати догляд за недієздатними та тваринами, а також порушення,

які стосувалися завдання шкоди (внаслідок проходження через підготовлену, засіяну землю, землю з урожаєм, у тому числі худобою; внаслідок завдання смерті чи каліцтва тваринам, худобі через недогляд за своїми тваринами; внаслідок порушення правил дорожнього руху) [3].

Проте на сьогодні, як зазначає О. А. Банчук, правові системи держав з відокремленим правом про адміністративні правопорушення (Австрії, Франції, Нідерландів, Іспанії, Греції) характеризуються відмежуванням адміністративно-деліктного законодавства від кримінального, що виявляється в неможливості застосування до адміністративних деліктів і відносин, які виникають внаслідок їх вчинення загальних положень кримінальних законів. Цю підсистему також називають «французькою» [4, с. 183].

Безумовно, можемо стверджувати, що поліцейські правопорушення, виокремлені Кодексом, мали найменшу ступінь суспільної шкоди та їх деякі схожі види можна відслідкувати у сучасному Кодексі України про адміністративні правопорушення.

Зокрема, КУПАП містить відповідальність за дрібне викрадення чужого майна (стаття 51), невжиття заходів по боротьбі з бур'янами (стаття 52), отраву посівів, зіпсуття або знищення зібраного врожаю сільськогосподарських культур, що знаходиться в полі, пошкодження насаджень колективних сільськогосподарських підприємств, інших державних і громадських чи фермерських господарств худобою чи птицею, збирання дикорослих плодів, горіхів, ягід і т. ін. з порушенням установлених строків їх збирання (стаття 70), проїзд по посівах або насадженнях на автомобілі, тракторі, комбайні чи іншій машині, проїзд по посівах або насадженнях на гужовому транспорті (стаття 104), перевищення встановлених обмежень швидкості руху, проїзд на заборонний сигнал регулювання дорожнього руху та порушення інших правил дорожнього руху (стаття 122), порушення правил дорожнього руху пішоходами, велосипедистами та особами, які керують гужовим транспортом, і погоничами тварин (стаття 127), пошкодження автомобільних доріг, вулиць, дорожніх споруд, залізничних

переїздів і технічних засобів регулювання дорожнього руху, створення перешкод для руху та невжиття необхідних заходів щодо їх усунення (стаття 139), порушення державних стандартів, норм і правил у сфері благоустрою населених пунктів, правил благоустрою територій населених пунктів (стаття 152), порушення правил утримання собак і котів (стаття 154), обман покупця чи замовника (стаття 155²), дрібне хуліганство (стаття 173), порушення встановлених законодавством вимог пожежної та техногенної безпеки (стаття 175), виготовлення, придбання, зберігання або реалізація фальсифікованих алкогольних напоїв або тютюнових виробів (стаття 177²), азартні ігри, ворожіння в громадських місцях (стаття 181), проживання без паспорта громадянина України або без реєстрації місця проживання (стаття 197) [5].

На сьогодні у Франції поділ правопорушень на злочини, проступки і порушення залишився незмінним, однак статтею 111-2 визначається, що кримінальний кодекс розповсюджується лише на злочини і проступки. В той час як порушення регламентуються «правилами» і стаття 131-13 характеризує порушення як такі правопорушення, які караються законом штрафом, що не перевищує 3 000 євро (з позбавленням чи обмеженням прав або без таких), та поділяються на 5 класів [6]. Численні кодекси, закони, укази, накази, правила, рішення і ордонанси формують адміністративно-деліктне законодавство Франції, відсилаючи в питанні призначення покарання до класифікації, визначеної статтею 131-13 Кримінального кодексу.

Справи щодо найдрібніших правопорушень розглядають у Франції поліцейські трибунали, що становлять кримінальну юрисдикцію, але позбавлені можливості розглядати злочини та проступки. В Україні аналоги судів з подібними обмеженими повноваженнями відсутні. У перспективі до подібності судової системи України може наблизити запровадження інституту мирових суддів.

Сьогодні з вищеперелічених норм Кодексу України про адміністративні правопорення суди уповноважені притягувати до відповідальності, що передбачена статтями 51, 139, 173, частиною п'ятою статті 122, частиною 4 статті 127,

частиною другою статті 154, частинами першою, другою, третьою статті 181. Решту правопорушень розглядають органи публічної адміністрації.

Варто звернути увагу, що діяльність поліцейських судів у Франції регламентована Кримінальним процесуальним кодексом (*Code de procédure pénale*). За правилами статті 539 цього Кодексу поліцейський суд, притягуючи винну особу до відповідальності, виносить вирок [7].

Як бачимо, поліцейський суд під час розгляду справ про порушення керується положеннями кримінального процесуального закону, що унеможливило необхідність створення окремого процесуального документа для судового розгляду такої категорії справ.

В Україні також відсутній такий процесуальний закон. Однак через те, що адміністративно-деліктне право України повністю відділене від кримінального права, суди під час розгляду справ про адміністративні правопорушення досить часто застосовують аналогію закону. Самим КУпАП застосування аналогії закону не передбачено, так само як і Кримінальним процесуальним кодексом України. Водночас судді виходять із загальних засад теорії права. Також посилаються на положення Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України, якими таке застосування аналогії права передбачено.

Так, наприклад, у постанові від 13.03.2023 р. Київський апеляційний суд (справа № 754/8700/22) зазначив, що враховуючи практику Європейського суду з прав людини, згідно з якою з огляду на каральну мету стягнення провадження у справах про адміністративне правопорушення є кримінальним для цілей застосування Конвенції (рішення у справі «Надточій проти України» від 15.05.2008 року, рішення у справі «Лучанінова проти України» від 09.06.2011 року), питання про здійснення дистанційного судового провадження може бути розглянуте за аналогією закону, тобто в передбаченому ст. 336 КПК України порядку [8].

У іншій справі (№ 496/2189/21) Одеський апеляційний суд під час постановлення окремої ухвали від 09.11.2022 р. зазначив,

що суд вважає необхідним для усунення подібних порушень законодавства довести вищевикладені обставини до відома начальника ГУ НП в Одеській області та шляхом винесення окремої ухвали, застосувавши загальні принципи верховенства права, невідворотності покарання та аналогію закону відповідно до норм ЦПК та КАС, які містить такий інститут судового реагування, як окремі ухвали [9].

Тобто відсутність в Україні процесуального закону, на відміну від Франції, змушує українські суди дуже часто застосовувати аналогію закону в питаннях своїх повноважень та послідовності здійснення судочинства під час розгляду справ про адміністративні правопорушення. При цьому суди звертаються за аналогією до різних галузей права: кримінального, адміністративного, деколи цивільного. А питання можливості застосування аналогії закону законодавцем не передбачено. Отже, з метою дотримання принципу верховенства права під час розгляду справ про адміністративні правопорушення існує нагальна потреба у створенні процесуального закону, який би визначав засади судочинства для розгляду суддями адміністративних проступків.

Висновки. На сьогодні не є можливим, на наш погляд, стверджувати, що багатовікова історія кримінального законодавства Франції остаточно втратила актуальність для адміністративно-деліктного права країни. Попри те, що заведено вважати регламентацію адміністративних правопорушень відокремленою від кримінального права, як характеризуючу ознаку «французької» правової підсистеми, можемо зробити висновок про те, що делікти розглядаються у Франції як порушення з кримінальним характером, оскільки:

- визначення порушення та класифікація санкцій передбачена саме кримінальним кодексом;
- діяльність поліцейського суду регламентується кримінальним процесуальним кодексом;
- під час встановлення вини особи поліцейський суд ухвалює вирок як кримінально-процесуальну форму рішення.

При цьому вже з початку ХІХ століття Франція надавала адміністративним деліктам статусу незначних правопорушень, називаючи їх просто порушеннями (*contraventions*). А надалі види таких порушень були виключені з кримінального законодавства та розосереджені у спеціальному галузевому законодавстві.

На відміну від такої регламентації в Україні справи про адміністративні правопорушення розглядаються як судами, так і органами публічної адміністрації в межах своєї компетенції. Безліч різновидів порушень зібрана в кодифікованому акті – Кодексі України про адміністративні правопорушення, який не регулює питання здійснення судочинства. Тому суди застосовують аналогію процесуального закону (переважно кримінального та адміністративного), що, по-перше, вказує на потребу усунення прогалини в законодавстві з цього питання, а по-друге, що важливіше, свідчить про чутливість судової системи України до двоїстості характеру адміністративних проступків.

Крім позитивного досвіду Франції щодо існування процесуального закону (хоч і не окремого), яким повинні керуватися поліцейські суди, варто також зазначити, що підлягає подальшому дослідженню питання, чи виправдовує себе існування кодифікованого акта, який вміщує велику кількість різних за своєю суттю правопорушень та в питанні гнучкості до змін може поступатися відокремленим галузевим законодавчим актам. Наприклад, не вбачається перепон для доповнення підпункту «а» пункту 2.9 Розділу 2 Правил дорожнього руху, яким водієві забороняється керувати транспортним засобом у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції [10], відповідною відсилкою до кримінальної санкції, якщо така буде передбачена.

І якщо говорити про можливість застосування вищеописаного досвіду Франції в Україні, то слід здійснити подальші дослідження питання відмежування адміністративних проступків з кримінальним характером від інших адміністративних проступків

та визначити роль суду під час їх розгляду. Зокрема, варто вирішити питання остаточної консолідації адміністративних правопорушень кримінального характеру з кримінальними проступками та підпорядкувати їх розгляд кримінальному судочинству. Також необхідно визначитись під час становлення інституту мирових суддів з доцільністю покладення на них повноважень з розгляду справ, що стосуються незначних правопорушень, звільнивши від таких повноважень професійних суддів.

Список використаних джерел

1. Déclaration des droits de l'Homme et du citoyen de 1789. URL: <http://www.textes.justice.gouv.fr/textes-fondamentaux-10086/droits-de-lhomme-et-libertes-fondamentales-10087/declaration-des-droits-delhomme-et-du-citoyen-de-1789-10116.html> (дата звернення: 09.04.2023).
2. Бодунова О. М., Новоженець Я. І. Історико-правові аспекти становлення досудового розслідування кримінальних проступків на території України. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. № 3–4 (12–13). С. 180–185.
3. CODE PÉNAL DE 1810. Édition originale en version intégrale, publiée sous le titre: CODE DES DÉLITS ET DES PEINES. 1810. URL: https://ledroitcriminel.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/code_penal_1_1810/code_penal_1810_1.htm (дата звернення: 25.04.2023).
4. Банчук О. А. Адміністративно-деліктне законодавство в європейських державах і пропозиції щодо його реформування в Україні: доповідь. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 2. С. 183–185.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Кодекс України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> (дата звернення: 18.04.2023).
6. Code pénal: of 22.07.1992. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGISCTA000006149814> (дата звернення: 19.04.2023).
7. Code de procédure pénale: of 23.12.1958. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071154/LEGISCTA000006151901/ (дата звернення: 22.04.2023).
8. Постанова Київського апеляційного суду від 13.03.2023 р. у справі № 754/8700/22. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/109576359> (дата звернення: 23.04.2023).

9. Окрема ухвала Одеського апеляційного суду від 09.11.2022 р. у справі № 496/2189/21. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/107497089> (дата звернення: 23.04.2023).

10. Про Правила дорожнього руху: постанова від 10.10.2001 р. № 1306: станом на 9 груд. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-п#Text> (дата звернення: 24.04.2023).

Тkachenko O.,

PhD in Law, Associate Professor,
Head of the Department of Formation and Development of Professional
Competencies of the Institute of Professional Development,
Academy of the State Penitentiary Service,
Chernihiv, Ukraine
ORCID 0000-0002-5640-0906;

Kravchuk M.,

Postgraduate of the Department of Administrative,
Civil and Economic Law and Process,
Academy of the State Penitentiary Service,
Chernihiv, Ukraine
ORCID 0000-0002-1414-3681

RETROSPECTIVE ANALYSIS OF DISTINGUISHING VIOLATIONS FROM CRIMES AND OFFENSES ACCORDING TO THE CRIMINAL LEGISLATION OF FRANCE

The article provides the analysis of one of the first criminal laws that almost for two centuries had an essential impact on European criminal law. It was the first law that differentiated between crimes, offences, and violations. Such differentiation has survived till these days. Besides, the Article draws an analogy between the types of contraventions under the Criminal Code of France 1810 and the administrative offenses provided for by the Code of Ukraine on the Administrative Offenses. The Article provides an insight into the modern development of French Administrative and Torts Law and into the determination of the police courts authorities. It was found that although the “French” sub-system of law provides for the differentiation between the Administrative and Torts Law and criminal law, such differentiation is just theoretical. On the one hand, the punishment exists in the form of a fine and the types of contraventions are not regulated by the criminal code which makes its criminal character quite doubtful. On the other hand, however, the procedure of the administration of punishment through the imposition of sentence, deprivation of social rights, and seizure of property, as well as the complete regulation of the mentioned issues by the criminal, criminal and procedural laws testify to inseparability of the administrative offenses from the sphere of the criminal law. The article considers the possibility of the regulation of the Administrative and Torts

Law of Ukraine so that the types of non-criminal offenses in analogy with the French law are regulated by the industry-specific law without the creation of the codified act in contrast to the outdated Code of Ukraine on the Administrative Offenses.

Key words: *Criminal Code of France, administrative offenses, police court, Code of Ukraine on the Administrative Offenses.*

References

1. France (1789), Déclaration des droits de l'Homme et du citoyen, available at: <http://www.textes.justice.gouv.fr/textes-fondamentaux-10086/droits-de-lhomme-et-libertes-fondamentales-10087/declaration-des-droits-de-lhomme-et-du-citoyen-de-1789-10116.html> (accessed 09 April 2023).

2. Bodunova, O. M. and Novozhenets, Ia. Ia. (2018), Historical and legal aspects of the formation of pre-trial investigation of criminal offenses on the territory of Ukraine, *International Legal Bulletin: current problems of our time (theory and practice)*, No. 3–4 (12–13), pp. 180–185.

3. France (1810), CODE PÉNAL DE 1810, available at: https://ledroitcriminel.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/code_penal_1810/code_penal_1810_1.htm (accessed 25 April 2023).

4. Banchuk, O. A. (2016), Report "Administrative-delict legislation in European countries and proposals for its reform in Ukraine", *Legal scientific electronic journal*, No. 2, pp. 183–185.

5. Ukraine (1984), Code of Ukraine on administrative offenses, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> (accessed 18 April 2023).

6. France (1992), Code pénal, available at: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGISCTA000006149814> (accessed 19 April 2023).

7. France (1958), Code de procédure pénale, available at: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071154/LEGISCTA000006151901/ (accessed 22 April 2023).

8. Ukraine (2023), Decision of the Kyiv Court of Appeal, case № 754/8700/22, Kyiv, available at: <https://reestr.court.gov.ua/Review/109576359> (accessed 23 April 2023).

9. Ukraine (2022), Separate decision of the Odessa Court of Appeal, case № 496/2189/21, Odesa, available at: <https://reestr.court.gov.ua/Review/107497089> (accessed 23 April 2023).

10. Ukraine (2001), On Traffic Rules: Decree № 1306, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-п#Text> (accessed 24 April 2023).

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СИСТЕМА:
ВЧОРА. СЬОГОДНІ. ЗАВТРА**

**НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
№ 1 (13)**

Відповідальний за випуск

Олефір Л. І.

Редактори літературні

Сила Л. М., Махотко О. П.

Комп'ютерна верстка і макетування

Сила Л. М.

За достовірність інформації у статтях
відповідальність несуть автори публікацій.

Підписано до друку 15.09.2023 р. Формат 60×84/16.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 8,6.
Тираж 100 пр. Зам. № 112/23.

Редакційно-видавнича група Академії Державної пенітенціарної служби
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 5378 від 06.07.2017 р.